

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

**USPOSTAVA I KARAKTERISTIKE NARODNE VLASTI NA PRIMJERU
KOPRIVNICE NAKON OSLOBOĐENJA 1943. – 1944.**

Diplomski rad

Josip Jagić

Mentor: dr.sc. Goran Hutinec

Zagreb, 2015. godina.

Sadržaj

1. KRATICE	5
2. UVOD	5
2.1. METODOLOŠKI KUTAK	9
2.1.1. ISHODIŠTE	9
2.1.2. SUSRET KOJI SMO PREDUGO ČEKALI (ANTONIO GRAMSCI I DRUGI SVJETSKI RAT U PODRAVINI)	11
3. GENERALNE CRTE	16
4. POLITIČKI KONTEKST PODRAVINE NA POČETKU RATA	19
4.1. HSS	19
4.2. NOP	22
4.3. USTAŠE I NDH.....	26
5. DINAMIKA SUKOBA OD POČETKA USTANKA DO DOLASKA KALNIČKOG PARTIZANSKOG ODREDA (1941. – 1942.)	32
5.1. PAD NOP-A	32
5.2. LEINEROVI PARTIZANI	34
5.3. DRUGI VAL REPRESIJE I NJEGOVE POSLJEDICE	36
6. KALNIČKI PARTIZANSKI ODRED	39
6.1. REAKCIJA	42
7. TO VRUĆE LJETO '43.	45
8. PREMA PODRAVSKOJ REPUBLICI	50
9. OSLOBOĐENJE – <i>POBJEDA! SLOBODA!</i>	54
10. PODRAVSKA REPUBLIKA	61
11. INSTITUCIJE	66
11.1. POVRATAK PARTIJE	67
11.2. NARODNOOSLOBODILAČKI ODBORI (NOO-i)	70
11.3 KOMANDE	73
11.4. CIVILNO DRUŠTVO	76
12. ZAKLJUČAK	77
13. LITERATURA	82
14. IZVORI	85

SAŽETAK

Diplomski rad se bavi uspostavom i karakteristikama narodne vlasti u Koprivnici 1943. – 1944. godine. Oslobođenje Koprivnice 7. studenog 1943. godine je posljedica eksplozivnog rasta NOP – a u drugoj polovici 1943. godine. Analiziramo uzroke i uvjete takve političke dinamike. Pri tom se koristimo teorijom države razvijenom od Antonia Gramscia.

Ključne riječi:

Narodnooslobodilačka borba, Narodnooslobodilački pokret, Koprivnica, Gramsci, oslobođenje.

SUMMARY

The topic of the graduation paper is the coming and the characteristics of people's government in Koprivnica in 1943. – 1944. The liberation of Koprivnica happened in 7th of november of 1943. and was a result of explosive growth of People's liberation movement in the second half of 1943. The paper tries to explain the reasons and the conditions of such political dynamics. To achieve this we use Antonio Gramsci's theory of a state.

Key words:

People's liberation struggle, People's liberation movement, Koprivnica, Gramsci, liberation.

1. KRATICE

NOO – Narodnooslobodilački odbor

NOP – Narodnooslobodilački pokret

NOR – Narodnooslobodilački rat

USAOH – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske

CK KPH – Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske

OK KPH – Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske

KK KPH – Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske

NDH – Nezavisna država Hrvatska

UNS – Ustaška nadzorna služba

2. UVOD

Diplomski rad je podijeljen na dvije cjeline koje nisu međusobno neovisne jedna od druge. U prvom dijelu rada bavim se oslobođenjem Koprivnice, dok se u drugom dijelu bavim karakteristikama *narodne vlasti* u gradu po njegovu oslobođenju od strane partizanskih jedinica. No glavni proces koji pokušavam objasniti ovim radom, a kroz povijesni fenomen oslobođenja Koprivnice i karakter vlasti u oslobođenom gradu, jest razvoj narodnooslobodilačkog pokreta na području Podravine i Prigorja. Događaji u Koprivnici, krajem 1943. i početkom 1944. kojima se bavi ovaj diplomski rad svoju ishodišnu točku imaju u ljetu 1943. kada se vojno-politička situacija na području Bilogore, Kalnika i Podravine dramatično mijenja za narodnooslobodilački pokret (NOP). Naravno, NOP je kontinuirano prisutan na tom području još od početka ustanka, ali njegovo političko pa onda i vojno jačanje događa se upravo krajem ljeta 1943. i ono rezultira oslobođenjem Koprivnice kao krajnjim izrazom tog političkog procesa. Oslobođenje Koprivnice, a onda i cjelokupne Podravine, predstavlja i posljedicu, a i razlog daljnjeg jačanja NOP na području sjeverozapadne Hrvatske.

Zašto onda ulupati skoro dvadeset kartica na period koji se odnosi na zbivanja prije ljeta 1943. godina ako se diplomski bavi događajima sa kraja '43. i početka '44.? Zato što se ti događaji ne mogu adekvatno objasniti bez tog prethodnog perioda i njegovih specifičnosti. Ne toliko zbog toga što se NOP na ovom području razvijao linearno kako je jugoslavenska historiografija pokušala imputirati ističući npr. kako su jezgre budućih vojnih jedinica bila male i nepovezane grupice nastale u ljetu 1941., a koje su se nazivale *bjelovarskom*, *javorovačkom*, *kalničkom*, *itd...* Iako su te grupe bile sačinjene od nevjerojatno hrabrih i odlučnih ljudi od kojih

je većina poginula vrlo rano u narodnooslobodilačkoj borbi (NOB), u sukobu čija je karakteristika bio nesrazmjer između sukobljenih strana one nužno nisu činile jezgre daljnjih odreda, brigada i kasnije divizija na području Bilogore, Kalnika i susjednih im nizina. Ovaj tekst niti njegov autor ne polaze od premisa da postoji linearnost u razvoju NOP na području Podravine i Prigorja. Umjesto linearnost postoji nevjerojatna politička drama omeđena usponima i padovima NOP-a na spomenutom području. Umjesto linearnosti postoji kompleksna politička borba, a politička borba gotovo nikad nije linearna. Također je teško objasniti značaj oslobođenja Koprivnice ako se ne dotaknu važni momenti, ključni lomovi i specifične dinamike događaja koji su prethodili samom oslobođenju. Ne toliko zbog njih samih, već zbog toga što nam oni u komparativnom odnosu spram događaja iz druge polovice 1943. govore mnogo o samim tim događajima dodatno naglašavajući njihovu specifičnost. Obrađujući povijest NOP-a ili bolje rečeno povijest *koprivničke Podravine* u prve četiri godine rata pokušavam naglasiti neke ključne procese i lomove koji su se događali na tom području, a činili su zavojit put koji je vodio ka oslobođenju Koprivnice u noći sa 6. na 7. studenog 1943. godine, oslobađanju grada koji je bio samo stotinjak kilometara udaljen od glavnog grada te nesretne NDH.

Iako je kroz tekst naglašeno, bitno je to istaknuti i ovdje. Period do ljeta 1943. obrađujem s puno manje skrupula i detalja nego period neposredno prije oslobođenja i nakon njega. To je bio nužni metodološki korak kojim smo pokušali držati ovaj diplomski u tekstualno probavljivim okvirima s obzirom na to da se vremenski period njegove izrade odavno odmaknuo od probavljivih vremenskih okvira. Period do ljeta 1943. i određene postavke koje iznosim su zapravo samo teze. Njih tek treba podvrgnuti ozbiljnoj kritici koja uključuje konzultiranje primarne povijesne građe i to je jedan od smjerova gdje vidim svoj daljnji rad.

Danas je sasvim jasno kako pred historiografijom stoji ogroman posao kako bi se povijest koja se bavi Drugim svjetskim ratom *ažurirala*, da ne kažem revidirala. Pred nama su tisuće i tisuće stranica izvora, što objavljenih – što neobjavljenih, tisuće i tisuće stranica memoarske građe razasute po zbornicima, lokalnim tiskovinama i neobjavljenim rukopisima, pred nama su i tisuće i tisuće stranica objavljenih sinteza i knjiga o Drugom svjetskom ratu (većina njih sa težištem o NOB-u). Damir Agičić u svojem članku koji se odnosi na tretman 1941. godine u jugoslavenskoj i hrvatskoj historiografiji vrlo jasno ističe kako je nužan odmak

od dosadašnjih pristupa tome problemu.¹ Agičić detektira dva konkretna pristupa za koja drži da su simptomatična za odnos historiografije prema 1941. Prvi pristup karakterizira svojevrsan hagiografski odnos prema 1941. i ustancima pod vodstvom KPJ koji je bio simptomatičan za jugoslavensku historiografiju i politiku. Drugi pak pristup predstavlja kasniji vulgarni revizionizam povijesti Drugog svjetskog rata koji je svjesno iskrivljavao neke od nepobitnih povijesnih postavki ne bi li u krajnjoj liniji pokušao abolirati NDH i ustaški režim. Njegovom relativnom uspjehu devedesetih uz primarno političku klimu koja ga je činila oportunističkim je pomoglo i to što je povijest Drugog svjetskog rata i NOB-a u stanju u kojem se nalazila krajem osamdesetih i devedesetih naprosto žudila za novim pristupom toj problematici. Bilo je očito kako su se okoštali, statični i suhoparni osvrti na glavne procese NOB-a koji su se uvijek iznova reproducirali našli pregaženi vremenom te je njihova neadekvatnost u smislu pružanja cjelovite slike NOB-a bila bjelodana.² U tako jasno podređenom položaju uslijedio je vulgarni desni revizionizam koji je svoj oslonac imao u realnim društvenim odnosima formiranim nakon secesije Jugoslavije kada su države koje su proizašle iz te secesije svoju legitimnost pokušale graditi na nacionalnim narativima. U kontekstu Hrvatske specifična bila je namjera Franje Tuđmana da pomiri *crnu* i *crvenu* Hrvatsku.³ Takva izmjena realnih društvenih odnosa moći rezultirala je pokušajima revizije dotadašnjih historiografskih postavki o NOB-u. Tragedija takva pristupa ležala je u njegovoj nesposobnosti autorefleksije i pozamašnom siromaštvu teorijskog, metodološkog i (u nemalim slučajevima) materijalnog znanja. Dvadeset godina nakon secesije i uspostave *državica* na području bivše Jugoslavije povijest Drugog svjetskog rata i dalje vapi za rješenjima problema koji nisu bili adresirani svo ovo vrijeme. Iako se u međuvremenu pojavio i treći pokušaj analize Drugog svjetskog rata na području Hrvatske, a on se manje-više vodio logikom profita i iskorištavanjem tržišne logike koja je ukazivala na dobar plasman bilo koje kartice teksta, a koja bi nužno uključivala ključne riječi *totalitarizam*,

¹ Damir Agičić, „Hrvatska historiografija o 1941. - polemika bez dijaloga?“, u *Kultura sjećanja: 1941* (Zagreb: Disput, 2008), 145–55.

² Bitno je naglasiti kako je jugoslavenska historiografija imala i svoje svijetle točke. Prije svega u nekim danas nezaobilaznim analizama Bogdana Krizmana, Narcise Lengel Krizman, Fikrete Jelić Buntić i čitavom nizu objavljenih memoarskih građa.

³ Ivo Goldstein i Goran Hutinec, „Neki aspekti revizionizma u hrvatskoj historiografiji devedesetih godina XX stoljeća - motivi, metode i odjeci“, u *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije* (Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2007), 187–210.; Nikica Barić, „Antifašistička borba u Drugom svjetskom ratu u političkim interpretacijama hrvatskih predsjednika 1991-2006“, u *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije* (Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2007), 211 – 233.

partizani, zločini, komunisti, represija... Taj treći iliti *tržišni* pristup također nije donio ništa novoga u rješenju povijesti Drugog svjetskog rata osim marketinške retorike koja se temeljila na diskursu o dva totalitarizma i u kojoj se kleo u svoju tobožnju modernost pristupa i ideološku neopterećenost ma što god im to značilo. Zapravo se iza tog slatkorječivog nastupa i trgovačkog osmjeha skrivalo već viđeno i spomenuto teorijsko i metodološko siromaštvo zatočeno u agoniji nemogućnosti autorefleksije.

Historiografski pristupi NOB-u dosad su manje-više slijedili matricu prezentacije povijesnih izvora u obliku dokumenata i sjećanja, što u obliku kazivanja, što u obliku memoarske građe. Materija je prezentirana deskriptivno i rijetko koji pristup problematici Drugog svjetskog rata je uključivao i teorijsku dopunu rasprave u kojoj bi se razmotrilo na procesnoj razini zašto do određenih stvari dolazi ili ne dolazi, pogotovo kad su u pitanju bile specifične regionalne dinamike tog sukoba. Primjer nam je problem izostanka ustanka u Podravini onih magnituda kakvih je on bio 1941. na Baniji, Kordunu i Lici. Rasprave nisu išle dalje od konstatiranja stanja i eventualno interpretacija koje su bile posljedica naknadne pameti ili interpretacija u nacionalističkom ključu koji su svaki proces tumačili međuetničkim odnosima. Historiografija je prelazila preko uloge države kao društvenog fenomena i njezine uloge u jednom društvu. Ideologija, doduše spominjana, nije ozbiljno analizirana. Što ideologija uključuje, kako ona funkcionira i na kraju krajeva koja je njezina uloga u sukobu Drugog svjetskog rata na ovim prostorima? Sva ta pitanja ostala su neodgovorena. Moja pozicija je da bismo s barem pokušajem odgovora na ta pitanja dobili puno kompleksniju sliku onoga što se zapravo događalo po raznim dijelovima Jugoslavije tijekom Drugog svjetskog rata.

Što se pak Podravine odnosno oslobođenja Koprivnice početkom studenog 1943. tiče, ona je manje-više objašnjavana kao lokalni izraz jedne šire političke dinamike koja je išla na ruku saveznicima po kapitulaciji Kraljevine Italije. Ta vrlo raširena tendencija da se događaji kasnog ljeta i jeseni 1943. interpretiraju kao inercija širokih političkih potresa prouzročenih kapitulacijom Kraljevine Italije 8. rujna 1943. je predstavljala interpretativni krajnji domet. Razlog njene raširenosti leži u tome što je taj politički događaj uistinu bitan za razumijevanje dinamike sukoba koji zovemo NOB i ona sama po sebi nije problem. Problem nastaje kada se interpretacija tu i zaustavlja. Objašnjenje koje počinje i koje se zaustavlja na činu kapitulacije Italije uskraćuje nam veliku količinu povijesti, a prije svega banalizira kompleksni politički proces u kojem se određeni broj ljudi odlučuje na pobunu protiv svoje države i njenih institucija. No najveći nedostatak takvog ograničenog objašnjenja lišava nas političkog subjekta jer

pristajanjem na takvo objašnjenje transformiramo ljude iz pozicije subjekta u objekte.⁴ Na taj način zamagljujemo i ne odgovaramo na brojna pitanja koja se sama po sebi otvaraju, a tiču se specifičnih regionalnih dinamika u povijesnom procesu kakav je bio NOB. Teza ovog diplomskog rada jest ta da je kapitulacija Kraljevine Italije izuzetno bitna, ali ona nije jedini faktor rasta i eksplozije NOP-a na području koprivničke Podravine. Povijest je kao i uvijek puno kompleksnija.

Očito je da postoji čitav niz pitanja na koja nam je potreban odgovor. Ipak ovaj diplomski ne nudi definitivne odgovore. Iako smo se prilikom izrade diplomskog trudili odnositi prema ovom radu kao nečem većem od diplomskog rada, morao sam zbog pragmatičkih razloga smanjiti doživljaj i ambiciju. No ovakav kakav je pred vama diplomski pokušava jednim neopterećenim pristupom pokušati uvesti novi interpretativni model zbivanja na području Podravine u Drugom svjetskom ratu vodeći računa o krivudavim dinamikama političkih procesa tog vremena. Taj model tek treba testirati sveobuhvatnije na području Podravine u vremenu Drugog svjetskog rata, a tek onda vidjeti u kojoj je mjeri primjenjiv na druge regije bivše Jugoslavije s obzirom na to da sam dojam da je NOP imao svojih regionalnih razlika koje su prije svega proizlazile iz specifičnih odnosa moći u različitim regijama Jugoslavije.

2.1. METODOLOŠKO – TEORIJSKI KUTAK

U sklopu uvoda pokušat ću malo detaljnije objasniti temeljne koncepte kojima ću se služiti u svojoj interpretaciji povijesne materije koju sam se uputio objasniti. Teorijski koncepti će tijekom daljnjeg teksta biti povezani s empirijskim podacima kako bismo ih potvrdili odnosno učinili njihovu primjenu vjerodostojnijom.

2.1.1. ISHODIŠTE

U knjizi „*A Civil War – A History of the Italian Resistance*“ njezin autor Claudio Pavone kreće upravo od kapitulacije Kraljevine Italije potpisane 8. rujna i taj čin svrstava kao ključni formativni moment u povijesti talijanskog otpora Njemačkoj okupaciji i domaćim

⁴ Jednom dijelu autora nakon 1990. se takvo objašnjenje činilo prihvatljivim iako je ono korišteno i u Jugoslaviji jer su na taj način dokazivali ustanak i podršku naroda Podravine prema NOP -u kao kratki eksces.

fašistima. On ne objašnjava političku pobunu pukom inercijom ili političkim oportunizmom. Pavone kreće od premise da je posvemašnji raspad talijanske države koji se dogodio u rujnu 1943. stvorio politički vakuum u kojem su se mogle konstruirati alternativne političke platforme, a koje su dobile svoj politički izraz u talijanskom otporu. Specifičnost i kvaliteta tog dijela leži upravo u Pavoneovom inzistiranju na tome da su objektivne okolnosti (koje on prepoznaju u državi kao ključnom faktoru) podjednako važne kao i ljudi subjekti koji žive i donose odluke unutar tih zadanih okolnosti. Država kao ključni aspekt objektivnih okolnosti iz kojih bi trebala početi svaka analiza do sada nije valorizirana na adekvatan način barem što se tiče historiografije koja se bavi ovom problematikom. Na to ovaj diplomski pokušava ukazati baveći se NOB-om Podravine.

Pavone doduše ne ulazi u ozbiljna teorijska objašnjenja zašto država i koje je njezino mjesto u društvu. On samo na gomili empirijskih podataka dokazuje važnost države u smislu održavanja *statusa quo* i onda efekata koje su raspad vojske, policije, državne birokracije, političke vlasti i civilnog društva (sve nabrojeno su ključni dijelovi države kao društvenog faktora) imali po talijanske građane. Naime tek po urušenju države na svim razinama, a poglavito njezinih ideoloških i represivnih aparata otvoren je politički prostor u kojem je bilo moguće formirati nove političke grupacije. Taj proces nije bio ni linearan, ni spektakularan. Pavone ne tvrdi da su se stvari preko noći okrenule naglavačke, ali nemogućnost države da se više reproducira svojim represivnim i hegemonijskim aparatom stvorilo je pukotinu u do tada kontroliranom i strukturiranom političkom polju. Tu pukotinu su potom ispunile nove političke prakse koje su se temeljile na potrebi za pobunom akumuliranoj tijekom prethodnih godina i promjeni dotad postojećih društvenih odnosa.⁵ Imajući to na umu treba uzeti u obzir političku ulogu države kao objektivne okolnosti koja nam uvelike strukturira pojam politički prihvatljivog ili neprihvatljivog. Država kao društveni fenomen koji ima mehanizme putem kojih se reproducira i na taj način u velikoj mjeri strukturira društvene odnose mi se čini kao izuzetno bitan dio historiografskog mozaika putem kojega bismo mogli objasniti neke specifične dinamike u Podravini tijekom Drugog svjetskog rata. Taj dio mozaika je potpuno neopravdano ostao po strani u dosadašnjim pristupima.

⁵ Taj sukob također nije bio monolitan. Pavoneov najveći doprinos proučavanju pokreta otpora i sukoba Drugog svjetskog rata općenito je bio u tome što je sukob okarakterizirao kao simultano trajanje tri rata - patriotskog rata, građanskog rata i klasnog rata. Claudio Pavone, *A civil war: a history of the Italian resistance* (London ; New York: Verso, 2013).

2.1.2. SUSRET KOJI SMO PREDUGO ČEKALI (ANTONIO GRAMSCI I DRUGI SVJETSKI RAT U PODRAVINI)

Susret koji sam naznačio u podnaslovu je nužno organizirati na jednoj osnovi koji bi uključivao Jugoslaviju umjesto Podravine, ali naprosto nam je nužno za potrebe ove diplomskog što jasnije definirati geografski prostor i njemu specifične društvene odnose kako bismo testirali ovaj pristup na setu historiografskih podataka i postavki. Kako bismo adekvatno valorizirali ulogu države u sukobu između NDH i NOP-a na području Podravine nužno je bilo uvesti neke teorijske parametre putem kojih ćemo izvršiti analizu. Kao što je to vidljivo iz podnaslova, naš će glavni teorijski protagonist biti Antonio Gramsci.

Prisiljen da objasni politički neuspjeh komunističkog pokreta u realizaciji revolucije zapadno od tadašnjeg SSSR-a, Antonio Gramsci je tijekom dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća razvio jednu od najinovativnijih teorija moderne države koji objašnjava kako država strukturira političko polje i koju ulogu ima u očuvanju postojećih društvenih odnosa (*status quo*) kojih je i sama proizvod. Ta gramscijanska teorija koja je uvela u široku upotrebu koncepte kao što su *integralna država*, *hegemonija*, *povijesni blok*, *organska kriza*, *civilno i političko društvo*, *hegemonijski aparat države* je tijekom dvadesetog stoljeća postala užasno popularna i taj status je održala do danas, usprkos činjenici što nakon raspada SSSR-a marksistička kritička teorija bilježi konstantan pad popularnosti. Peter Thomas, jedan od najreferentnijih teoretičara gramscijanske teorije, ističe kako je Gramsci danas daleko najpopularniji teoretičar iz marksističke tradicije uključujući i Marxa i Engelsa.⁶ Blagoslov i prokletstvo gramscijanske teorije leži upravo u njejoj širokoj, da ne kažem šarenoj intelektualnoj aproprijaciji.⁷ Jedan od ključnih razloga zašto je tome tako je taj što Gramsci nikad nije bio u mogućnosti da svoj rad sistematizira i objavi, već je on do nas došao u obliku bilježaka razasutih po zatvorskim bilježnicama⁸ u kojima je razvijao svoju teoriju tijekom

⁶ Peter D. Thomas, *The Gramscian moment: philosophy, hegemony and Marxism*, Historical materialism book series, v. 24 (Leiden ; Boston: Brill, 2009), 199.

⁷ O recepciji Gramscija vidi E. J. Hobsbawm, *How to change the world: reflections on Marx and Marxism* (New Haven, Conn: Yale University Press, 2011).

⁸ To ključno Gramscijevo djelo su zapravo tri tisuće rukopisnih stranica, podijeljenih u 32 bilježnice, vidi Benjamin Opratko, „Kratak uvod u Gramscija“, U: *Nepokoreni grad*, br. 2 (Zagreb, siječanj 2014), 57.

dugogodišnjeg zatočeništva u fašističkom zatvoru u kojem je na koncu i umro.⁹ Sukladno tome, a i s obzirom na određene promjene po pitanju popularnosti određenih paradigmi i intelektualnih tradicija, postoji cijeli niz različitih i međusobno kontradiktornih interpretacija onoga što danas nazivamo gramscijanskom teorijom. Već je 1976. godine Perry Anderson u svom svojevremeno utjecajnom članku iznio ocjenu koja je ujedno i bila njegova motivacija da se pozabavi antinomijama Gramscija. Anderson tvrdi da je „...cijena takvog ekumenskog divljenja (Gramsciju op. J.J.) ambivalencija: višestruke i međusobno nekompatibilne interpretacije tema iz zatvorskih bilježnica.“¹⁰ Kako se ne bismo gubili u tim bespućima rasprave, koncentrirali smo se na nekoliko referentnih djela koja nude po nama najadekvatniju interpretaciju Gramscija i njegovih teorijskih postavki.

Spomenuli smo već kako je Gramscijeva motivacija bila objašnjenje bjelodanog političkog neuspjeha komunističkih partija da provedu uspješnu revoluciju zapadno od Sovjetskog saveza. Tu političku dinamiku Gramsci je pokušao objasniti pomoću proširenja dotadašnjih marksističkih postavki o državi, ideologiji i općenito funkcioniranju političkog polja u modernoj državi. Gramscijev centralni koncept koji on uvodi da bi objasnio navedenu političku situaciju je koncept *hegemonije*. Pod *hegemonijom* Gramsci smatra proizvodnju pristanka.¹¹ Prema Gramsciju vladajuća grupa u društvu osigurava svoju vodeću ulogu prisilom ili dominacijom i osiguranjem pristanka ili vođenjem. Ideološka hegemonija omogućuje vlasti da funkcionira a da se pritom ne mora oslanjati nužno na represiju (prisilu), već njezini građani u određenoj mjeri podupiru društveno uređenje u kojem žive iako to isto društveno uređenje ne mora nužno biti u skladu s njihovim materijalnim interesima. No iako je hegemonija prije svega ideološke prirode, da bi se ona realizirala, nad podređenim klasama mora se dogoditi i neka vrsta kompromisa na ekonomskom i političkom planu odnosno „vodeća grupa radi žrtvu ekonomsko-korporativne prirode“. Ta žrtva ili bolje rečeno materijalni kompromis vodeće grupe s podređenim društvenim grupama je i dalje samo kompromis. On olakšava materijalnu poziciju podređenim klasama, ali ne dovodi ekonomski sustav i onda pripadajuće društvene odnose moći u opasnost. Ti mali kompromisi ne ugrožavaju dominantu poziciju dominantne grupe u društvu niti na političkom niti na ekonomskom planu, već samo dodatno integriraju

⁹ Perry Anderson, „The Antinomies of Antonio Gramsci“, U: *New Left Review*, I, izd 100 (decembar 1976.), 6 – 7.

¹⁰ Ibid., 5.

¹¹ Michele Barrett, „Ideology, politics, hegemony: From Gramsci to Laclau and Mouffe“, U: *Mapping Ideology* (ur. Slavoj Žižek), 2012, 238.

podređene grupe u društvu (subalterne).¹² Stoga je bitno istaknuti da je etičko-politički aspekt politike hegemonije ujedno i neodjeljiv od odnosa moći utjelovljenih u ekonomiji.¹³ Hegemonijski projekt je zapravo praksa konsolidiranja društvenih snaga i konsolidacije istih u političku snagu unutar države pod vodstvom dominantne društvene grupe. Posljedica hegemonije je da pojedinci internaliziraju određene društvene norme na individualnoj razni čineći ih svojima.¹⁴ Na taj način se između ostaloga definira i političko polje i ono što je politički prihvatljivo ili nije. U tako strukturiranom političkom polju pojedinac si mora odgovoriti na pitanja je li pobuna protiv države i svog suverena politički prihvatljiva i ako jest, u kojim situacijama se takva odluka čini legitimnom? Odgovor na to pitanje je zbroj čitavog niza društvenih faktora koje ćemo pokušati detektirati u sklopu ovog diplomskog rada bar što se tiče Podravine 1943.

Kako bi određena klasa osigurala dominantnu ulogu u društvu, što uključuje kontrolu ekonomskih i političkih sfera društva, ona se služi državom. Stoga po Gramsciju država nije neutralna, već je ona „*artikulirana i realizirana struktura vladavine jedne društvene klase*“.¹⁵ Do Gramscija je klasična marksistička teorija manje-više smatrala da država ima jedino represivni karakter te da se dominantne klase u društvu koje vode državu reproduciraju isključivo represivnim aparatom. Država je gledana kao političko društvo koje se sastojalo samo od mehanizama vladavine u užem (represivnom) smislu, a koji su uključivali vlast, policiju, vojsku, sudove, zatvore, zakonodavni sustav itd. Ta dosta popularna slika, iako do stanovite mjere točna, nije dovoljno dobro oslikavala svu kompleksnost moderne države. Kako bi naglasio svu složenost funkcioniranja moderne države odnosno da se ona reproducira i putem represije i putem ideologije, Gramsci uvodi jedan od svojih ključnih koncepata, a to je koncept integralne države. Integralna država širi dotadašnje poimanje države koja sada obuhvaća i civilno i političkog društvo. Političkom društvu Gramsci pridružuje i civilno društvo koje se sastoji od raznih institucija kao što su mediji, intelektualci, obrazovni sustav, crkva i obično ono što danas smatramo civilnim sektorom. U gruboj podjeli političko društvo bi trebalo provoditi represiju, a civilno društvo bi trebalo služiti kao svojevrsna ideološka legitimacija poretka, društva i države među širom populacijom. Oba društva, i političko i civilno, su u

¹² Thomas, *The Gramscian moment*, 235.

¹³ Antonio Gramsci, *Prison Notebooks* (New York: International Publishers, 1971), 207.

¹⁴ Joseph V. Femia, *Gramsci's Political Thought: Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process* (Oxford Oxfordshire: Clarendon Press, 1981), 24.

¹⁵ Thomas, *The Gramscian moment*, 180.

konceptu integralne države objedinjena u dijalektičkom jedinstvu. Ona nikako nisu pod tim konceptom fuzionirana u jedno. Njihove uloge su različite, ali ujedno se i nadopunjuju jer represivni aparat teško može funkcionirati ako nema ideološke legitimacije, a ideološka legitimacija koja bi zadovoljavala interese vladajuće klase teško se može nametnuti bez represivnog aparata koji bi joj osigurao prostor reprodukcije.¹⁶ Tako da je za Gramscija država „... cijeli kompleks praktičkih i teorijskih aktivnosti putem kojih vladajuća klasa ne samo da opravdava i održava svoju dominaciju već uspijeva i pridobiti aktivni pristanak onih nad kojima vlada.“¹⁷ Taj aktivni pristanak onih nad kojima vlada država osigurava i kroz represivni aparat i kroz hegemonijski aparat odnosno realizaciju ideološke hegemonije.¹⁸

Jedan od načina na koje Gramsci prezentira integralnu državu je sintagma *hegemonija oklopljena prisilom*.¹⁹ Upravo funkcija proizvodnje pristanka kao jedne od najbitnijih uloga države je Gramscijev najveći doprinos analizi moderne države uopće i njezine uloge u političkom polju. Proizvodnja pristanka šire populacije na društveno uređenje putem formiranja kategorija *zdravog razuma* ili nekih općih vrijednosti je ono što je uloga hegemonije. To podrazumijeva i percepciju politički mogućeg odnosno politički nemogućeg. Hegemonija je nešto što povezuje i političko i civilno društvo. Proizvode je oba dijalektička dijela integralne države te osiguravaju njezin plasman, stoga Gramsci piše kako je „*normalno vršenje hegemonije obilježeno kombinacijom prisile i pristanka, koji mogu stajati u najrazličitijim međusobnim odnosima, a da prisila pritom previše ne preteže nad pristankom*.“²⁰ Osiguranjem hegemonije dakle društvena skupina koja kontrolira državu uspijeva proizvesti pristanak većeg

¹⁶ Jan Rehmann, *Theories of Ideology: The Powers of Alienation and Subjection*, 2014, 136.; Opratko, *Kratak uvod u Gramscija*, 59.; Thomas, *The Gramscian moment*, 69 – 70.

¹⁷ Thomas, *The Gramscian moment*, 138.

¹⁸ Ostaje nejasno do koje mjere možemo govoriti o aktivnom ili pasivnom pristanku kao realizaciji hegemonije. Thomas navodi kako je Gramsci isticao brojne primjere (Italija i Njemačka prije svega) hegemonije gdje je njezina realizacija proizvela pasivni i indirektni pristanak umjesto aktivnog i direktnog. To je posljedica pozicije u kojoj se vladajuća klasa našla te je bila prisiljena hegemonijski projekt koncipirati oko toga da mistificira samu prirodu ekonomskog života društva koji se temeljio na eksploataciji većine društva. Iste one većine društva čiji je pristanak težila osigurati putem hegemonijskog projekta. Dakle jedna od posljedica i proizvoda hegemonije je i pasivni pristanak. Vidi: Ibid., 227.

¹⁹ Mario Candeias, *Gramscian Constellations. Hegemony And The Realisation of New Ways of Production And Living*, Rosa Luxemburg Stiftung, <http://www.rosalux.de/publication/39575/gramscian-constellations.html>, 6; Ibid., 51, 138.

²⁰ Opratko, *Kratki uvod u Gramscija*, 58.

dijela stanovništva na društveno uređenje u kojem je ona na vlasti. Krizom hegemonije dolazi do organske krize režima koja prijeti promjenom odnosa moći u društvu.

Spomenuo sam već da je Gramsci djelovao u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Bio je sekretar Komunističke partije Italije tijekom dvadesetih godina i svjedočio je *crvenim godinama (biennino rosso)* odnosno usponu komunističke partije u prvim godinama po završetku Prvog svjetskog rata i političkoj krizi koja je prodrmala talijansku državu. Svjedočio je i onome što je uslijedilo nakon *crvenih godina*, a to je uspon fašizma u Italiji. Fašistički režim u Italiji je za njega predstavljao društveni fenomen koji je proizašao iz krize hegemonije. Iako u nekoliko navrata ambivalentan oko toga kako tretirati fašizam, za Gramscija je taj režim bio pokušaj vladajućih klasa da očuvaju postojeće odnose moći u uvjetima organske krize odnosno krize hegemonije. Fašizam je za njega predstavljao i dalje oblik kapitalističke države, doduše nešto izmijenjen. Fašizam je po Gramsciju samo nastavak *pasivne revolucije*, revolucije koja je u uvjetima izazova po društvene odnose najavljivala određeni tip društvene promjene bez da to suštinski i učini.²¹ Pasivna revolucija je zapravo značila *figu u džepu* kako bi se održao *status quo*, a u tom očuvanju (u uvjetima organske krize) postojećih odnosa moći koristili bi se minimalni ustupci koji bi onda bili upakirani prikladnom retorikom, a koja je ustupke predstavljala kao revolucionarne. Promjena bi imala teatralan karakter, a ne i suštinski i zapravo bi se predstavljala kao organsko rješenje, dok ona to suštinski nije nikad ni bila. Gramsci je nakon prvotnog podcjenjivanja fašizma shvatio njegovu apelativnu moć u namjeri da se predstavi kao revolucionarna snaga koja će isporučiti promjenu i rješenje problema koji su ujedno bili i uzrok organske krize. Fašizam za Gramscija dolazi kao kompromisno rješenje u kojem se vladajuće klase kako bi zadržale postojeće odnose moći unutar društva oslanjaju na novi tip režima s pojačanom količinom represije kako bi zadržale postojeće odnose moći unutar društva jer kriza hegemonije radi koje i dolazi do pojavnosti fašizma i dalje traje.

Mi ćemo kretanjem unutar konceptualnog polja omeđenog aparatima integralne države, hegemonije kao bitnog društvenog čimbenika i organske krize kao određenog konteksta pokušati objasniti razvoj događaja čiji je dio bilo oslobođenje Koprivnice, a onda i kasnije cijele Podravine. Teorijski koncepti koje smo ovdje izložili služit će nam kao objašnjenja povijesnih dinamika koje ćemo prvo prezentirati, a onda komparativno i teorijski pokušati objasniti.

²¹ David D. Roberts, „Reconsidering Gramsci’s Interpretation of Fascism“, *Journal of Modern Italian Studies* 16, izd 2 (2011.): 247, 249.; Thomas, *The Gramscian moment*, 154 – 155.

3. GENERALNE CRTE

Kada govorimo NOP-u Koprivnice ili točnije kotara Koprivnice ne možemo ne govoriti na jednoj široj geografskoj osnovi. Rasprava o razvoju NOP-a na području Podravine nerazdvojiva je od razvoja NOP-a na području Kalnika, Bilogore, Zagorja pa čak i Moslavine. Pristup koji su preuzeli izdavači i urednici zbornika radova *Sjeverozapadna Hrvatska u Narodnosolobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, pa onda i povijesne građe pod istim imenom čini mi se jedino ispravnim. Nemoguće je govoriti o aspektu oslobođenja ijednog sela, grada ili kraja bez analitičkog *izlaska* iz uskih geografskih determinanti te geografske jedinice. Stoga će ovaj rad kad god to bude potrebno (i oportuno) da se objasne uspostava i karakteristike narodne vlasti na primjeru oslobođenog grada Koprivnice izlaziti iz uskog okvira koji je definiran predratnim gradom i kotarom Koprivnica. Koprivnicu na kraju krajeva nisu oslobađali samo Koprivničanci, Kalnik nisu oslobađali samo Kalničani, a bogami ni Podravinu nisu oslobađali samo Podravci.

Svaka dobra mikrohistorija koja se pokušava koncentrirati na određeni tip regije mora nužno biti uklopljena u širi kontekst zbivanja. Događaji koje pokušavamo objasniti su uklopljeni u jedan širi kontekst koji nužno prelazi gabarite same Podravine, ali na kraju krajeva i same Jugoslavije. No postojao je jedan ozbiljan problem u dosadašnjim pristupima problematici NOB-a: nije se pridavalo dovoljno pažnje specifičnim društvenim odnosima koji su karakteristični za određenu regiju.²² Kraljevina Jugoslavija iz čijeg znatnog teritorija je kasnije formirana NDH bila je po pitanjima ekonomskog, socijalnog i kulturnog razvoja znatno heterogena, što je onda u pravilu značilo i različite društvene odnose.

Kad govorimo o društveno-ekonomskim karakteristikama onog što danas nazivamo koprivničkom Podravinom, a koje se manje-više poklapa sa granicama bivšeg Koprivničkog kotara, onda treba u prvom redu istaknuti da se radi o području izrazito agrarnog karaktera. U analizi donje Podravine (područje dvaju kotara, Koprivnica i Đurđevac) Kolar-Dimitrijević navodi da je prema popisu stanovništva 1931.²³ tamo živjelo 106.345 stanovnika. Za

²² Jugoslavenska historiografija koja se bavila NOB – om je imala jako izražen regionalni karakter te je bilo gotovo pitanje prestiža da svaka regija ima svoj zbornik radova koji će tematizirati NOB u toj regiji. Čini nam se da je bez obzira na inicijalnu namjeru ozbiljna analiza specifičnih regionalnih odnosa izostala te je u većini slučajeva prevladavao jedan poopćeni narativ NOB – a koji se onda nastojao ugurati u regionalne okvire.

²³ Podaci koji se navode dalje u ovom poglavlju se temelje na tom popisu.

Koprivnički kotar indeks agrarne prenapučenosti je 131 stanovnik na kilometar kvadratni, dok je za Đurđevački 122 stanovnika na kilometru kvadratnom. Bez obzira na to da se i dalje radi o visokom indeksu agrarne prenapučenosti, situacija je ponešto povoljnija od susjednih krajeva gdje je ta prenapučenost uistinu dramatična²⁴, stoga ovaj kraj predstavlja čak i područje koje doživljava određenu imigraciju sa susjednih područja. Indeks agrarne prenapučenosti nam je bitan jer je privreda izuzetno agrarne prirode. 76% radno sposobnog stanovništva je definirano kao seljaštvo, dok 10% otpada na građanstvo (birokracija, trgovci, obrtnici i vlasnici sredstava za proizvodnju) i 14% na radništvo. Od sveukupnog radništva čak 59% svih radnika je vezano uz agrarni sektor i radi kao najamni radnici na nekom od većih imanja.²⁵ Gotovo 78% od 8888 poljoprivrednih posjeda u kotaru Koprivnica, a 88% od 10897 poljoprivrednih posjeda u kotaru Đurđevac se odnosi na posjede do 5 hektara, dok u kotaru Koprivnica 21% otpada na poljoprivredni posjed od 5 do 20 hektara.²⁶ Dakle radi se o izuzetno malim posjedima u kojima je veći prinos nemoguć, a takav tip raspodjele agrarnog zemljišta djeluje uvelike negativno na cjelokupnu socijalno-ekonomsku poziciju podravskog seljaka. Takav tip nedovoljno razvijene poljoprivredne proizvodnje i nedostatnih prinosa da bi seljaci sami sebe prehranili slika jednu uistinu sivu sliku ovog kraja u periodu prije izbijanja samog rata 1941. i u tijeku njega samog.

No Koprivnica je ipak jedan od rijetkih gradova na području sjeverozapadne Hrvatske koji je imao uvjete za industrijski razvoj. Zbog svog relativno povoljnog geografskog položaja u smislu željezničkog čvorišta (pruga Gyekenyes-Zagreb, Koprivnica-Varaždin, Koprivnica-Osijek) početkom dvadesetog stoljeća počinje razvoj industrije. Ipak tri najveća industrijska pogona, tvornica umjetnih gnojiva Danica²⁷, tvornica čavala i tvornica ulja prestaju s radom do početka 1941. Nakon izbijanja velike ekonomske krize kapitalističkog ekonomskog sustava s kojom se Jugoslavija mučila kroz cijeli period do svog uništenja od industrijskih pogona u Koprivnici su ostali samo mlin i toplakova ciglana. Oba pogona su radila sezonski i nisu predstavljali značajniji privredni faktor u podravskoj privredi koji je vadio za nekim tipom

²⁴ Prosječni indeks agrarne prenapučenosti u Kraljevini Jugoslaviji je 56, a u Banovini Hrvatskoj je 60. Vidi, Mira Kolar-Dimitrijević, „Socijalne karakteristike stanovništva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugog svjetskog rata“, U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin: 1976, 16.

²⁵ Ibid., 25.

²⁶ Marijan Matić, „Struktura i položaj seljaštva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugog svjetskog rata“, U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin: 1976, 37.

²⁷ Ustaške vlasti su prostor te tvornice prenamijenili u prvi koncentracijski logor koji je zadržao isto ime Danica.

industrijske proizvodnje pomoću kojeg bi očigledni višak agrarnih radnika migrirao u industriju te time potaknuo urbanizaciju lokalnih gradskih središta kao što je to Koprivnica.²⁸

No bez obzira na ovako ekonomski crne podatke, komparativno gledajući u odnosu na okolne regije sjeverozapadne Hrvatske Koprivnica je predstavljala najviše klasno diferenciran kraj. Sa 76% radnog stanovništva koje se bavi poljoprivredom donja Podravina predstavlja regiju s najnižom stopom takvog tipa privrede što se tiče sjeverozapadne Hrvatske. Ipak ne radi se o dramatičnoj razlici, ako imamo na umu da je regija s najvećim udjelom seljaštva u privredi, Zagorje, imala 85% stanovništva koje se bavilo poljoprivredom. Donja Podravina je zajedno sa kalničko-bilogorsko-moslavačkom regijom imala najveći udio radništva u privredi s 14% u kontekstu sjeverozapadne Hrvatske. Donja Podravina je također imala najveću stopu građanstva (činovništvo, trgovci i obrtnici) u privredi sa stopom od 10%. Možemo ustvrditi da je komparativno gledajući unutar sjeverozapadne Hrvatske kraj donje Podravine najrazvijeniji, ali to je daleko od pozicije razvijenosti kao takve. Cijeli kraj sjeverozapadne Hrvatske, kad izuzmemo Zagreb, uvelike zaostaje za hrvatskim prosjekom u kojem je u Hrvatskoj što se tiče privredne aktivnosti bilo 69.5% seljaštva, 14% radništva i 16.5% građanstva.²⁹ S ovoliko niskom privrednom aktivnošću ovo područje bi se gotovo moglo okarakterizirati kao pasivni kraj. Spontana industrijalizacija i modernizacijski proces koji ju je pratio bili su nasilno prekinuti velikom ekonomskom krizom za koju Kraljevina Jugoslavija nije uspjela pronaći rješenje tijekom cijelog njezinog postojanja³⁰. Radilo se o kraju i stanovništvu koje je žudilo za nekim tipom političkog rješenja koje bi poboljšalo njegovu socijalno-ekonomsku situaciju. Očajni životni uvjeti koji su se od loših tijekom tridesetih godina brzo krenuli kretati prema katastrofalnima³¹ samo su ubrzavali radikalizaciju politike i stanovništva.

²⁸ Kolar-Dimitrijević, „Socijalne karakteristike stanovništva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugog svjetskog rata“, 25 – 26.

²⁹ Ibid., 32.

³⁰ Štoviše politika Kraljevine Jugoslavije je djelovala katastrofalno po industriju Koprivnice s obzirom na to da je tijekom tridesetih nastojala svu industrijsku aktivnost preseliti s pograničnih dijelova države u unutrašnjost. Vidi: Mira Kolar-Dimitrijević, „Društveno – ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine“, U: *Podravski zbornik*, 1981., 32.

³¹ Usprkos procjeni banovinskih vlasti kako se stanovništvo Koprivničkog, Ludbreškog i Đurđevačkog kotara može samo prehraniti, pred samo izbijanje rata bilo je potrebno uvoziti 100 vagona hrane kako bi se stanovništvo prehranilo. Vidi Zdravko Dizdar, „Politika ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine“, *Podravski zbornik*, 2002., 188.

4. POLITIČKI KONTEKST KOPRIVNIČKE PODRAVINE NA POČETKU RATA

4.1 HSS

Što se tiče politike u međuratnom razdoblju, HSS je na području središnje Podravine imao prevladavajući i presudan utjecaj. Izbori iz '35. i '38. pokazuju dominantne pobjede HSS-a na području kotara Koprivnica gdje je po pitanju prvih lista Pavleka Miškine osvojila 79% glasova, a po pitanju posljednjih 88% glasova.³² HSS-ov kontinuirani izborni i politički rast na području središnje Podravine je posljedica širenja njegovih organizacija kao što su „seljačka sloga“, paramilitarna stranačka „seljačka zaštita“, „gospodarska sloga“ itd. Putem tih organizacija HSS je u Kraljevini Jugoslaviji prema ocjeni Anke Berus postao *„jedina politička organizacija u Hrvatskoj (a možda i u Jugoslaviji) koja je uistinu djelovala u masama, imala organizacije po selima i nije se sastojala samo od vodećih rukovodećih organa i njihovih reprezentanata po selima“*.³³

HSS poprima karakteristike pokreta i prelazi okvire stranke. Upravo ta razgranatost i masovnost koje su glavne karakteristike pokreta nipošto ne moraju značiti i njegovu unisonost. Čini se da već krajem tridesetih godina uslijed očiglednog ekonomskog propadanja i sve teže situacije na selu dolazi do polarizacije stranke na lijevo i desno krilo gdje lijevo krilo s naglaskom na socijalnu problematiku lagano preuzima lokalnu hegemoniju. Vođa lijevog krila HSS-a postaje Mihovil Pavlek Miškina i okuplja vrlo ugledne HSS-ovce kao što su Franjo Gaži, Tomo Gaži, Tomo Čiković i Vjekoslav Prvčić. Desno krilo je bilo okupljeno oko Ivana Kraljića, bivšeg i uspostavom NDH budućeg gradskog poglavara Koprivnice. Iako je lijevo krilo HSS-a imalo veliku podršku na terenu, desno krilo je imalo podršku središnjice iz Zagreba te je na taj način uspijevalo kontrirati lijevim i socijalnim političkim tendencijama lijevog krila.³⁴ Sukob i

³² Vladimir Šadek, „Organiziranost HSS-a središnje Podravine u otporu prema velikosrpskom režimu 1935.-1941“, *Scientia Podraviana*, 2010., 25 – 26.

³³ Anka Berus, „Bilješke o radu Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske u Zagrebu od 1942. do 1943. i Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske za sjevernu Hrvatsku od 1943. do 1944.“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin, 1976, 61.

³⁴ Sukob između konzervativne centrale HSS-a i lijevih tendencija unutar stranke nije bio samo vezan uz Podravinu. Tu je karakterističan sukob Božidara Magovca i Vladka Mačeka u kojem je prvi zbog približavanja

jaz između lijevog i desnog krila HSS-a u Podravini će tinjati svo predratno vrijeme i svoju će kulminaciju doživjeti tijekom rata kad će lijevo krilo HSS-a postati jedan od političkih nosioca NOP- a, a desno će se priključiti ustaškom pokretu.³⁵ Lijevo krilo HSS-a je pak do te mjere uživalo konsolidiranu poziciju unutar Koprivničkog kotara da se osjećalo dovoljno snažno i autonomno da odbija poslušnost Paveliću proklamirati javno, čak i nakon što je na istu pozvao predsjednik stranke Maček odmah po proglašenju NDH.³⁶ Očito je da rat i izmijenjena politička situacija s obzirom na osnutak NDH radikaliziraju članove HSS-a okupljene oko bilo kojeg krila, dok će treća politika, mačekovska politika čekanja, doživjeti svoj krah pregažena historijskim događanjima u obliku eskalacije rata.

U takvim zaoštrenim političkim odnosima u kojima je više bilo nemoguće ignorirati katastrofalne ekonomske i socijalne odnose na selu razvija se suradnja KPH i lijevog krila HSS-a. Miškina *"na jednom kotarskom sastanku HSS-a, krajem 1939. godine ističe kako su politički problemi uzmaknuli pred ekonomskim i socijalnim problemima."*³⁷ Također na tom sastanku je vrlo oporbenjački predloženo da se pozove ban da posjeti *"našu bogatu Podravinu, koja u sebi krije toliko sirotinje i nereda."*³⁸ Ovakvi istupi su postajali sve češći kako se socijalna situacija na selu zaoštravala, a vanjskopolitička pozicija postajala sve nesigurnija. Ono što je zanimljivo jest to da oni kao što vidimo nisu prestali (iako je intenzitet pomalo opao) čak ni kad je osnovana Banovina Hrvatska i kad je HSS postao režimska stranka. Bila je to posljedica i dalje katastrofalnog socijalno-ekonomskog stanja na selu, a onda i veza koje je lijevo krilo HSS-a zbog sve većeg pritiska desnog krila i središnjice održavalo sa članovima KPH na terenu. Tako u rujnu 1941. na jednom skupu kotarskog HSS-a Miškina tvrdi da svi problemi proizlaze iz socijalnih odnosa i da je nužno raditi na izmjeni istih te na kraju podvlači da *"... ako je to komunizam, onda sam ja komunist!"*³⁹ Iako je to pitanje koje bi se također trebalo podvrgnuti skrupuloznoj analizi, ovakvi istupi govore u prilog krize političke reprezentacije uslijed nemogućnosti HSS-a da razriješi problem ekonomske krize. Ostaje pitanje do koje razine

KPH bio prisiljen dati ostavku na vodeće funkcije u HSS-u. Vidi: Mira Kolar-Dimitrijević, Hrvoje Petrić *„Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini“* (Koprivnica: Meridijani, 2015), 236.

³⁵ Dizdar, „Politika ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine“, 192.

³⁶ Ivan Paprika, „Prilog poznavanju suradnje lijevog krila HSS – a i KP u Podravini“, U: *Podravski zbornik*. Muzej grada Koprivnice: 1975, 34- 36.

³⁷ Kolar – Dimitrijević, „Društveno – ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine“, 37.

³⁸ Citirano u Ibid., 37.

³⁹ Mira Kolar-Dimitrijević, „Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika“, U: *Podravina (Samobor)*, 2006., 47.

možemo govoriti o krizi političke reprezentacije, ali politička heterogenost HSS je sve više izlazila na vidjelo kako je vrijeme odmicalo, a svakodnevna materijalna situacija šire populacija postajala sve gorom. Gramsci govori o organskoj krizi kao najvažnijoj objektivnoj okolnosti koja pogoduje dolasku fašističkog režima, a čija je posljedica i kriza političke reprezentacije. Pred samo osnivanje NDH HSS je i dalje bi ključni politički faktor u Podravini, ali vjera u njega i projekt Banovine Hrvatske kao organskog rješenja krize koja traje preko deset godina te za koju se činilo da nema ni početka ni kraja je sasvim sigurno opadala. Trzavice i razmimoilaženja u HSS-u su bila simptom te organske krize i njene prateće krize političke reprezentacije, a u „... *uvjetima pojave takve krize, trenutna situacija postaje delikatna i opasna zbog toga što je polje otvoreno za nasilna rješenja, za aktivnosti nepoznatih sila, predstavljenih karizmatičnim čovjekom sudbonosnog trenutka*“.⁴⁰

Što se pak suradnje HSS-a i KPJ tiče, ona seže u duboke tridesete s obzirom na to da je politika *narodnog fronta* koju je provodila KPJ po nalogu Kominterne ciljala upravo na suradnju sa HSS-om kao jedinom pravom masovnom organizacijom na terenu. Ta suradnja trebala je funkcionirati na način da se partijski kadrovi infiltriraju u HSS i tamo vrše agitaciju unutar njihovih organizacija. Takav tip neformalne suradnje koja je imala svojih uspona i padova, a koji su proizlazili iz konkurentskih pozicija obiju političkih organizacija je kulminirao pokušajem lijevog krila HSS-a da svrgne Jovu Magovca koji je nakon već spomenute pobjede liste predvođene Miškinom na izborima '38. postavljen za gradskog predstojnika od strane zagrebačke centrale. Miškinina je grupa u pokušaju svrgavanja Jove Magovca koji je djelovao protiv Miškinine frakcije istaknula Ivana Hiršla kao svog kandidata za predstojnika te je na kraju uspjela svrgnuti Magovca starijeg i postaviti Hiršla za novog predstojnika. Hiršl je naime bio član KPH.⁴¹ Postoji cijeli niz suradnji na terenu koje su ostvarivali članovi lijevog krila HSS-a s KPJ odnosno sa KPH.⁴² No iako je suradnja postojala, očito je bilo da je ona ipak ograničene prirode s obzirom na to da nitko u predratnom razdoblju nije razmišljao u prelaženje u jedan od tabora. Očito je i da su u tom odnosu političku i organizacijsku hegemoniju imali Miškini HSS-ovci, a oni nisu mogli biti potpuno autonomni u svojoj suradnji s KPH zbog pritiska iz stranačke centrale. Dobrila navodi kako je Mačekov proglas pokornosti novoj vlasti NDH donekle pasivizirao lijevo krilo HSS-a te 1941. i ističe

⁴⁰ Gramsci, *Prison Notebooks*, 210.

⁴¹ Suradnja Miškine i KPJ ide preko Marinkovića još od '35. Dizdar, „Politika ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine“, 191, 193 – 194.

⁴² Vidi: Paprika, „Prilog poznavanju suradnje lijevog krila HSS – a i KP u Podravini“, 37.

sjećanje Franje Mraza (tada sekretara Kotarskog komiteta KPH Koprivnica) koji tvrdi da je jedino Tomo Gaži iz lijevog krila HSS-a djelovao na agitacijskoj strani da stranačke organizacije pod njihovim vodstvom pređu na stranu NOP-a tijekom te 1941.⁴³ Komunikacijski kanali koji su postojali prije rata u zajedničkom radu su i dalje bili tu, no oblik suradnje koji će uslijediti između KPH i pojedinaca iz HSS-a će u ratu poprimiti sasvim drugi kvalitativni karakter.

4.2 NOP

NOP do perioda neposredno prije oslobođenja Koprivnice vojno djeluje na Kalniku i Bilogori, dok u gradovima i selima podravske nizine djeluje u ilegali. Do samog ljeta '43. politički i vojni prostor u kojem djeluje NOP je uvelike ograničen i njegov razvoj nipošto nije linearan, već slijedi jasne promjene u odnosima moći na terenu. Prve borbene partizanske grupe poslije poziva CK KPJ na ustanak pojavljuju se na obroncima Bilogore i Kalnika već u ljeto '41. formiranjem *bjelovarske*⁴⁴, *kalničke*⁴⁵, *javorovačke i ivaničke partizanske grupe*. Gotovo cijela '41. godina će za NOP na ovom širem području Podravine i Prigorja biti provedena u borbi za preživljavanje te unutarnjoj konsolidaciji i organizacijskim izazovima. Iako su se ulagali značajni naponi da se borbene grupe na Bilogori i Kalniku te ilegalne organizacije u Podravini prošire, ne dolazi do omasovljenja otpora na ovom području u '41. godini i nosilac otpora su manje-više članstvo KPH te manji dio ugroženog Srpskog stanovništva s kalničkih i bilogorskih obronaka.⁴⁶

Prema Dizdaru, jedan od glavnih razloga takvog po NOP negativnog razvoja situacije '41. je ustaško taktičko preslagivanje koji poučeni negativnim iskustvom s Banije, Korduna i Like gdje im je bezumna genocidna politika eksplodirala u lice odlučuju sada smanjiti pritisak

⁴³ Ante Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja: od 1941. do 1944. godine* (Koprivnica: Centar za kulturu, Muzej grada, 1983), 31 – 32.

⁴⁴ O počecima partizanske grupe vidi: Ante Dobrila-Pepo, „Bjelovarski partizanski odred“, U: *Podravski zbornik*, Muzej grada Koprivnice, 1981., 69 – 74.

⁴⁵ O počecima partizanske grupe vidi: Rade Milosavljević, „Borbeni put prve kalničke narodnooslobodilačke čete“, U: *Podravski zbornik*, Muzej grada Koprivnice, 1981., 60 – 69.

⁴⁶ Iako ne toliko masovno koliko na Kordunu, Baniji i Lici.

na lokalno srpsko stanovništvo po pitanju represije, dok s druge strane spomenute partizanske grupe prokazuju kao pročetničke i rušilačke u odnosu na *državotvorni* projekt NDH.⁴⁷

Iako historijski netočan, čini se da je ovakav tip denuncijacije partizana kao četnika (koja će se zadržati tijekom cijelog rata pa i u trenucima kad su ustaše djelovale zajedno sa četničkim jedinicama protiv partizana) mogao imati plodno tlo što se tiče recepcije u tadašnjoj javnosti prvih godina rata, poglavito među stanovništvom hrvatske nacionalnosti. Iako je većina stanovništva srpske nacionalnosti u Bjelovarskom kotaru pristajala uz Samostalnu demokratsku stranku (SDS) koja je kasnije zajedno s HSS-om tvorila Seljačko-demokratsku koaliciju (SDK) te kao takva predstavljala opoziciju režimu, pojavile su se i u međuratno vrijeme razne četničke grupacije koje su iako marginalne mogle imati zamjetan politički odjek. Dizdar tvrdi da je *"djelovanje četnika kao ekspanzija velikosrpske politike, bitno utjecalo na nezadovoljstvo bjelovarskih Hrvata, a sigurno je utjecalo i na pobunu i ustanak 1941."*⁴⁸ Dakle u kotaru, a vjerojatno i u okrugu, postojala je već negativna percepcija o četničkoj *antihrvatskoj* djelatnosti. Ta negativna percepcija koja je proizlazila iz političkih sukoba predratnog vremena je samo mogla biti pojačana ubojstvima civila hrvatske nacionalnosti od strane jugoslavenske vojske pred raspadom zadnjih dana *aprilskog rata* i prvih dana NDH.⁴⁹ Čini se da je u periodu od 6. do 25. travnja 1941. godine od strane jugoslavenske vojske ubijeno više od 99 civilnih osoba na području kotara Bjelovar.⁵⁰ Iako je u najmanju ruku dvojbeno da se ovdje radilo o četničkim zločinima (vrlo vjerojatnije je riječ o ratnim zločinima jugoslavenske vojske⁵¹), vijesti o ubojstvima civila u Kapeli, Donjim, Srednjim i Gornjim Mostima te četnicima kao njihovim počiniteljima koje je ustaška propaganda konstantno plasirala su mogle ostati tijekom 1941. u kolektivnom pamćenju među hrvatskim stanovništvom ne samo kotara, već i okruga u koji je

⁴⁷ Zdravko Dizdar, „Djelovanje organizacija Komunističke partije Hrvatske u Podravini uoči rata i u toku 1941. godine”, Podravski zbornik, Muzej grada Koprivnice, 1981., 30 - 31. Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 81.

⁴⁸ Zdravko Dizdar, „Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2007., 583 – 584.

⁴⁹ Ibid., 601 – 602.

⁵⁰ Ibid., 605 – 606.

⁵¹ U „Iskazu o poginulim Hrvatima u vremenu od 6. do 30. travnja 1941. na području grada Bjelovara i kotarskog poglavarstva u Bjelovaru” je pobrojano 28 poginulih osoba od kojih su samo 4 klasificirane kao ubijene od „četnika” dok su ostale klasificirane kao stradale od „srpske vojske” ili „srpskih žandara”. Vidi. Zdravko Dizdar, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini: 1941. - 1945*, Biblioteka Hrvatska povjesnica. 4. Građa 3 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1999), 155 – 156.

spadalo i područje kotara Koprivnica. Ovo je samo jedan od primjera koji ukazuju na svojevrsnu institucionalnu prednost koju su ustaše imale u sukobu sa NOP-om u obliku državnih aparata. Taj primjer ukazuje i na način na koji se koristio hegemonijski aparat države NDH kako bi se diskreditirao bilo kakav tip otpora. Daljnja istraživanja NDH moraju početi s istraživanjem kako je funkcionirao hegemonijski aparat države te koje su tehnike korištene i koju je on recepciju mogao imati. U uvjetima ustanka u pobjinama koji se temelji na šačici vjernih partijskih vojnika, potpuno neiskusnih po pitanjima organiziranja ratnih djelovanja i nešto manje političkog djelovanja čini se da je hegemonijski aparat NDH mogao imati itekako dobru recepciju.

S druge strane slika koju opisuje Miroslav Krleža u svom *Pismu iz Koprivnice* (1925.) kad izlazeći iz vlaka na koprivničkom kolodvoru svjedoči kako žandari vode nekog nepoznatog i jasnog mladića okovanog lancima ulicom⁵² se sada pod ustaškom režijom samo radikalizirala. Ustaška represija nad *etničkim uljezima* u koje su spadali Srbi, Romi i Židovi je počela odmah po proglašenju NDH.⁵³ Ubrzo su ulice Koprivnice bile pune iz okolice privedenih Židova, Srba, Roma i komunista na putu do Danice. No ta represija iako je bila stvarna, stravična i tragična – s obzirom na to da je velika većina privedenih u Danici ubijena u ustaškim tvornicama smrti u Jadovnu, Jasenovcu, Novoj Gradišci, Lepoglavi i dr. – ona nije dosegla onaj stupanj eskalacije koji je dosegla na Kordunu, Baniji i Lici, pa stoga nije rezultirala inherentnim masovnim odlaskom u šumu srpskog stanovništva. Time je uvelike ograničen prostor za daljnji razvoj NOP-a koji se nužno morao širiti van partijskog članstva.⁵⁴ Teror koji je provodila ustaška država u Podravini 1941. se odvijao u *sofisticiranijem* obliku u smislu internacije u tranzitnom logoru Danica odakle su internirani slani u razne logore smrti. Druga bitna mjera represije koja je pogađala isključivo srpsko stanovništvo bila je deportacija u Srbiju i naseljavanje Hrvata kolonista ili Slovenaca iz Slovenije.⁵⁵ U svakom slučaju slike masovnog pokolja po selima sa

⁵² Miroslav Krleža, „Pismo iz Koprivnice: u povodu 80. obljetnice objavljivanja“, *Podravski zbornik*, 2005.

⁵³ O ulozi Seljačke zaštite HSS – a u prvim hapšenjima, maltretiranjima i interniranjima Srpskog stanovništva vidi svjedočanstvo Steve Petrovića koje donosi Rojčević, *Glas Podravine*, 1960. br 29. – 30.

⁵⁴ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 18 – 26.; Rade Bulat, „Karakteristike oružane borbe u Zagrebačkoj oblasti“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin: 1976., 101.

⁵⁵ Marija Winter pišući o ustaškoj represiji u Ludbreškom kotaru navodi kako su Srbi podijeljeni u tri grupe. Prva su bili bogati Srbi čija je imovina konfiscirana te su oni deportirani u Srbiju, drugi su bili siromašni Srbi kojima je bilo dopušteno da ostanu, a treća su bili oni koji su sumnjivi kao četnici te su odvođeni u logore bez obzira na

srpskom većinom koje su režirali ustaški koljači po selima Banije, Korduna i Like su izostale kada se radi o selima Podravine i Prigorja, barem u 1941.⁵⁶ Bulat navodi kako su se pojedini Srbi iz Bilogore još i u zimi 1942. odazivali u domobranske radne jedinice⁵⁷, što govori o uistinu taktičnijem pristupu prema Srbima od strane ustaša na području Podravine 1941.⁵⁸ Nemogućnost da se postignu immanentni rezultati u smislu širenja NOP-a na ugroženo srpsko lokalno stanovništvo i veliki problemi u funkcioniranju partijskih organizacija nad kojima se počela vršiti nesmiljena represija ustaškog režima poglavito na području bjelovarskog okružnog komiteta ostavljaju rukovodeće kadrove NOP-a na spomenutom području da se bave organizacijskim pitanjima i pukim preživljavanjem. Puko preživljavanje i u nekoliko navrata nanovo konsolidiranje poslije provala iscrpljivalo je očigledno sve i onako limitirane kapacitete Okružnog komiteta (OK) KPH Bjelovar. Manje je vremena posvećeno na širenje NOP-a radi čega su kritizirani i u *Okružnici br. 3 Centralnog komiteta KPH* datiranoj 30. rujna 1941. u kojoj se prozivaju bjelovarski drugovi zbog prešućivanja ili nedovoljnog iskorištavanja ustaških zločina nad srpskim stanovništvom u svojem propagandnom djelovanju.⁵⁹

Još jedna od bitnih okolnosti koja je otežavala jačanje razvoja NOP-a na podravskom području 1941. je bila geografsko-demografske prirode. Područje Podravine se nalazilo u neposrednoj blizini glavnog grada Zagreba te je kao takvo bilo samo središte ustaške države s vrlo razvijenim prometnim pravcima.⁶⁰ Kolika je bila prometna razvijenost najbolje govori podatak da je na 1 kvadratni kilometar na području sjeverozapadne Hrvatske dolazilo 220 metara cesta i 63 metra pruge, dok je jugoslavenski prosjek bio tek 99 metara cesta i 43 metra

svoje imovinsko stanje. Za represiju nad Romima i Židovima u tom kotaru vidi Marija Winter, „Ludbreg i okolica u vrijeme II. svjetskog rata“, U: *Podravski zbornik*, 1976., 63.

⁵⁶ Što ne znači da posebno dramatičnih i tragičnih epizoda nije bilo. Jedan od najjezovitijih slučajeva ustaške represije na području okruga Bjelovar je masakr srpskih civila u Gudovcu u kojoj su također zapaženu ulogu imali pripadnici Seljačke zaštite. Vidi Slavko Goldstein, *1941.: godina koja se vraća*, Historiae, knj. 8 (Zagreb: Novi Liber, 2007), 93 – 96.

⁵⁷ Rade Bulat, „Karakteristike oružane borbe u Zagrebačkoj oblasti“, U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin: 1976., 101.

⁵⁸ Bulat takvo *umjerenije* ponašanje ustaških vlasti objašnjava kao ustaško pokoravanje željama Nijemaca čiji je cilj bio mir u međuriječju Save i Drave koje im je iz prometnih razloga bilo bitno. Ibid., 101.

⁵⁹ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: 1941-1945* (Zagreb: Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945“, 1981) Tom I., Dok. br. 164, strana 260.

⁶⁰ Bulat, „Karakteristike oružane borbe u Zagrebačkoj oblasti“, 99.; Dizdar, „Djelovanje organizacija Komunističke partije Hrvatske u Podravini uoči rata i u toku 1941. godine“ 29.

pruge.⁶¹ Te dvije determinante su značile veliku prisutnost ustaških i njemačkih borbenih jedinica na ovom prostoru, što je uvelike otežavalo razvoj NOP-a koji je ishodišnu točku imao u maloj i u trenucima neposredno poslije uništenja Jugoslavije te osnutka NDH slabo povezanoj KPH.⁶² S druge strane radi se o području s izrazito većinskim hrvatskim stanovništvom gdje je srpsko stanovništvo živjelo u brdskim krajevima Kalnika i Bilogore nerijetko odsječenim od glavnih komunikacijskih putova te nije predstavljalo značajni populacijski faktor, stoga ostaje uistinu pitanje do koje mjere bi bilo moguće organizirati ustanak na temelju ugroženosti tog dijela stanovništva Podravine i Prigorja s obzirom na to da je na području cijelog Koprivničkog kotara 1931. godine živjelo oko 5000 Srba.⁶³

4.3 USTAŠE I NDH

No najveći problem za razvoj NOP-a 1941. je bila podrška NDH koju je ta država osigurala na području sjeverozapadne Hrvatske. U dobrom dijelu tekstova koji se bave 1941. na području Hrvatske, a koji su nastali za vrijeme Jugoslavije, ne propušta se ustvrditi kako podrška prema projektu NDH nije postojala. Moje je mišljenje da se takva ocjena olako donosila. Ponekad uopće bez argumenata kao da je to naprosto samorazumljivo s obzirom na kasniji razvoj događaja i pobjedu NOP-a. Potpuno bavljenje ovom problematikom na ovom mjestu je nemoguće jer bi izlazilo iz okvira ovog diplomskog rada, no naprosto se radi konstrukcije glavnog argumenta ovog rada ovdje moramo nje dotaknuti.

Jedan od primjera olakog prelaženja preko moguće inicijalne podrške projektu NDH u društvu je i Dobrila koji u svojoj inače sjajnoj knjizi *Prilozi za proučavanje NOB-a koprivničkog kraja* donosi ocjenu "da su uvjeti za razvoj ustanka (1941. godine, op. J.J.) na koprivničkom kotaru bili i te kako povoljni."⁶⁴, a onda s druge strane ocjenjujući katastrofalne posljedice novigradske akcije također ustvrđuje da "kolebanje o odlasku u partizane i nepokoravanje partijskoj odluci da učesnici treba da prijeđu u ilegalnost dovelo je do nepredviđene katastrofe i za izvjesno vrijeme zakočilo razvoj ustanka na ovom području,

⁶¹ Rade Bulat, *prir.*, 32. *Divizija NOV Jugoslavije*, Biblioteka Posebna izdanja (Beograd : Zagreb: Vojnoizdavački i novinski centar ; Globus, 1988), 21.

⁶² Čini se da je uistinu bilo velikih problema u komunikaciji između partijskih organizacija na terenu. Vidi: Dizdar, „Djelovanje organizacija Komunističke partije Hrvatske u Podravini uoči rata i u toku 1941. godine“, 21.

⁶³ Dizdar, „Politika ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine“, 187.

⁶⁴ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 46.

*usprkos povoljnoj klimi i jakoj podršci naroda.*⁶⁵ Izostanak podrške stanovništva koprivničke Podravine prema NDH isčitava i Mira Dimitrijević-Kolar na temelju neispunjenja kvota žetve postavljenih od strane ustaških vlasti. Takav rasplet Kolar-Dimitrijević pripisuje otporu seljaka koji nisu htjeli predati svoje žito ustaškim vlastima⁶⁶, iako bi se sasvim lako moglo raditi o tome da je neispunjenje žetvenih kvota posljedica ratnih poremećaja i nastavak sve negativnijih rezultata po pitanju poljoprivrednih prinosa na području Koprivnice, ali i šire Podravine.⁶⁷

Iako u Koprivnici nije bilo onakvog oduševljenog dočeka njemačkih vojnika kao što je to bilo u slučajevima Zagreba, Karlovca, Bjelovara⁶⁸, čini se da je ipak inicijalne podrške ustaškom režimu bilo. Dubinsko i ozbiljno bavljenje problematikom inicijalne podrške prema projektu NDH 1941. godine na mikrohistorijskoj razini je tek nešto čime će se hrvatska historiografija morati u budućnosti baviti. Podrška prema projektu NDH i ustaškom režimu je sasvim sigurno varirala od klase i društvene grupe pa do pojedinca i izgleda da ona nije bila onako masovna i onako srčana kakvu je ustaški režim priželjkivao⁶⁹, no to ne znači da je nije bilo u toj mjeri u kojoj je ona ozbiljno priječila razvoj NOP-a na ovom području.

Ako se još jednom vratimo u tridesete godine vidjeti ćemo da je ustaški pokret na području Podravine bio prilično aktivan i razgranat tijekom prve polovice tridesetih godina, no on je na kraju tog razdoblja gotovo uništen od strane jugoslavenske države. Njegovo oživljavanje se počinje događati tek krajem tridesetih kada određeni frankovci, a onda i ustaški simpatizeri kao što su Ivan Kraljić, dr. Ivan Vedriš i drugi pokušavaju djelovati preko raznih organizacija HSS-a iako tamo kao što smo već ustvrdili bivaju marginalizirani od strane haesesovaca okupljenih oko Miškine. Najjače uporište koje ustaše imaju krajem tridesetih i neposredno prije uspostave NDH je u podravskom kleru odnosno u katoličkoj crkvi, pod čijem

⁶⁵ Ibid., 47.

⁶⁶ Kolar – Dimitrijević, „Društveno – ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine“, 38 – 39.

⁶⁷ Vidi bilješka 9.; U spomenici franjevačkog samostana sv. Marije u Koprivnici za zimu 1941./1942. bilježi se da su braća odustala od prošnje jer su ljudi razdražljivi s obzirom na nedostatak hrane i njeno kontroliranje od strane vlasti. Dakle, vrlo je vjerojatno da se prije radi o kontinuiranom padu poljoprivredne proizvodnje, a ne toliko o otporu seljaka prema vlastima NDH.

⁶⁸ Vjerojatno je to posljedica borbi koje su se odvijale u Koprivnici i njenoj okolini između vojske Kraljevine Jugoslavije i njemačkih vojnika. U borbama je dvoje civila poginulo, uključujući jedno dijete, kao posljedica artiljerijske izmjene između zaraćenih strana. Vidi: Spomenica franjevačkog samostana sv. Marije u Koprivnici.

⁶⁹ Kolar – Dimitrijević, „Društveno – ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine“, 39.

okriljem se okupljaju razne frankovačko-klerikalne političke grupacije.⁷⁰ Tu je posebno bitno istaknuti Stjepana Pavunića, župnika koprivničke župe sv. Nikole, izaslanika u ustaškom sazivu sabora i predratnog frankovca. Pavunić je bio važna politička ličnost u Koprivnici prije i za vrijeme NDH.⁷¹ Pavle Gregorić, povjerenik Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) za bjelovarski i čazmanski okrug, posebno ističe Koprivnicu i Križevce zajedno sa pojedinim okolnim selima kao jedina veća mjesta gdje utjecaj frankovaca na političkom polju nije bio marginalan upravo zbog toga što su oni tamo imali uporište u lokalnom svećenstvu odnosno kleru.⁷² No bez obzira na ta mala, ali bitna politička uporišta, komparativnim gledanjem ustaškog pokreta koji koncentriran na kler i njemu bliski politički krug te desno krilo HSS-a ograničenog političkog prostora na lokalnom planu, s razgranatom političkom organizacijom HSS-a po Podravini, Krušelj zaključuje kako se *"samo koji mjesec prije vojnog sloma Kraljevine Jugoslavije činilo da ustaški pokret u koprivničkom kotaru sveden tek na grupice fanatika, nesposobnih da ugroze primat HSS – a."*⁷³ Tako se tada činilo. No, *aprilski rat* i njegovi pobjednici, nacističke i fašističke armije, izmijenit će lokalne odnose moći. Izmijenit će ih na način da će komadanjem Kraljevine Jugoslavije osnovati NDH koju su predali u ruke ustaškog pokreta. Na taj način će ustaški pokret, koliko god marginalan u odnosu na HSS na širem planu, sada imati državu u svojim rukama i cijeli njezin aparat kako bi osigurao sebi potporu.

Stoga nije nikakvo čudo što je uspostavom NDH broj članova ustaškog pokreta *osjetno narastao* kako tvrdi Tomašević, te procjenjuje da je većina Hrvata željela svoju vlastitu državu pa taj sentiment locira kao jedan od najvažnijih izvora ustaškoj podršci.⁷⁴ Ta želja za samostalnom i nezavisnom državom se sasvim sigurno jednom dijelu stanovništva činila kao pravo političko rješenje desparatne socijalno-ekonomske situacije koja se iz dana u dan sve više

⁷⁰ Željko Krušelj, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma: politička zbivanja u koprivničkoj Podravini od objave šestosječanjske diktature do sloma Kraljevine Jugoslavije: 1929. - 1941*, Građa za povijest Koprivnice, knj. 2 (Koprivnica: Hrvatski zemljopis - Naklada dr. Feletar, 2001), 32 – 33.

⁷¹ Zvonimir Despot, *Vrijeme zločina: novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007), 322 – 327.

⁷² Pavle Gregorić, „NOB u istočnom dijelu sjeverozapadne Hrvatske“, U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin: 1976, 285, 288.

⁷³ Krušelj, *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma*, 34.

⁷⁴ Jozo Tomašević, *Rat i revolucija u Jugoslaviji: okupacija i kolaboracija: 1941-1945* (Zagreb: EPH : Novi liber, 2010), 387., 395.

pogoršavala i koju čak ni HSS koji je vodio Banovinu Hrvatsku nešto manje od dvije godine prije samog uništenja Kraljevine Jugoslavije nije mogao riješiti.⁷⁵ Ustaški pokret i NDH su crpili legitimitet upravo iz obećanja u bolje sutra unutar etničke i autonomne države. Epiteti "*nezavisnosti*" kao autonomije, "*države*" kao krajnjeg cilja nacionalnog projekta i "*hrvatstva*" kao ekskluzivne etničke odrednice su stavljeni u sam službeni naziv države kako bi se ta tri aspekta projekta NDH dodatno naglasila. Upravo to obećanje u bolje sutra koje se legitimiralo ostvarenjem *tisućljetnih težnji hrvatskog naroda za samostalnošću* je predstavljalo ideološku jezgru putem koje je ustaški režim stjecao inicijalnu potporu. Ta ideološka jezgra je nešto što su ustaše zatekli u dotadašnjoj hrvatskoj političkoj tradiciji, a ta će ideološka jezgra preživjeti socijalističku Jugoslaviju na način da će je vodeći ljudi u Republici Hrvatskoj barem jednim dijelom (poglavito ovim državotvornim) nastojati reafirmirati.⁷⁶

No rješenje nacionalnog pitanja u obliku osnivanja nacionalne države koje bi onda predstavljalo i rješenje ekonomskih problema koji su pratili ovo područje tijekom tridesetih nije samo politički program ustaškog pokreta. Ono je u jednoj fazi političke povijesti HSS-a bilo i dio njene politike te je kao takav predstavljao legitimno rješenje. Ustaše s proklamacijom nacionalne države kao krajnjim političkim ciljem se vežu uz dosta dugu političku tradiciju na ovim prostorima, a usto se vežu i uz tada još uvijek živu političku ideju koja je sve više reaktualizirana s nemogućnošću kraljevine, a kasnije banovine, da riješe ključno ekonomsko pitanje.⁷⁷ Kad govori o političkim tehnikama putem kojih su fašistički režimi osiguravali podršku jednog dijela stanovništva, Poultnazas ističe da su se fašistički režimi predstavljali kao nasljednici i realizatori ideja preporoditeljskih ili nacionalnih pokreta iz devetnaestog stoljeća

- Poglavito preporoditeljske težnje o okupljanju svih po povijesnom pravu pripadajućih

⁷⁵ Tomašević navodi kako je nakon 1939. podrška HSS - u oslabila. Vidi ibid., 381.

⁷⁶ Vidi Goldstein i Hutinec, „Neki aspekti revizionizma u hrvatskoj historiografiji devedesetih godina XX stoljeća - motivi, metode i odjeci.“

⁷⁷ Političko polje je bilo determinirano nacionalnim pitanjem jer je ono bilo ključna točka oko koje se je okupljala politička elita. Ono je bila točka oko koje su se gradile oporbene politike. Imajući na umu divljačku represiju Kraljevine SHS, a kasnije Jugoslavije prema KPJ postaje jasno kako je svaki politički diskurs i svaki politički istup oporbenjačke prirode morao nužno referirati o nacionalno pitanje. Ustaška propaganda i retorika sa pojavom NDH se suviše lako uklopila u već definirano političko polje dominirano tematikom nacionalnog oslobođenja. Naravno, ustaški pokret i NDH sa njezinim osnivanjem donose i nekoliko novina u to političko polje, a one su prije svega elementi njene genocidne politike.

teritorija u jednu nacionalnu državu.⁷⁸ Ustaše koji su u ovom hrvatskom slučaju došli na tenkovima i kamionima te u uniformama svojih sponzora su to političko nasljeđe i kooptirali. Lik Pavelića je uguran u panteon nacionalističkih heroja od Zrinskih do Radića. Inicijalna podrška koju su mogli na taj način osigurati trebala bi biti predmet daljnjih istraživanja da bismo na mikrorazini pratili kako se ona povećavala, smanjivala te kako se njome manipuliralo u političke svrhe.

Očito je da je ona u stanovitom dijelu NDH postojala. U sjajnoj knjizi - *1941. godina koja se vraća*, Slavko Goldstein u nekoliko navrata koristi *fetišizam nacije* i *fetišizam države* kao eksplikatornu matricu kako bi objasnio fenomen pristanka i prihvatanja ustaške ideologije odnosno prihvatanje ideološke legitimacije ustaške države.⁷⁹ On te pojmove ne objašnjava dodatno vjerojatno smatrajući da su dovoljno samorazumljivi. Iako nam ti pojmovi mogu biti korisni u objašnjavanju pristanka određenih pojedinaca ustaškom režimu, držim da je nužno dodatno istaknuti kako se oni ne pojavljuju unutar društva kao neka neobjašnjiva pandemija ili bolest. Oni su direktna posljedica aktivnosti države i njezinog hegemonijskog aparata čija je funkcija reprodukcija vlasti odnosno očuvanje političkog bloka na vlasti.

Kao što smo u uvodu istaknuli, prema Gramsciju država nije klasno neutralna već je ona posljedica realnih odnosa moći unutar društva. Određena grupa koja kontrolira državu odnosno ona koja njome vlada koristi cijeli državni ideološki aparat kako bi se legitimirala u širem sloj stanovništva te na taj način osigurala njegov pristanak u pogledu društvenog uređenja. Taj proces kontrole ideološke sfere Gramsci naziva ideološkom *hegemonijom*. Grupa koja kontrolira državu osigurava pristanak širih slojeva društva na način da plasira svoju ideologiju kroz državni ideološki aparat, a to su državna birokracija, crkva, mediji. Tako vladajuća grupa osigurava hegemoniju. Na taj način i ustaše osiguravaju inicijalni pristanak stanovništva na projekt NDH i njihovu prvotnost u njemu samome. Od same uspostave NDH katolička crkva s danas *blaženim* Alojzijem Stepincem se vrlo snažno i proaktivno angažira u legitimaciji ustaškog režima.⁸⁰ Integracija crkve i države je bila gotovo potpuna.

⁷⁸ Nicos Poulantzas, *The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State*, prir. James Martin (London: Verso, 2008), 264 – 265.

⁷⁹ Goldstein, *1941.*, 70 – 71, 112.

⁸⁰ Vidi poslanicu blaženog nadbiskupa Alojzija Stepinca svom svećenstvu nadbiskupije u kojoj traži njihovu podršku projektu NDH.

Kako bi stekli potporu stanovništva za projekt NDH, ustaše su imali na raspolaganju državu i njezin ideološki aparat putem kojeg su legitimirali svoje vodstvo. Nakon osnutka NDH i uspostave birokratskog aparata, širenje ustaškog pokreta išlo je preko desnog krila HSS-a i katoličke crkve koja je predstavljala jedan od glavnih ideoloških instrumenata NDH.⁸¹ Kad analiziramo fašizam s klasne pozicije, onda vidimo da je većina pripadnika jednog fašističkog pokreta u njegovim ranim fazama, prije osiguranja ideološke hegemonije i interklasnog širenja, dolazila iz malograđanske klasne pozicije. Iako je fašizam svoje aktiviste crpio iz svih klasa i predstavljao se kao nadklasni i nacionalno sveobuhvatni, njegovu jezgru su činili pripadnici malograđanskog sloja ili sitne buržoazije.⁸² Istaknuo sam već da je Koprivnica odnosno kotar Koprivnica imao nešto veću srednju klasu u strukturi stanovništva prema popisu 1931. S druge strane HSS se našao pod velikim udarom od strane ustaškog pokreta koji je krenuo u agresivno prisvajanje njegovih pristaša s obzirom na to da svoju aktivističku bazu nije ni imao. Prva organizirana uhićenja Srba u Koprivničkom kotaru proveli su pripadnici Seljačke zaštite.⁸³ Uključivanje Seljačke zaštite i prelazak na stranu NDH bio je proces koji se događao na puno širem području sjeverozapadne Hrvatske, ali je taj proces do posebnog izražaja došao u bjelovarskom okrugu.⁸⁴ Tomo Jančiković, bliski suradnik Mačeka i zastupnik HSS-a već 1941. ustvrđuje da je HSS izgubio gotovo sve činovnike koji su došli na svoje položaje poslije osnivanja Banovine Hrvatske u kolovozu 1939. Naime svi oni su uspostavom NDH prešli u tabor ustaša koji su samo preuzeli činovnički aparat uz naravno uvjetovanje pristankom na vrijednosti ustaškog pokreta. Jančikovićevo viđenje je do te mjere katastrofično po HSS da on ustvrđuje kako je već 1941. *"HSS zbog toga (Mačekove politike čekanja, op. J.J.) izgubila gotovo sve svoje pristaše u građanskoj srednjoj klasi, čak i neke seljake, i da joj je ostalo vjerno samo seljaštvo."*⁸⁵ Istaknimo na kraju samo i to da Dimitrijević-Kolar interpretira sukob desnog

⁸¹ Tomašević, *Rat i revolucija u Jugoslaviji*, 388.

⁸² Robert O. Paxton, *Anatomija fašizma*, Biblioteka Naslijeđe (Zagreb: TIM press, 2012), 54.; Poulantzas, *The Poulantzas Reader*, 261 – 262.

⁸³ Vidi bilješku 28. gdje je prvo organizirano uhićenje Srba iz okolice Koprivnice sprovedeno od strane HSS – ovske Seljačke zaštite.

⁸⁴ Fikreta Jelić-Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Plava biblioteka (Zagreb: Globus, 1983), 46 – 47.; Fikreta Jelić-Butić, *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945*, Monografije - biografije 5 (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber : Školska knjiga, 1977), 80 – 81.

⁸⁵ Tomašević, *Rat i revolucija u Jugoslaviji*, 401.

i lijevog krila HSS-a prije rata kao sukob grada i sela u kojem je desno krilo imalo uporište u gradu i njegovoj srednjoj klasi.⁸⁶

Ustaški režim je u jednom dijelu HSS-a sasvim sigurno našao plodno tlo te je taj dio tijekom narednog perioda prešao na stranu NDH. To je omogućilo ustaškom režimu da po dolasku na vlast bude i u poziciji da provodi vlast. Takva migracija iz HSS-a, čije definitivne gabarite na početku rata bismo ipak trebali istraživački utvrditi, bila je omogućena prije svega krizom političke reprezentacije te ustaškom kooptacijom političkog cilja države nacije koja je trebala biti rješenje očajne ekonomske situacije i mehanizam da se glavni krivac (sve nearijevsko stanovništvo) eliminira. Izvedeno do kraja, mogli bismo zaključiti da je ipak postojao politički prostor na koji se politički projekt NDH mogao širiti, na hrvatskoj historiografiji je da detaljno utvrdi do koje mjere je to širenje išlo. Ova argumentacija ukazuje na minimalnu mogućnost postojanja podrške NDH na području Koprivnice.

5. DINAMIKA SUKOB A OD POČETKA USTANKA DO DOLASKA KALNIČKOG PARTIZANSKOG ODREDA (1941. – 1942.)

5.1 PAD NOP-A

Kada Gramsci razmatra adekvatne socijalističke politike osvajanja vlasti, onda govori o dvije osnovne strategije. Koristeći vojni rječnik Prvog svjetskog rata, Gramsci govori o *ratu pozicija* i *ratu manevra*. *Rat manevra* je specifičan za povijesni primjer Oktobarske revolucije u kojoj je u jednom direktnom vojnom sukobu srušena država i osvojena vlast. Radilo se o relativno kratkoj i direktnoj konfrontaciji koja je završila uspješno po pobunjenike naprosto zato što je Rusko carstvo kao država bilo bez razvijenog civilnog društva počivao je u velikoj mjeri na represivnom aparatu. Nepostojanje civilnog društva putem kojeg bi ideologija vladajućih elita bila komunicirana prema širim slojevima društva te onda putem ideološke hegemonije i internalizirana omogućilo je da se u jednom strašnom, dramatičnom i krvavom sukobu preokrenu odnosi moći te da dođe do revolucionarnog prevrata. Gramsci primjećuje kako je takav pristup uvjetno govoreći na Zapadu neadekvatan, što pokazuju i primjeri Italije i Njemačke, stoga predlaže nešto drugačiju strategiju. On uočava da u modernoj državi postoji

⁸⁶ Kolar-Dimitrijević, „Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika“, 42.

donekle razvijeno civilno društvo (crkva, obrazovni sustav, mediji, razne državne organizacije) koje je zaduženo za ideološku reprodukciju na kojoj dobrim dijelom počivaju i društvo i sama država, što direktan napad u obliku oružanog ustanka i pratećeg vojnog sukoba čini nedostatanim. Gramsci primjećuje da je nužno dobiti i ideološki rat kako bi se mobiliziralo stanovništvo u podređenom položaju odnosno riječima Gramscija – subalterni. Tu strategiju on naziva *rat pozicija* te ona uključuje konstantni ideološki sukob u kojem bi podređene klase ili subalterni uspjeli plasirati svoj kontrahegemonijski narativ. U tom sukobu subalterni bi trebale naći snage konstruirati svoj ideološki narativ koji bi onda bio internaliziran od šireg sloja društva. Za konstrukciju a onda i širenje kontrahegemonijskog narativa nužna je izgradnja pripadajućeg hegemonijskog aparata u obliku paralelnih institucija koje bi kontrirale i na neki način podrivale legitimitet službenih institucija civilnog društva, institucija u indirektnoj službi države. Na taj način bi subalterni osigurali podršku svom revolucionarnom političkom projektu. Kako bi to uspjeli, oni moraju razvijati paralelene institucije i hegemonijske aparate putem kojih će plasirati svoju ideologiju. Obje ove strategije, i *rat manevra* i *rat pozicija* se međusobno ne isključuju.

Mala Komunistička partija okupljena u razne mjesne organizacije te nekoliko malih naoružanih grupa po Bilogori i Kalniku koja je *de facto* predstavljala sav NOP na području sjeverozapadne Hrvatske, pa tako i Koprivničkog područja, nije mogla adekvatno parirati ideološkom aparatu NDH u smislu da dovodi u pitanje njegovu ideološku *hegemoniju*. Upravo o adekvatnom suprotstavljanju ideološkoj hegemoniji ustaške države ovisio je daljnji razvoj NOP-a na području kojim se bavimo, na području Koprivnice. Takvo adekvatno kontriranje i nuđenje alternativnog društvenog uređenja ovisit će o realnim odnosima snaga na terenu. Odnosi snaga na terenu početak će se mijenjati tek u jesen 1942. dolaskom značajnijih partizanskih jedinica na područje Bilogore i Kalnika. Tek nakon što će se vojnim sukobom uspjati osloboditi određeni dio geografskog i političkog prostora, NOP će biti u poziciji da iz *rata manevra*, u kojem je bio u podređenom položaju, počne voditi i *rat pozicija* gdje će pokušavati konstruirati kontrahegemonijski narativ te na taj način odbijajući šire slojeve društva od NDH, u krajnjoj liniji osigurati priljev novih boraca i političkih aktivista u svoje redove.

Tijekom 1941. organizacijom NOP-a na području Koprivnice i Podravine je rukovodio bjelovarski Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske (OK KPH Bjelovar). Tijekom tog perioda poduzimane su male oružane akcije, dok je najznačajnija, koja je imala za cilj omasovljenje NOP-a na području okruga, bila novigradska akcija. Iako je akcija uspješno provedena, njezine posljedice bile su katastrofalne za NOP na području okruga jer su ustaše

brzom i uspješnom akcijom uspjeli pohvatati sve sudionike i na taj način razbiti gotovo svu partijsku organizaciju u okrugu.⁸⁷ Strijeljano je preko pedeset ljudi koji su bili osumnjičeni za vezu sa NOP-om uključujući i sekretara OK KPH Bjelovar, Kasima Čehajića Turčina. Od tog udarca organizacijama NOP-a na području bjelovarskog okruga je trebalo gotovo godinu dana da ponovo uspostave partijske organizacije, prvo u okrugu, a onda po kotarima okruga.⁸⁸

Nakon prestanka rada OK KPH Bjelovar nad Koprivnicom organizaciju je preuzeo OK KPH Varaždin sve do druge polovice '42. godine kad će reorganizirani OK KPH Bjelovar ponovo preuzeti organizaciju nad partijskom aktivnosti u tom području. Ustaška reakcija poslije novigradske akcije je bila toliko jaka da gotovo cijelu 1942. godinu u Koprivnici neće postojati kotarski komitet niti bilo kakva ozbiljnija partijska organizacija.⁸⁹ Upravo zbog toga će se gotovo sva antifašistička aktivnost krajem 1941. i u prvoj polovici 1942. voditi oko pripadnika lijevog krila HSS-a, Mije Šimeka koji jest bio blizak sa partijom, ali nije bio njezin član.⁹⁰

5.2 LAINEROVI PARTIZANI

No NOP na području Kalnika ipak će dobiti iznenađujući zamah. Naime krajem ožujka 1942. godine dolazi do pojačane partizanske aktivnosti s prelaskom domobranskog časnika Božidara Lainera u partizane. Lainer s nekoliko svojih suboraca uspijeva povezati partizanske grupe na Kalniku te mu grupa raste na 56 boraca nakon čega OK KPH Varaždin odlučuje tu grupu ili četu preimenuje u *Kalnički partizanski odred*.⁹¹ Ta relativno mala grupa partizana, ali do sada najveća borbeni formacija NOP-a na tom području, uspjela je steći i zavidnu količinu podrške lokalnog stanovništva, što je bio znak za uzbunu u ustaškim redovima. Čini se da su ustaše jako dobro shvaćali pravila igre u kojoj su se našli budući da dopis oružničkog vodstva

⁸⁷ Jovo Rojčević, „Prva oružana akcija u Podravini“, *Podravski zbornik*, 1975. 56 – 61.

⁸⁸ Dobrila tvrdi kako je „zatvaranje Tome Gregureka u srpnju i Franje Mraza 7. kolovoza 1941. obezglavilo partijsku organizaciju u Koprivnici“. Stoga se čini da su problemi za KK KPH Koprivnica počeli i puno prije. Vidi: Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 15. Također, Dizdar u svom pregledu razvoja NOP - a na području Podravine u 1942. godini tvrdi kako KK KPH Koprivnica nije ni postojao od ljeta '41. aludirajući vjerojatno na spomenuta uhićenja. Vidi Zdravko Dizdar, „Pregled razvitka narodno - oslobodilačkog pokreta u Podravini 1942. godine“ *Podravski zbornik*. 1982. 31.

⁸⁹ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* Knjiga 2, dok. br. 19.

⁹⁰ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 66. Dragan Desnica, „Mijo Šimek - veteran revolucionarnog pokreta u Podravini“. *Podravski zbornik*. 1980. 53 - 54.

⁹¹ Milivoj Dretar, *Slobodna podravina*, 2013, 15.

iz Koprivnice od 13. travnja 1942. donosi ocjenu kako se nakon uspješnih akcija kalničkog partizanskog odreda „... njihov moral kod naroda okolnih sela, ionako već prije njima naklonjena, jako se podigao, dok je povjerenje prema organima državne vlasti opalo.“. Upravo je ovo prvi put da ustaški dokumenti iskazuju bojazan gubitka vlasti na ovom području do koje dolazi putem delegitamacije od strane NOP-a. Upravo ovim načinom dovođenja u pitanje ideološke hegemonije putem oružane pobune protiv države NOP je u stanju širiti svoj prostor djelovanja i širiti podršku među narodom, što prepoznaju i ustaše, a vidljivo je iz daljnjeg čitanja spomenutog dopisa koji navodi da „Zločinačka djela koja komunisti poduzimaju po selima Kotara ludbreškog, oduzimanjem hrane, napadima na domobranske straže, ustaške dužnosnike i dr., imperativno nalažu da se poduzme opsežna akcija protiv njih... ...jer će u narodu imati jaku podršku, a neminovno će se na terenu pored komunista pojaviti i zeleni kadar, jer je neposluh u odazivanju obveznika na vježbu velik, i to baš u predjelima, kojima ovi komunisti sad krstare..⁹² Dakle, Leinerovi partizani su ukidali državu i njezin suverenitet oružanim sukobom. U selima u koja bi ušli obračunavali bi se s predstavnicima vlasti i njezinim institucijama na način da bi se uništavali općinski i poštanski uredi te pripadajuće im arhive. Na mjestima u koje bi ulazile partizanske jedinice sprječavala bi se reprodukcija ustaške države kroz njezin hegemonijski i ideološki aparat, pa se radilo o klasičnom *ratu manevra*. S obzirom na to da je ustaški režim prepoznavao veliku prijetnju u Leinerovim partizanima, on će pokrenuti veliku ofenzivu krajem travnja u kojoj će do prvih dana svibnja mala grupa Lainerovih partizana na kraju biti razbijena. Mrtva tijela njega i njegova suborca Milivoja Marjana, komunisti koji je osnovao javorovačku grupu, bit će javno izložena od strane ustaških vlasti u Ludbregu⁹³ kako bi oni pokazali da ipak imaju svu vlast i kontrolu nad svojim teritorijem odnosno da ustaška država i dalje funkcionira.

Lajnerova grupa ili Kalnički partizanski odred koji je uništen do jedne trećine svoga ljudstva početkom svibnja 1942. jasno je pokazao smjer kojim se NOP na području sjeverozapadne Hrvatske trebao razvijati. Za bilo kakvo funkcioniranje NOP-a na ovom području nužna je iole borbeno sposobna vojna jedinica koja bi vezala pritisak vlasti na sebe te na taj način odvrćući pritisak sa ilegalnog pokreta u selima i gradovima Podravine. Pokret je bio bitan element za preživljavanje borbene jedinice s obzirom na to da je jednim dijelom osiguravao tu jedinicu ljudstvom, logistikom i informacijama. Odnos ilegalnog pokreta i

⁹² Citirano u Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 62 – 63.

⁹³ Dretar, *Slobodna podravina*, 13 – 14.

partizanskih jedinica bio bi uzajaman, i preživljavanje jednog ili drugog ovisilo je o njihovoj sinergiji. Radilo se o svojevrsnom *začaranom krugu*, kako to postavlja Mate Jerković, komandant VI. korpusa slavonskog.⁹⁴ S druge strane borbena formacija NOP-a na ovom području bi ujedno i vršila demontažu ustaške države te bi time ograničavala sposobnost njene reprodukcije na području koje bi kontrolirala, a taj proces je ključan za razvoj NOP-a na bilo kojem području. Na taj način bi NOP osiguravao prostor za vođenje *rata pozicije* odnosno mogućnost konstrukcije i plasmana svog kontrahegemonijskog narativa kako bi stanovništvo koje je i oslobodio sada okupio pod svojim političkim ciljem. Upravo je taj proces započeo Lainerov kalnički partizanski odred u svom kratkom periodu funkcioniranja. Nakon uništenja odreda od strane ustaških vlasti taj proces je zaustavljen te je uslijedila druga runda represije nad pripadnicima NOP-a i njihovim stvarnim i nestvarnim simpatizerima na području Podravine. Dogodilo se to upravo u trenutku kad se NOP počeo oporavljati od devastirajućih udaraca koje je zadobio nakon debakla novigradske akcije krajem 1941.

5.3 DRUGI VAL REPRESIJE I NJEGOVE POSLJEDICE

Partizansko vojno djelovanje imalo je za cilj direktno rušenje NDH i ustaškog režima te otpor Silama osovine. Takvo djelovanje zahtjevalo je stjecanje određenog legitimiteta među stanovništvom koje je ciljalo osloboditi odnosno mobilizirati pod svoj politički cilj. Mi partizansko djelovanje promatramo ovdje kao borbu za ideološku naklonost što širih skupina društva. Ustaše su pristanak na projekt NDH od strane šireg sloja društva nastojale osigurati zadržavanjem ideološke hegemonije kroz upotrebu državnih aparata integralne države, dok su partizani tu hegemoniju dovodili u pitanje prvo oružanim otporom prema institucijama koje su trebale osiguravati ideološku hegemoniju NDH (njezin represivni aparat i ideološki aparat) te na taj način poništiti suverenitet te države nad teritorijem koji ona nominalno zauzima. Ta borba za *srce i dušu revolucije* nije bila nipošto pravocrtna ili linearna, već je ona imala svoje nevjerovatne uspone i dramatične padove. Nakon uništenja Lainerovog kalničkog partizanskog odreda, aktivni proces delegitimacije NDH je stao jer više nije bilo toliko snažne vojne postrojbe u okolini niti ilegalnog pokreta koji bi bili njeni nositelji. No delegitimacija NDH

⁹⁴ Mate Jerković, „Sadejstvo VI slavonskog i X zagrebačkog korpusa u NOR – u“, U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin, 1976, 219.

među stanovništvom nije bio proces koji se svodio samo na aktivnosti NOP-a, već je ona bila i posljedica ustaške aktivnosti, kako zaključuje Tomašević.⁹⁵

U ovom podravskom slučaju ustaška auto-delegitimacija je ipak bila povezana s NOP-om s obzirom na to da je ona posljedica represije koja je uslijedila kao odgovor na izazov koji im je uputio Lainerov kalnički partizanski odred, ali tek nakon što je partizanska prijetnja uklonjena pa se represivni aparat mogao posvetiti samo toj aktivnosti. Represija nije zahvatila samo pripadnike NOP-a, već i članove lijevog krila HSS-a koji su svojim odbijanjem pristupiti ustaškom pokretu antagonizirali ustaške vlasti i na taj način pokušavali zadržati neki tip političke autonomije. Vjerojatno je radi toga i stradao Mihovil Pavlek Miškina koji je uhićen u svibnju 1942., a ubijen u Jasenovcu tijekom lipnja.⁹⁶ Uhićenja HSS-ovaca i ubojstvo Mihovila Pavleka Miškine predstavljaju početak radikalizacije do tada relativno pasivnog, lijevog krila HSS-a u Koprivničkom kotaru koje je i dalje imalo svoju političku težinu među narodom, pogotovo u selima kotara. Stoga i Dizdar primjećuje kako je jedan od najvažnijih zadataka NOP-a tijekom 1942. bio „... *uporna i dugotrajna borba za mase da se otrgnu ispod utjecaja HSS-a* (koji slijedi Mečkovu politiku čekanja, op. J.J.) *i uključe u narodno – oslobodilački pokret*”⁹⁷ jer je do tada HSS slijedio samo dvije politike od kojih je jedna bila integracija u ustaški pokret i NDH, a druga je bila politika čekanja koju je zastupao Maček. Da je HSS još uvijek uživao relativno dobru poziciju što se tiče podrške nam može govoriti i to da je tijekom 1942. neodazivanje u vojsku NDH poprimilo već zabrinjavajuće razmjere po ustaški režim koji iz strateških razloga nije htio drastičnije reagirati na tu pojavu.⁹⁸ Pojava neodazivanja u vojsku je prije svega bila posljedica aktivnosti lijevog krila HSS-a čiji je jedan dio ostao postrani držeći se Mačekove politike čekanja, a manje direktna posljedica aktivnosti NOP-a koji je agitirao u cilju neodazivanja u vojsku. Da se radi više o posljedici distanciranja jednog dijela HSS-a od NDH govori i to što se ti dezerteri nisu priključivali partizanskim jedinicama NOP-a, već su ostajali kod kuće ili su se skrivali. Početak priključivanja HSS-a na stranu NOP-a koji je započeo sastankom u rujnu 1942. u kući Franje Gažija u Hlebinama je bio direktna posljedica

⁹⁵ Tomašević navodi kako su genocidna politika prema Srbima i nemogućnost ustaškog režima da popravi katastrofalnu socijalno - ekonomsku situaciju uzrokovali sve slabiju podršku prema NDH i ustaškom režimu. Vidi Tomašević, *Rat i revolucija u Jugoslaviji*, 396 – 398.

⁹⁶ Zdravko Dizdar, „Pregled razvitka narodno - oslobodilačkog pokreta u Podravini 1942. godine” U: *Podravski zbornik*, 1982, 39.

⁹⁷ Ibid., 30.

⁹⁸ Ibid., 33.

ubojstva Mihovila Pavleka Miškine i povećane represije prema lijevom krilu HSS-a koprivničkog kotara, a koja je opet bila direktna posljedica partizanske aktivnosti Lainervog kalničkog partizanskog odreda. Zbližavanje lokalnog HSS-a sa NOP-om je proces kojim će se dodatno podići legitimitet NOP-a u Podravini. Taj proces osigurat će dodatnu podršku NOP-u koji će početi stvarati širu narodnu frontu bez obzira na to što je „*od tog momenta* (sastanka kod Franje Gažija u Hlebinama, op. J.J.) *do konačnog sporazuma u 1943. trebalo uložiti mnogo nпора i rada sa svakim pripadnikom HSS-a posebno.*“⁹⁹

Nakon kratkog uzleta s partizanskom aktivnošću Lainervog kalničkog partizanskog odreda, ilegalni pokret je još jednom pretrpio devastirajući udarac. Ludbreška i Varaždinska partijska organizacija koje su donekle funkcionirale preživjevši drugu polovicu 1941. su sada, s obzirom na uhićenja i provale koje su uslijedile nakon razbijanja Lainerove grupe, gotovo u potpunosti stale s radom, što je vidljivo iz partijskog izvještaja o stanju u drugoj operativnoj zoni datiranom 12. svibnja 1942.¹⁰⁰ Situacija je bila daleko od idealne na cijelom području sjeverozapadne Hrvatske, pa tako početkom lipnja na terenu druge operativne zone¹⁰¹ vlada „*vražja zbrka i konfuzija*“, a rad na terenu u kotarima Bjelovar, Koprivnica i Đurđevac je okarakteriziran na način da je „*opća karakteristika rada političke i partizanske djelatnosti štagljarski život...*“, dok je „*...Šaputanje i tapkanje na mjestu prosto zaraza u ovom kraju.*“¹⁰² Takvo stanje uvelike koči razvoj NOP-a na ovom području s obzirom na to da više ne postoji organizacija koja bi pokušala izazvati državu barem frontalnim napadom na njezine institucije u brdima Kalnika i Bilogore, a kamoli sofisticiranom političkom strategijom predstavljanja NOP-a lokalnom stanovništvu. Štoviše ozbiljnost situacije potvrđuje i Ivo Lola Ribar koji u ožujku 1942. konstatira da je rad na terenu u krajevima sjeverozapadne Hrvatske nikakav, posebno rad koji se tiče agitpropa pa su njegove posljedice „*... velika neobaviještenost*

⁹⁹ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 69 – 70.; Zdravko Dizdar, „Odnos ustaša prema HSS-u na koprivničkom području i u ustaškom logoru Danica kraj Koprivnice (1941./42.)“, *Podravina (Samobor)*, 2006., 113.; Zanimljivo je da sličan razvoj situacije, doduše u drugačijem kontekstu, predviđa i Edvard Kardelj u svojem pismu iz kolovoza 1941. upućenom Josipu Brozu Titi kao izvještaj o situaciji u Hrvatskoj gdje on anticipira teror nad mačecovcima te procjenjuje da će njegove posljedice biti dizanje cijele Hrvatske. Vidi *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* (Beograd: Vojno-istoriski institut jugoslovenske armije, 1950), Tom II, Knjiga 2, Dok. br. 6.

¹⁰⁰ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* Knjiga 2, dok. br. 166.

¹⁰¹ II. operativna zona je područje djelovanja NOP-a koje u grubo korespondira sa područjem Zagrebačke oblasti.

¹⁰² *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda* Tom V., Knjiga 2., Dok. br. 2.

hrvatskog seljaka o partizanima i našoj politici uopće."¹⁰³ Takvo stanje potvrđuje i Šibl u svojim memoarima kada opisuje nevjericu stanovnika sela Bačkovice i kasnije sela Botinovca u listopadu 1942. da su oni (kalnički partizanski odred – dalje KPO) zapravo partizani jer nikakve značajnije aktivnosti NOP-a na ovom području poslije uništenja Lainerovog kalničkog partizanskog odreda gotovo nije bilo pa su lokalni seljaci mislili da su pripadnici odreda ili razbojnici ili provokatori.¹⁰⁴

6. KALNIČKI PARTIZANSKI ODRED

Okružni komiteti u Varaždinu i Bjelovaru koji su se počeli oporavljati od druge runde obračuna su procijenivši svoju slabost i ograničenost političkog prostora u kojem su morali operirati, zatražili od povjerenstva CK KPH u Zagrebu da pošalje „jednu iskusniju i vojnički otpornu partizansku jedinicu radi proširenja ustanka u tom području.”¹⁰⁵ Ostaje pitanje koliko bi cilj te jedinice bio proširenje ustanka s obzirom na to da smo već ustvrdili koliko je stanje bilo katastrofalno po NOP tijekom 1942. godine pa bismo slobodno mogli reći da bi njen cilj bio nanovo podizanje ustanka. Kako god bilo, politička vrijednost sjeverozapadne Hrvatske za NOP je ležala u tome da je taj prostor činio samo srce NDH, a radilo se o etnički homogenom području s dominantnim udjelom stanovništva hrvatske nacionalnosti. Snažan ustanak na tom području bi bio dodatan udarac za NDH i ustaški režim koji bi dodatno destabilizirao njene temelje budući da bi se tada i dominantno hrvatski kraj našao u oružanom ustanku protiv režima i države koji bi trebali biti izraz njegovih stoljetnih težnji. No u vrijeme osnutka novog Kalničkog partizanskog odreda u Bijeli kraj Daruvara 10. listopada 1942. sastavljenog od partizana s Banije i Korduna, ustanak u tim krajevima se činio prilično daleko. To potvrđuju i Šiblove zabrinute riječi zapisane u njegovom ratnom dnevniku gdje uspoređujući Kalnik s partizanskom Banijom sjetno ističe kako ih tamo čekaju „... samo neprijateljski garizoni i tek nekoliko partizanskih skupina koje se skrivaju po šumama, žive i bore u najtežim uvjetima.”¹⁰⁶

Kalnički partizanski odred osnovan od strane III. operativne zone se uputio iz Moslavine prema Kalniku odmah po svom osnivanju. U svom sastavu je imao dva bataljuna koja su

¹⁰³ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* Knjiga 2, Dok. br. 49.

¹⁰⁴ Ivan Šibl, *Sjećanja II - Ratni dnevnik*, Posebna izdanja / Globus (Zagreb: Globus : Naprijed, 1986), 142, 148 – 151.

¹⁰⁵ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 70.

¹⁰⁶ Šibl, *Sjećanja II - Ratni dnevnik*, 126.

zajedno brojala 190 dobrovoljaca.¹⁰⁷ Glavni štab II. operativne zone koji se u to vrijeme nalazio na Žumberku je također primio zapovijed da osnuje i pošalje borbenu jedinicu na Kalnik kako bi ona pomogla ustanak u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske. To je štab i učinio te je već 6. listopada potpuno neovisno o postupcima III. operativne zone poslao žumberačku četu od 56 dobrovoljaca koja se u svojoj epopeji imala probiti od Žumberka kroz Zagorje do Kalnika.¹⁰⁸ Tako su dvije vojne formacije, jedna neovisna o drugoj, pretežno sastavljene od partizana srpske nacionalnosti s Banije i Korduna krenule na Kalnik u nadi i cilju oživljavanja ustanka koji je sada bio gotovo u potpunosti slomljen.

Iz izvještaja ustaškog predstojnika za grad Koprivnicu Mije Udbinca koji će biti strijeljan po presudi vojnog suda Kalničkog područja nakon oslobođenja Koprivnice se vidi da je narod prema partizanima isprva bio sumnjičav, što proizlazi iz neaktivnosti NOP-a na ovom području te ustaške propagande kojoj zbog spomenute neaktivnosti nitko nije bio u stanju kontrirati. No odmah ubrzo nakon prvih dana boravka KPO-a na području Kalnika stvari se okreću i Udbinac primjećuje da narod sve više pozitivno gleda na partizane KPO-a: *„kraj, koji je do sada bio miran, postao je od partizana uznemiren, ali ih (narod) vjerojatno drugačije gleda, nego što ih je gledao do sada.”* Na kraju izvještaja Udbinac konstatira u rezignaciji da *„badava sva promičba, kad partizani pokazaše drugačije, badava izvrsna dojavna služba i traženje pomoći sa strane naroda, kad partizani slobodno šecu jedan km od Koprivnice i Bjelovara...”*¹⁰⁹ U tom izvještaju vidimo da Udbinac uspijeva vrlo precizno locirati problem. Ne leži problem u pukom ideološkom nadmetanju odnosno u tipovima propagande, nego problem leži u realnim odnosima moći na terenu. Dolaskom KPO-a na područje Kalnika ti su se odnosi moći uvelike izmijenili. Ostaje uistinu pitanje kako bi se stvari razvijale za NOP da je KPO u novu 1943. godinu ušao u svom punom sastavu te da nije morao slati jedinice u Slavoniju kojoj su trebale za osnivanje novih brigada.

Koliko je dolaskom KPO-a živnula potpora NOP-u na ovom području govori u prilog i činjenica da je KPO u svojem djelovanju od nešto više od mjesec i pola dana (od kraja listopada do kraja prosinca 1942.) na Kalniku narastao u vojnu formaciju od 3 bataljuna koja će brojiti oko 450 boraca. Zbog svog neprestanog vojnog i političkog djelovanja po Kalniku on će

¹⁰⁷ Žarko Milićević, *Kalnički partizanski odred*, 2. izd (Varaždin : Zagreb: TIVA [i. e.] Tiskara Varaždin ; Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, 2010), 81 – 83.

¹⁰⁸ Ibid., 89.

¹⁰⁹ Citirano u: Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 73.

predstavljati veliki i nerješiv problem za NDH, pa čak i za elitne vojne jedinice NDH, Francetićeve Crnu Legiju. Ofenziva koja je trebala potpuno uništiti KPO-a na Kalniku i kojom je zapovijedao Jure Francetić promašit će svoj cilj. Bataljuni KPO-a su se doznajući za pokretanje ofenzive od ilegalnog pokreta, razdijelili na tri dijela te tako izbjegli glavninu ustaških snaga koje su udarile u prazni Kalnik.¹¹⁰

Nakon mnoštva akcija na Kalniku, krajem '42. će prva dva bataljuna najiskusnijih boraca biti poslana u Slavoniju kako bi se priključili novim divizijama koje su tamo bile u osnivanju početkom '43. pa će tako na Kalniku ostati samo jedan bataljun od 160 boraca iz Kalničkog kraja.¹¹¹ Tu migraciju boraca iz jedinica II. operativne zone u III. operativnu zonu će Rade Bulat kasnije isticati kao jedan od ključnih problema u daljnjem razvoju NOB-a na području sjeverozapadne Hrvatske budući da su ta dva bataljuna i njihov rukovodeći i borbeni kadar trebali predstavljati jezgru daljnjeg jačanja novih borbenih jedinica sastavljenih od boraca iz sjeverozapadne Hrvatske. Odlaskom tih dvaju bataljuna odgođen je daljnji tijek jačanja NOP-a na ovom području budući da je ono odgodilo formiranje veće borbene jedinice u obliku brigade ili kasnije divizije. No najveći problem, kako procjenjuje Bulat, jest bio taj što su zauvijek otišli najbolji rukovodeći i borački kadrovi, pa su stoga jedinice sačinjene od boraca s područja Bilogore, Kalnika i Podravine koje su se borile na ovom području kroz cijelo trajanje rata imale problema u obliku nedostatka adekvatnih rukovodećih kadrova i političkih radnika.¹¹² Naime *odljev* bataljuna KPO-a i Moslavačkog partizanskog odreda u slavonske divizije se nastavio tijekom cijele prve polovice 1943. zbog ispravne procjene Glavnog štaba Hrvatske da su uvjeti za ustanak bolji u Slavoniji nego na Kalniku i Bilogori. No brojke su uistinu fascinantne, a i govore o količini potpore koju je KPO uspio steći u stanovništvu Bilogore i Kalnika. Dakle u periodu od prvih šest mjeseci taj mali KPO koji je ostao krajem '42. godine na samo 160 boraca (što je i dalje daleko najjača borbena jedinica na ovim prostorima prije dolaska KPO-a) je do lipnja 1943. u jedinice slavonskih divizija poslao 600

¹¹⁰ Milićević, *Kalnički partizanski odred*, 101. I ova epizoda pokazuje koliko se teška borba vodila na ovim prostorima. Borba je uključivala i vojni i ideološki aspekt. Naime, nakon što je Francetićeva ofenziva udarila u prazni Kalnik ustaše su organizirali jaku propagandu u kojoj su izlazile fotografije Francetića na vrhu Kalnika pod zastavom NDH u opuštenom izdanju sa gitarom ispred svojih vojnika. Propaganda NDH se svim silama trudila pokazati kako kontrolira svoje područje te kako bi spriječila svaki pokušaj delegitimizacije ustaškog projekta .

¹¹¹ Ibid., 109 – 110.

¹¹² Bulat, „Karakteristike oružane borbe u zagrebačkoj oblasti“, 107 – 108, 114 – 115.

boraca organiziranih u bataljune, a i sam je krajem lipnja brojao 620 boraca.¹¹³ Tolika količina boraca nam dovoljno govori o zamahu NOB-a na području sjeverozapadne Hrvatske, a glavni protagonist tog zamaha je bio KPO.

Do tog vrućeg ljeta 1943. KPO će ulagati maksimalni napor unutar svojih (ponekad skromnih mogućnosti s obzirom na svoju snagu i snagu ustaških te njemačkih formacija) na osnivanje i ojačavanje institucija koje su prema okružnici br. 4 CK KPH imale činiti vlast NOP-a odnosno *narodnu vlast*. U selima kojima će odred prolaziti održavat će se mitinzi na kojima će komesari izlagati ciljeve partizanske borbe pa će, usprkos manjku kvalitetnih kadrova, uspjeti „...*kod masa raskrinkati fašizam i ustaštvo i tako stvoriti uvjerenje u potrebu borbe njega.*“¹¹⁴ U nekim selima u kojima je partizanska prisutnost bila jaka će se pristupiti osnivanju Narodnooslobodilačkih odbora (NOO) te organizacija kao što su Antifašistički front žena (AFŽ) i Savez komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) ili možda više u narodnofrontaškom formatu Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske (USAOH). Sve te institucije će ipak biti ograničenog karaktera s obzirom na to da u lipnju na cijelom području OK KPH Bjelovar „...*nema ni jedno selo oslobođeno... ... a kad naiđe banda onda bježimo mi, bježe i seljaci zajedno sa stokom i svim onim što mogu da izvuku.*“¹¹⁵ Ta nemogućnost relativne normalizacije odnosa zbog vojne premoći Nijemaca i ustaša će predstavljati ključni problem s obzirom na to da bi se organizacije i njihovi aktivisti nalazili na rubu uništenja svaki put kad bi vlasti izvele neku ofenzivu na partizanske jedinice.

Bez obzira na relativno ograničen uspjeh s obzirom na alokaciju ljudstva u Slavoniju, dolazak KPO-a na područje Kalnika predstavlja onaj moment kad se stanje ekvilibrija, kako ga zove Gramsci, na području sjeverozapadne Hrvatske počinje trajno narušavati. Realni odnosi moći koji proizlaze iz efikasnosti pušaka vojnih formacija na terenu su sada drastično izmijenjeni, a ideološka hegemonija koju je do tada uživala NDH i koju je manijakalno branila sada je počela pucati pod pritiskom partizanskih bataljuna i njihovih pratećih komesara koji su narodu pokušali ponuditi jasnu alternativu ustaškoj državi i Kraljevini Jugoslaviji. Partizanskim oslobađanjem Podravine, pa onda i Koprivnice, narodu će se prezentirati kako bi taj model trebao i funkcionirati. Uvjeti za taj potpuno nevjerojatan poduhvat, s obzirom na to da je gotovo

¹¹³ Zdravko Dizdar, „Razvoj NOB – a u Podravini u 1943. godini“, *Podravski zbornik*, 1983, 18.

¹¹⁴ Citirano u :Dizdar, „Razvoj NOB - a u Podravini u 1943. godini“, 19.

¹¹⁵ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj* Knjiga 5, dok. br. 65, 282.

pred godinu dana NOP pometen s ovog područja, početak će se ostvarivati već tijekom prvih ljetnih mjeseci 1943.

6.1 REAKCIJA

Nemogućnost da se stvori slobodni teritorij odnosno teritorij koji je u potpunosti pod kontrolom NOP-a je posljedica konstantnog rasta angažmana od strane NDH i njezinih njemačkih patrona. U tih zadnjih mjeseci '42. i prvih šest mjeseci '43. i režim će ulagati znatniji napor kako bi očuvao svoju poziciju u kraju koja je ipak u dugoročnom smislu trajno erodirala. Zbog naglog pogoršanja političke situacije u obliku jačanja NOP -a diljem NDH tijekom '42., a i procjene njemačkih patrona da bi nakon poraza u sjevernoj Africi moglo doći do iskrcavanja saveznika na Balkanu odnosno istočnoj jadranskoj obali, Nijemci će početi slati sve više vojnih jedinica na ovaj prostor da bi pomogli održanju ustaškog režima i kako bi osigurali ovo za njih vrlo važno tranzitno područje.¹¹⁶ Tako će na područje NDH sjeverno od rijeke Save biti poslana *187. pričuvna pješačka divizija* koja je osnovana u Njemačkoj 1. listopada 1942. te je odmah zatim upućena u Hrvatsku.¹¹⁷ Ona će po svom dolasku u Hrvatsku tijekom studenog 1942. brojati 2594 vojnika, no već će u veljači 1943. u svom sastavu imati 11.408 vojnika, da bi taj broj do svibnja 1943. narastao na 12.938 vojnika. Što se tiče sjeverozapadne Hrvatske, njeni pukovi i bataljuni će biti razmješteni u Bjelovaru i Koprivnici, dok će njezina komanda biti stacionirana u Zagrebu.¹¹⁸ Nakon *187. pričuvne pješačke divizije* u proljeće 1943. u Koprivnicu će doći i *14. SS policijski puk* kako bi zaštitio komunikacije u NDH budući da je procijenjeno da je režim NDH poprilično uzdrman te njegovo preživljavanje ovisi isključivo o njemačkom vojnom angažmanu.¹¹⁹

Čini se da se promjena političkih odnosa na brdima Bilogore i Kalnika koja je sada prijetila ustaškom režimu u podravskoj nizini osjetila i među HSS-om vjernim Mačekovoj centrali. Uvidjevši slabljenje podrške NDH i njeno kratkoročno popuštanje željeznog stiska zbog okupiranosti NOP-om, izgleda da je HSS pokušavao ponovo aktivirati svoje političke

¹¹⁶ Nikola Anić, *Njemačka vojska u Hrvatskoj: 1941. - 1945*, Biblioteka Hrvatska povjesnica. 3. Monografije i studije 19 (Zagreb: Hrvatski institut za povijest : Dom i svijet, 2002), 51 – 55.

¹¹⁷ Ibid., 57.

¹¹⁸ Antun Miletić, „Severozapadna Hrvatska 1941. – 1944. u svjetlosti nemačke arhivske građe“, *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, 1976, 1013 – 1014.

¹¹⁹ Anić, *Njemačka vojska u Hrvatskoj*, 65 – 66, 78.; Vlado Matetić, „Značajnija dejstva jedinica NOV i POH u sjeverozapadnoj Hrvatskoj od sredine 1943. do oslobođenja“, *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, 1976, 80.

organizacije. Na taj je način predstavljao prijetnju po pitanju daljnjeg širenja NOP-a na područje Podravine. Takav razvoj stvari OK KPH Bjelovar predviđa u svom izvješčaju od siječnja '43. koji posebno naglašava situaciju u kotarevima Đurđevac i Koprivnica gdje su predratne organizacije HSS-a bile poprilično jake i čiji se utjecaj osjećao još i tada u siječnju '43. To je za posljedicu ostavilo stanovništvo u pasivnosti spram NOP-a. Od već spomenutog rujanskog sastanka HSS-ovskih prvaka u kući Franje Gažija stvari se po pitanju suradnje lokalnog HSS-a i NOP-a nisu pomaknule s mrtve točke jer NOP odbio dopustiti HSS-u da sudjeluje kao zasebna i autonomna stranka u tom pokretu. Možda i veći problem toj suradnji je bila geopolitička kalkulacija u kojoj je prostor Jugoslavije britanska sfera utjecaja pa je stoga trebalo pričekati kraj rata. Bila je to pozicija Božidara Magovca kojom je odvrćao od tješnje veze između NOP-a i lokalnog HSS-a.¹²⁰ Ipak je situacija na terenu diktirala svoju dinamiku. Maloprije spomenuti izvješčaj ističe i dva člana HSS-a koji su bili na rujanskom sastanku (vjerojatno Tomo Gaži i Stjepan Prvčić), a koji gaje simpatije prema NOP te se izvještava kako se radi na tome da ih se približi NOP-u, a da se vodstvo HSS-a i svi oni koji još uvijek slijede njegovu politiku *raskrinkaju*.¹²¹ Bez obzira na relativno odrješit vokabular, pristup prema HSS-u u spomenutim kotarima je ipak bio taktičniji i pomirljiviji te se nastojalo da se „...*pravilno postupi da nebi bespotrebno zaoštravali odnose sa njima*.“¹²² Čak je i CK KPH poslalo Grgu Jankeza u Bjelovarski okrug kako bi se postigao uspjeh spram odnosa HSS-a i NOP-a na ovom području koje je „...*od neobične važnosti po daljnji razvitak Narodno-oslobodilačke borbe, jer je nastanjeno isključivo hrvatskim stanovništvom*.“¹²³

Takva promptnost u namjeri da se situacija sa HSS-om na području Koprivnice i Đurđevca konačno riješi proizlazila je iz činjenica da je podrška NOP-u na tom području zaostajala za podrškom koju je on doživljavao na području Bilogore i Kalnika gdje su krstarili bataljoni KPO-a. Problem širenja NOP-a na područje podravske nizine dobio je sada i svoj neposredni politički izraz u obliku *Bijele garde* koja se počela osnivati od strane bivših HSS-ovac, sada integriranih u NDH, konkretno od strane velikog župana Velike župe Bilogora Vlade Sabolića. Osnivanje tih seoskih straža je trebalo biti u funkciji osujećivanja širenja NOP-a u podravsku nizinu jer njihova funkcija bila napadanje i prokazivanje pripadnika NOP-a, a sve to

¹²⁰ Kolar – Dimitrijević, Petrić, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini*, 302.

¹²¹ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 4, dokument br. 37, 116.

¹²² Ibid., Knjiga 4, dokument br. 104, 328.

¹²³ Ibid., Knjiga 4, dokument br. 213, 685.

pod krinkom HSS-a kako bi se javno proširila fronta protiv NOP-a.¹²⁴ Ovakvi pokušaji daju dobru ilustraciju do koje se mjere ustaški režim osjetio ugroženim, što je bila posljedica neumornog vojnog i (ograničenog) političkog djelovanja Kalničkog odreda.¹²⁵ U izvještajima OK KPH Bjelovar u prvoj polovici 1943. je vidljiva zabrinutost koja ponekad ima paničan karakter kada se govori o situaciji sa HSS-om čiju se homogenost precjenjivalo. Do zadnjih mjeseci proljeća HSS je već ušao u ozbiljni proces *diferencijacije* pri čemu je veliki broj članstva počeo napuštati Mačekovu liniju čekanja i prelaziti na stranu NOP-a, dok je drugi dio ili ostao na strani koju je zauzeo u periodu 1941. i 1942. godine, ili joj se pridružio s radikalizacijom sukoba koja se počela odvijati tijekom 1943.

7. TO VRUĆE LJETO '43.

Iz izvještaja upućenog od strane Kalničkog partizanskog odreda 26. lipnja je vidljivo da je i njegova vojna operativnost postala uvelike ograničena jer su pregrupiranja vojnih snaga režima dovela do toga da ... *na našem sektoru na kojem operišemo nema više lakih uporišta i nema domobrana kao što ih je bilo prije 1 do 2 mjeseca, nego se tu nalaze ustaše, legija, konjica i ostala slična banda.*¹²⁶ Vjerojatno ta nemogućnost KPO da realizira veće vojne i političke pobjede na Bilogori i Kalniku motivira Grgu Jankeza da kao sekretar OK KPH Bjelovar u izvještaju pisanom također krajem lipnja CK KPH istakne kako bi bilo od velike važnosti za razvoj NOP-a u ovom kraju kada bi se na ovaj prostor uputila jedna veća borbena jedinica u obliku brigade ili možda divizije. Jankez napominje da je ovaj zastoj razvoja NOP-a jednim dijelom i posljedica toga što je do tada KPO poslao gotovo 4 bataljuna ljudstva u slavonske divizije te da bi se to sada trebalo vratiti. Njegova procjena je da bi prisutnost jedne

¹²⁴ Na saslušanju povodom uhićenja Viktora Galinca, člana Bijele garde, on je dao izjavu u kojoj tvrdi da je glavni cilj te organizacije bio „onemogućiti sve akcije, bilo javno bilo tajno, koje su vodile NOV vojske u pojedinim područjima, odstranjivanjem nepoćudnih osoba ...”. Na političkom planu cilj Bijele garde je bio “... omekšati krutost ustaštva i time stvoriti ga prihvatljivim narodu. To se htjelo postići sljedećim mjerama: uvođenjem seljačke zaštite, dovođenjem pojedinih predstavnika HSS - a na položaje, da se Srbima povrate crkve i odobri im se sloboda vjeroispovijesti te da im se dade jednaka prava s ostalim državljanima.” Vidi: Despot, *Vrijeme zločina*, 103.

¹²⁵ Dizdar, „Razvoj NOB - a u Podravini u 1943. godini“, 20, 24.

¹²⁶ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 16, dokument br. 98, 272.

veće vojne formacije imalo za posljedicu sveukupno jačanje NOP -a na području Podravine i Prigorja.¹²⁷

Očito je da je takvo viđenje dijelio i Glavni štab Hrvatske Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda (GŠH NOV i PO) koji je u isto vrijeme izdao naredbu o slanju XII. (slavonske) divizije na područje druge operativne zone, točnije na područje Bilogore, Kalnika i Ivančice. Ona je trebala *prokrstariti* krajem u cilju čišćenja manjih uporišta pritom vršeći politički rad i mobilizaciju ljudstva. Izričito je istaknuto kako ne treba voditi borbe za velika i snažnija uporišta te da svi pridošli borci uđu u sastav jedinica II. operativne zone od kojih bi se trebala stvoriti vojna formacija u obliku brigade.¹²⁸ Jedna od poznatijih akcija (sa solidnim političkim odjekom) izvedenih tom prilikom je realizacija prelaska domobrana pod zapovjedništvom majora Demetra Varde u partizane, a koju su izvodili i osiguravali KPO i XII. divizija.¹²⁹ Tom prilikom partizanske jedinice stekle su teško naoružanje koje će im koristiti već u narednoj akciji u Lepoglavi koja je imala još veći odjek. Naime tamo je 14. srpnja (na povijesni dan pada Bastille tijekom Francuske revolucije) zauzeta kaznionica od strane XII. divizije odnosno njezine XII. Narodnooslobodilačke udarne (NOU) brigade. Tom prilikom je oslobođeno 100 političkih zatvorenika koji su se pridružili partizanskim jedinicama, dok je jedan dio zatvorenika zbog kriminalnih radnji ostavljen u kaznionici.¹³⁰ Budući da prva pokazuje daljnji raspad vojske NDH – domobrana, a druga je išla za time da promovira NOP kao društveno konstruktivnu organizaciju koja ne tolerira kriminal, te su dvije akcije indikativne. No nakon ovih početnih uspjeha koji su imali veliki politički kapital uslijedila je kontraofenziva Nijemaca, ustaša i domobrana s tenkovima i avijacijom nakon koje su se sve partizanske jedinice našle u defanzivi jer ih je napadao neprijatelj s 8000 vojnika.¹³¹ Ubrzo su se jedinice XII. divizije našle u konstantnim borbama te su bile prisiljene na povlačenje van Kalnika i Bilogore kako bi skupile svoje razbijene brigade koje su se razdvojile pod naletom njemačkih jedinica i jedinica NDH.¹³² Udar je vjerojatno bio toliko žestok da nisu uspjeli ni

¹²⁷ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 5, dokument br. 65, 291 – 292.

¹²⁸ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 16, dokument br. 99, 274 – 275.

¹²⁹ Milićević, *Kalnički partizanski odred*, 152 – 155.

¹³⁰ *Ibid.*, 155 – 158.

¹³¹ Jerković, „Sadejstvo VI Slavonskog i X Zagrebačkog korpusa u NOR – u“, 226.

¹³² *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 17, dokument br. 84, 283.

izvući svoje ranjene pa su ih ostavili na brigu OK KPH Bjelovar, a uslijed toga nisu uspjeli ni izvesti značajniju političku aktivnost jer su držali samo pet mitinga tijekom svoje prisutnosti na terenu Bilogore i Kalnika.¹³³ Tako se XII. divizija uslijed žestokog pritiska režimskih snaga morala povući u Slavoniju nedovršena posla budući da zbog obrane koju je morala voditi nije bila u stanju politički kapitalizirati svoj uspjeh kod Jelkovca i u Lepoglavi, što joj je i predbačeno od strane štaba II. operativne zone koji je ovim prodorom imao zadatak osigurati dovoljnu količinu ljudstva kako bi formirao prvu brigadu na ovom području.¹³⁴ Razlog njezinog neuspjeha sasvim sigurno leži u tehničkoj nadmoći neprijatelja koji se koristio avijacijom i tenkovima, što indirektno proizlazi iz riječi pohvale borcima XII. divizije upućenih od strane njene komande koja ističe da se nisu uplašili čeličnih tenkova koji su jurišali na njih bez obzira na to što protiv njih nisu momentalno bili u stanju da povedu efikasnu borbu.¹³⁵

Negdje u vrijeme kad se XII. divizija povlačila pod pritiskom Nijemaca i ustaša, na Kalnik je stigao štab II. operativne zone. Oni su sa Žumberka krenuli 4. srpnja i na Kalnik stigli 26. srpnja.¹³⁶ Na Kalniku nažalost nisu našli XII. diviziju koja se već prebacila u Slavoniju dok se njezina XII. NOU brigada zadržala na istočnoj Bilogori. Štab II. operativne zone je bio svjestan da nije ispunio zadatak koji je dobio, a to je formiranje brigade u jeku akcija koje je trebala izvoditi *XII. divizija* na području Kalnika i Zagorja. S druge strane štab je također bio svjestan da se propustila dobra prilika jer su predviđali da će se skoro rješenje vojne situacije u Italiji još više poboljšati, a već sada povoljnu političku situaciju na terenu trebalo je iskoristiti za daljnje jačanje NOP-a na području sjeverozapadne Hrvatske. Zbog toga je i upućeno gotovo šizofreno pismo¹³⁷ štabu XII. divizije od strane štaba II. operativne zone da oni zbog svog neizvršavanja zadatka imaju ostaviti jednu brigadu na području II. operativne zone. To pismo je rezultiralo žustrom prepiskom između štaba II. operativne zone, XII. divizije, II. korpusa i GŠH NOV i PO koje je završilo ukorom štabu II. operativne zone zbog tog *ispada netrpeljivosti*

¹³³ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 94.

¹³⁴ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 17, dokument br. 71, 246 – 247.

¹³⁵ Ibid., Tom V, Knjiga 17, dokument br. 83, 281.; To je potvrđeno i u izvještaju koji je divizija podnijela svom korpusu koji se tada zvao II. korpus NOV i POH. Ibid., Tom V, Knjiga 18, Dokument br. 4, 16.

¹³⁶ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 17, dokument br. 85, 284 – 285.

¹³⁷ Vidi bilješku 104.

kako ga je okarakterizirao GŠH NOV i PO.¹³⁸ Po dolasku štaba II. operativne zone na Kalnik istaknuto je kako akcije XII. divizije nisu poboljšale politički položaj NOP-a na Kalniku jer *narod nije vidio da bježi neprijatelj, već i opet partizani*. Ponovo je potvrđeno kako je vojno i političko stanje boraca KPO i Moslavačkog partizanskog odreda (MPO) uslijed konstantnog odljeva boraca u slavonske divizije jako loše te je zbog toga odmah odbačena mogućnost formiranja brigade od tih dvaju odreda s obzirom na to da oni u tada zatečenom stanju nisu mogli činiti kvalitetnu jezgru jedne takve jedinice. Odmah se pristupilo reorganizaciji odreda i njihovom političkom i vojnom usavršavanju kako bi se uspostavio barem neki dio slobodnog teritorija na kojem bi se mogla realizirati *naroda vlast* u svojem punom potencijalu što bi onda značilo i povećanu predanost ovoga politički važnoga kraja NOP-u.¹³⁹

Izgleda da je GŠH NOV i PO ipak bio rezolutan u svom nastojanju da se na području sjeverozapadne Hrvatske osnuje jača vojna jedinica na razini brigade, što bi onda značilo i mogućnost stvaranje slobodnog teritorija, a što bi još jače utjecalo na razvoj NOP-a na području sjeverozapadne Hrvatske putem institucija *narodne vlasti*, doslovno u samom predgrađu Zagreba. To potvrđuje i naredba koju je uputio tadašnjem II. korpusu NOVH i II. operativnoj zoni da se iz Slavonije pošalje X. divizija na područje Kalnika i Hrvatskog Zagorja ni mjesec dana nakon što je taj prostor napustila XII. divizija i koja se još do nedavno nalazila na istočnim obroncima Bilogore vršeći prepade u Virje, selo u Podravskoj ravnici.¹⁴⁰ Ako je poduhvat XII. divizije u izvorima i kasnijoj literaturi okarakteriziran kao krstarenje, GŠH NOV i PO se pobrinuo eksplicitno istaknuti kako zadatak X. divizije to sasvim sigurno ne bi smio biti. X. divizija je imala za zadatak da se probije Moslavinom, Bilogorom i Kalnikom u Zagorje te da taj njezin pokret ne smije *,... da imade karakter užurbanosti, nego treba ići za time da operativno i političko djelovanje bude solidnije izvedeno, sa trajnim karakterom, imajući u vidu potrebe i važnosti razvoja narodnooslobodilačke borbe u tim područjima*. Uz ovu političku djelatnost koju je ona morala izvršiti na prostoru u kojem je djelovala, drugi važan zadatak je

¹³⁸ Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, Tom V, Knjiga 18, dokument br. 93, 295.

¹³⁹ Ibid., Tom V, Knjiga 17, dokument br. 85, 285 – 288.

¹⁴⁰ Ibid., Tom V, Knjiga 18, dokument br. 93, 293 – 296.; Za prepad XII. NOU brigade u Virje vidi: Ibid., Tom V, Knjiga 18, dokument br. 47, 154.

bio da stvori ... *uslove za razvijanje i samostaljenje jedinica II. operativne zone*. Na kraju je istaknuto kako će se tek po ispunjenju tih zadataka X. divizija moći vratiti natrag u Slavoniju.¹⁴¹

Ono što je fascinantno, a ujedno je i indikator koliko su stvari po pitanju rukovodstva i boračkih kadrova u KPO i MPO (a oni su bili jezgre NOP-a na svojim operativnim područjima) bile akutne, jest to da se u samo mjesec dana kako se štab II. operativne zone preselio iz Žumberka na Kalnik uspjelo pristupiti osnivanju prve brigade na ovom prostoru. Iz izvještaja KPO-a na kraju kolovoza čini se da je nakon protuofenzive na XII. diviziju stanje na Kalniku bilo mirno te da tamošnje organizacije NOP-a nisu bile pod konstantnim pritiskom neprijatelja.¹⁴² To je pogodovalo štabu II. operativne zone da preustroji jedinice KPO i MPO te da potakne dodatni politički rad na tome prostoru kako bi iskoristio političku situaciju koja je išla NOP-u na ruku, ali zbog ograničenosti političkih i vojnih kapaciteta KPO-a i MPO-a u situaciji konstantnog ratovanja ona se nikako nije mogla iskoristiti za njegovo daljnje jačanje. Stoga već krajem kolovoza štab II. operativne zone izvješćuje da je sada u situaciji da početkom rujna sasvim samostalno osnuje brigadu jer *mobilizacija teče na veliko* i moli da mu se pošalje oružje ako ga ima viška u Slavoniji.¹⁴³ Brigada čije su osnivanje navijestili nije se trebala dugo čekati i osnovana je već 4. rujna 1943. od strane štaba II. operativne zone i nazvana je birokratski II. narodnooslobodilačka brigada II. operativne zone NOV i POH.¹⁴⁴ Brigada je osnovana samostalno od strane spomenutog štaba punih pet dana ranije nego što će X. divizija stići u Moslavinu¹⁴⁵, a 21. rujna 1943. po potvrdi GŠH NOV i PO i njegovom naredbom da se učini „blaga“ preinaka koja se odnosi na ime brigade dano joj je novo ime pa se tako od tada zove Narodnooslobodilačka brigada Braće Radić.

Očito je da je legitimitet NDH i ustaškog režima bio ozbiljno narušen već tog ljeta 1943. Bila je to posljedica dviju stvari. Jedna je sasvim sigurno aktivnost NOP-a na ovom području i to uglavnom kroz KPO. Druga je bila autodelegitimacija NDH i ustaškog režima kroz cijeli niz kontraproduktivnih ispada kao što su paljenja hrvatskih sela od strane Nijemaca te teror i prisila kojom se pristupalo kod vršidbe žetve. Općenito su teror i prisila postali glavni mehanizmi da se održi ili ponovo uspostavi državna vlast u selima kraj kojih je funkcionirao KPO. Nema

¹⁴¹ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 19, dokument br. 6, 30 – 35.

¹⁴² Ibid., Tom V, Knjiga 18, dokument br. 145, 469.

¹⁴³ Ibid., Tom V, Knjiga 18, dokument br. 124, 377 – 378.

¹⁴⁴ Ibid., Tom V, Knjiga 19, dokument br. 11, 54 – 55.

¹⁴⁵ Ibid., Tom V, Knjiga 19, dokument br. 18, 70.

sumnje da su te samoubilačke aktivnosti bile dobrim djelom i posljedica frustracija koje su nastupile nakon opetovane nemogućnosti da se uništi aktivnost NOP-a na ovom području koja se manje-više svodila na KPO. Tu također treba dodati izuzetno bitan element objektivne prirode, a to je početak kraja rata čije su naznake počele stizati s velikom pobjedom Crvene armije u Staljingradu te kasnijim svrgavanjem Mussolinija. Naravno ostaje pitanje do koje je mjere običan čovjek bio informiran o geopolitičkim kretanjima.¹⁴⁶ Ono što se nije moglo ignorirati bilo je realno stanje na terenu, a ono je ukazivalo na sve veće gubljenje ustaškog režima u svojoj frustraciji da uništi partizanski pokret.

No očito je isto tako i to da je rušenje trajnog ekvilibrija bio krajnji vojni i politički domet koji je uslijed alokacije ljudstva *krnji* KPO mogao izvesti. Demontaža ideološke hegemonije bila je dovršena i cijeli kraj se nalazio na rubu pobune s obzirom na to da se sada država za osiguranje svog suvereniteta više nije mogla oslanjati na mirni pristanak stanovništva koje je jedinim dijelom prihvaćalo ideološki diskurs države, već se morala oslanjati na fizičku prisilu koju je vršila njena vojska i vojska njenih patrona. Ono što je NOP trebao činiti kako bi maksimalizirao politički dobitak jest strukturirati političko djelovanje, a sve u svrhu širenja NOP-a u obliku ljudstva i u obliku političke podrške šireg sloja stanovništva. Takvo strukturirano političko djelovanje se moglo izvesti samo na relativno slobodnom teritoriju, a stvaranje slobodnog teritorija u samom srcu NDH je ipak bio poduhvat koji je zahtijevao veći vojni angažman nego što je to KPO mogao ponuditi. Dolaskom štaba II. operativne zone i napretkom koji je ostvaren po njihovoj reorganizaciji, a koji se očituje u samostalnom osnivanju brigade, očito je da je teren bio izuzetno dobro pripremljen. Ono što je falilo sa subjektivne strane je iskusniji rukovodeći kadar koji bi organizirao NOP na političkom i vojnom planu. Preseljenjem štaba II. operativne zone na Kalnik taj problem je očito riješen za sada te se moglo pristupiti efikasnijem širenju NOP-a na ovom području. Sa objektivne strane ostaje pitanje koliko je KPO uopće i imao kapaciteta za organizaciju NOP-a na vojnom i političkom planu s obzirom na odlučnost države da neutralizira situaciju u tom dijelu zemlje. Dolaskom X. divizije, konačnom kapitulacijom Italije i njezinim prelaskom na stranu saveznika širenje NOP-a je ubrzano do nevjerojatnih razmjera i njegova kulminacija bit će u oslobođenju Koprivnice povodom obljetnice Oktobarske revolucije. No ključni aspekt zbog kojeg je NOP uopće bio u stanju da se reorganizira i efikasnije iskoristi svoje kapacitete ne bi li profitirao od povoljne

¹⁴⁶ Iz izvještaja XII. NOU brigade je vidljivo kako je narod u Zagorju bio jako slabo informiran te dobrim dijelom pod utjecajem državne propagande. Vidi: *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 5, dokument br. 196, 691 – 692.

političke situacije (koja je dobrim dijelom bila njegova zasluga) čak i nakon dolaska štaba II. operativne zone je bilo mirovanje vojnih snaga NDH i Nijemaca kroz kolovoz, što je osiguralo nužan manevarski prostor koji je bio potreban da se ta reorganizacija izvrši.

8. PREMA PODRAVSKOJ REPUBLICI

Daljnji rast NOP-a očigledan je u ljudstvu i osnivanje novih jedinica je bila glavna karakteristika rujna na području II. operativne zone odnosno na području Bilogore, Kalnika, Podravine i Zagorja. 13. rujna su naredbom štaba II. operativne zone osnovani *Zagrebački partizanski odred* i *Bjelovarski partizanski odred*.¹⁴⁷ Kasnije u rujnu je osnovan *Zagorski partizanski odred*¹⁴⁸, a 21. rujna je osnovana *Moslavačka brigada* koja je dobila ime koje je prije preimenovanja nosila *Brigada braće Radić, II. narodnooslobodilačka brigada II. operativne zone*. Bila je to zapravo treća brigada osnovana na području II. operativne zone, a druga osnovana na području Moslavine, Bilogore i Kalnika u nešto manje od mjesec dana.¹⁴⁹ *NO brigada braće Radić* je već prešla u Zagorje kako bi tamo pokušala potaknuti bolje uvjete za NOP. Uz takav veliki rast ljudstva i jedinica primjetna je također i inklinacija prema institucionalizaciji koju je gajilo vodstvo štaba II. operativne zone. Naime iz njihovih izvještaja je očito da su naumili stvoriti određeni slobodni teritorij na prostoru sjeverozapadne Hrvatske jer su oni ... *sebi taj zadatak postavili i ispunit će ga*.¹⁵⁰ To je također vidljivo i iz direktive novoosnovanoj *NO brigadi braće Radić* koju se potiče da u Zagorju nastoji stvoriti slobodni teritorij na prostoru Strahinčice.¹⁵¹ Izuzev nastojanja da se formira slobodni teritorij također je vidljivo kako se ulažu naponi kako bi partizanski odredi i brigade dodatno poradile na imidžu. Spomenuta direktiva nalaže: „*pred narodom istupajte po svim vojnim i političkim pitanjima kao prava Narodnooslobodilačka vojska*.“ te da u brigadi posebnu pažnju obrate na ponašanje i postupak vojnih jedinica i boraca prema narodu.¹⁵² Sva ova nastojanja posljedica su pokušaja da se maksimalizira politička dobit iz povoljne političke situacije koji su vidljivi iz prepiske

¹⁴⁷ Ibid., Knjiga 6, dokument br. 52, 152.

¹⁴⁸ Ibid., Knjiga 6, dokument br. 58, 169 – 171.

¹⁴⁹ Ibid., Knjiga 6, dokument br. 81, 223 – 224.

¹⁵⁰ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 17, dokument br. 85, 288.

¹⁵¹ Ibid., Tom V, Knjiga 19, dokument br. 20, 73.

¹⁵² Ibid., Tom V, Knjiga 19, dokument br. 20, 74.

Bulata (člana štaba II. operativne zone pri *Drugoј brigadi II. operativne zone/NO brigadi braće Radić*) sa štabom II. operativne zone koji se tada nalazio u Moslavini i Bilogori s *X. divizijom*.¹⁵³

Tektonski poremećaj koji je prouzročila kapitulacija Italije je imao veliki utjecaj i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Ponekad se precjenjuju njezini za NOP povoljni utjecaji pa je danas popularno po raznim *tv kalendarima* taj događaj isticati kao ključan događaj u povijesti NOB-a. Na taj način komotno se prelazi preko svih uspješnih i neuspješni, tragičnih i trijumfalnih nastojanja NOP-a da proširi svoje redove i stekne širu podršku u narodu. Dosljednim izvođenjem te postavke dolazimo do zaključka da je zapravo širenje NOP-a u ljetu '43. posljedica osobnog oportunizma s obzirom na to da je postalo očito da se ratna sreća mijenja na savezničku stranu. Bilo bi glupo poricati da takvih slučajeva nije bilo, isto kao što bi bilo glupo tvrditi da je to jedini razlog jačanja NOP-a tijekom 1943. No takve tvrdnje manje dolaze zbog gluposti, a više zbog skrivenih političkih agendi. Kapitulacija Italije je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj prije svega imala odlučujući utjecaj ne toliko zbog mobilizacije ljudstva, već zbog toga što je ona prouzrokovala kretanje Nijemaca prema jugu time oslobađajući prostor za NOP, koji je onda bio u poziciji da sam vrši mobilizaciju ljudstva pod svoj cilj. Mobilizacija ljudstva nije se dogodila sama po sebi, već je bila posljedica kontinuirane politike NOP-a na ovom području koji je sada s odlaskom Nijemaca iz ovih krajeva stekao puno širi operativni prostor, što mu je omogućilo da plasira svoju političku platformu među stanovništvom odnosno da predstavi svoj politički cilj.

Sa početkom realizacije plana *Achse 3*. rujna koji je predviđao zauzimanje istočne Jadranske obale u slučaju kapitulacije Italije njemačke snage su se počele premještati prema jugu.¹⁵⁴ Tim povodom cijeli *14. SS policijski puk* je premješten, dok su dijelovi *187. pričuvne divizije* preselili svoje težište prema Slavonskom Brodu kako bi pojačali osiguranje pruge Zagreb-Beograd kao najvažnijeg prometnog pravca na području sjeverno od Save.¹⁵⁵ Takav razmještaj snaga primjećuje i KPO u svom izvještaju sredinom rujna te nakon što konstatira da svi Nijemci kreću za Zagreb odakle se prebacuju prema jugu, zaključuje kako je u Koprivnici ostalo vrlo malo Nijemaca.¹⁵⁶ Da se radikalno izmijenila mogućnost intervencije na partizane

¹⁵³ Ibid., Tom V, Knjiga 19, dokument br. 52, 171.

¹⁵⁴ Anić, *Njemačka vojska u Hrvatskoj*, 64, 76 – 77.

¹⁵⁵ Vladimir Matetić, „Značajnija dejstva jedinica NOV i POH u sjeverozapadnoj Hrvatskoj od sredine 1943. do oslobođenja“, 82.

¹⁵⁶ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 19, dokument br. 66, 205.

pokazuje i komparativni odnos koji donosi sekretar OK KPH Bjelovar u svojem izvješčaju s početka listopada kada tvrdi kako se na *XII. diviziju* spustilo preko „...30.000 bande ne bi li je opkolili.“ No, ... sada došla je na naš teren *X. divizija* (odnosno prešla našim terenom) i banda nije imala snage niti da je jače napada a kamoli da oko nje stvara обруч.¹⁵⁷ Štab *X. divizije* također opaža nemoć neprijatelja te ocjenjuje da ... on nije u stanju da reagira na naše akcije u srcu Hrvatske.¹⁵⁸

Kapitulacijom Kraljevine Italije i premještanjem Nijemaca prema jugu raspad sustava NDH se počeo odvijati naočigled s obzirom na to da lokalne snage više nisu mogle parirati partizanskim snagama koje su eksponencijalno rasle u ljudstvu i koje je još dodatno pojačala *X. divizija*, kasnije preimenovana u *XXVIII. diviziju*. Najočitije je to bilo u smislu raspada domobranstva koje je u velikom broju počelo prelaziti na partizansku stranu. Takva izmjena snaga omogućila je ono što je Pavle Gaži u razgovoru samom nazvao *plimom NOP-a*, a što Matetić u svom već navedenom tekstu zove *ustankom naroda sjeverozapadne Hrvatske*. Koristeći maksimalno novi odnos snaga na vojničkom planu, jedinice *X. divizije* zajedno sa KPO-om i *Brigadom braće Radić* od sredine rujna pa do oslobođenja Koprivnice oslobodile su cijeli niz većih uporišta u dolini rijeke Drave. Sredinom rujna *NO brigada Braće Radić* je uspješno napala Novi Marof te je tako praktički prekinula glavnu prometnu vezu Varaždina sa Zagrebom, što je nagnalo ustaše da pomisle kako se sprema napad na Varaždin.¹⁵⁹ Nakon Marofa brigada je u suradnji sa *X. divizijom* nastavila s napadom na Varaždinske Toplice koje su oslobođene 29. rujna nakon dvodnevni borbi sa Nijemcima i domobranima.¹⁶⁰ Dolaskom *X. divizije* na Kalnik odlučeno je da se napadne Ludbreg, pa je tako napad na sam grad vodila 17. *NOU brigada X. divizije* dok je *Brigada braće Radić* osiguravala taj napad od ustaškog protunapada iz smjera Varaždina kod Šemovca gdje se odigrala i najteža bitka za Ludbreg, a poslije koje je ista ta brigada proglašena udarnom.¹⁶¹ Oslobođenje Ludbrega 3. listopada 1943. je za Milivoja Dretara predstavljalo ...*uvertiru u oslobođenje šireg područja, od Hrvatskog Zagorja, preko Koprivnice i ostatka Podravine sve do Pitomače*.¹⁶² Po oslobođenju Ludbrega vijećalo se hoće li se grad napustiti ili će se braniti u slučaju ustaškog napada. Na inzistiranje

¹⁵⁷ Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Knjiga 6, dokument br. 135, 392.

¹⁵⁸ Ibid., Knjiga 6, dokument br. 117, 114.

¹⁵⁹ Bulat, 32. Divizija NOV Jugoslavije, 31.

¹⁶⁰ Ibid., 33 – 35.

¹⁶¹ Ibid., 35 – 41.

¹⁶² Dretar, Slobodna podravina, 21.

Matetića, komandanta II. operativne zone koji je jedini bio za to da se grad brani, odlučeno je da će se grad braniti, što je još jedan dokaz o želji štaba II. operativne zone da stvori slobodni teritorij na svom operativnom području.¹⁶³ Oslobođenjem Ludbrega jedinice *X. divizije*, sada preimenovane u *XXVIII. diviziju*, zajedno s *Brigadom braće Radić* u Zagorje su poslane kako bi tamo poboljšale uvjete za razvoj NOP-a na tom području.

Iz Zagorja su se *XVIII. divizija* i *Brigada braće Radić* vratile krajem listopada. U Zagorju su vodile konstantne bitke čije su posljedice bile oslobođenje Ivanca i Zlatara. Zbog neprestanog stanja sukoba jedinice se nisu mogle toliko fokusirati na politički rad među stanovništvom pa su vjerojatno zbog toga i povučene na područje Kalnika gdje je već postojao kompaktni slobodni teritorij koji je sada bio povezan s oslobođenim Ivancom i Zlatarom u Zagorju preko Novog Marofa. Taj kompaktni slobodni teritorij je sada trebalo širiti, a jedina mogućnost širenja je bila ili prema Koprivnici ili prema Varaždinu. Budući da je procjena bila da je narod gornje Podravine (koprivnički i ludbreški kotari) „... *neobično privržen N.O.B.*“, izabrana je Koprivnica.¹⁶⁴

9. OSLOBOĐENJE – *Pobjeda! Sloboda!*

S obzirom na to da je Kalnik (uz Moslavinu i Žumberak) na području šire regije sjeverozapadne Hrvatske predstavljati jednu od ključnih žarišnih točaka NOP-a, odluka da se oslobodi Koprivnica činila se sasvim logičnom. Situacija se od kraja 1942. prema jeseni 1943. za ustaški režim počela kretati od loše prema katastrofalnoj. Da je tome tako svjedoči i izvještaj Prvog zbornog područja Glavnome stožeru oružanih snaga NDH iz rujna 1943. u kojem se ističe problem Kalnika kao područja u kojem je komunistička propaganda uhvatila korijena i kako je nužno da se na tom području izvede veća vojna akcija s obzirom na to da su u tom području partizani najaktivniji. Ističe se također kako lokalni garizoni nemaju dovoljno snage da vojno riješe situaciju te više ni ne izlaze iz svojih stacionara.¹⁶⁵ Dokument vlasti NDH koji

¹⁶³ Ibid., 34 – 35.; Za štab II. operativne zone nije dolazilo u obzir da se Ludbreg napusti nakon što je oslobođen budući da je već u zapovijedi izdanoj od istoimenog štaba podređenim jedinicama za napad na Ludbreg istaknuto kako je „Za oslobođenje Podravine i prodiranje u Međimurje od ogromne važnosti da se likvidira i osvoji uporište Ludbreg“. Dakle, Ludbreg je bio važan korak u formiranju slobodnog teritorija na području sjeverne Hrvatske. Vidi: *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 20, Dokument br. 7, 30.

¹⁶⁴ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 20, dokument br. 192, 670 – 680.

¹⁶⁵ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 6, dokument br. 128, 353.

donosi Milan Brunović koji konstatira da stanje na operativnom području partizanskih brigada od 11. listopada dovoljno govori o situaciju u kojoj se NDH na tom području nalazila, a on eksplicitno tvrdi: *Autoritet naše vlasti na ovom području ne postoji, jer su partizani preoteli maha; jači su od naših posada...*¹⁶⁶

Dakle već je u rujnu situacija bila toliko kritična da su Koprivnica i sva dotad još neoslobođena veća mjesta zapravo bila u partizanskom okruženju. Iz izvještaja GŠ NOV i PO H Vrhovnom štabu je vidljivo kako je ključni fokus borbi *X. divizije* i *NO Brigade braće Radić* bila prometna infrastruktura koja je nakon borbi u rujnu i prvoj polovici listopada na području Kalnika i Podravine bila potpuno razrušena.¹⁶⁷ Pruga Križevci-Koprivnica više nije funkcionirala budući da je ona bila glavni cilj aktivnosti KPO-a tijekom rujna. Oslobođenjem Ludbrega prekinuta je pruga Varaždin-Koprivnica. Također prelaskom *X. divizije* preko Sv. Ivana Žabnog prilikom pokreta prema Kalniku prekinuta je i pruga Križevci-Bjelovar. Dakle kompletna željeznička infrastruktura koja povezivala Zagreb s njegovim neposrednim sjevernim susjedstvom je u tom periodu prestala postojati kao faktor. Očito je također da ... *su sada putevi usled operacija NOV-e i naših udarnih grupa postali nesigurni banda se njima ne može služiti a da ne bude kažnjena...* Koprivnica se oslobođenjem Ludbrega našla u gotovo potpunoj izolaciji. O akutnosti njezine izolacije govori i prethodno citirani izvještaj OK KPH Bjelovar koji napominje da ... *to banda avionima prevozi svinje iz Koprivnice u Zagreb te nadodaje kako je ... sada skoro iz jedne takve pošiljke skočilo jedno prase iz aviona.*¹⁶⁸ Avion je sada bila jedina veza iz Koprivnice prema Zagrebu i za ustaške dužnosnike i za svinje koje su ponekad ispadale kao bombe nad Zagrebom.

Padom Ludbrega ustaše su predviđali napad na Varaždin i Koprivnicu.¹⁶⁹ Zbog svoje izoliranosti Koprivnica je predstavljala logičan cilj i smjer širenja slobodnog teritorija, iako ni tada nije bila zanemarivo vojno uporište. Leander Brozović, autor spomenice Župe sv. Nikole u Koprivnici za jesen 1943. bilježi kako je padom Ludbrega, ... *položaj Koprivnice postao ozbiljno ugrožen. U gradu, tj. u samom središtu grada, počeli su graditi bunkere u koje su na večer smještali vojnike sa puškama i strojnicama.* Također ističe kako je osobito bila utvrđena

¹⁶⁶ Milan Brunović, *Kalnik u borbi: historijat Kalničkog partizanskog odreda* (Zagreb: Spektar, 1982), 225.

¹⁶⁷ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 20, dokument br. 68, 241.

¹⁶⁸ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 6, dokument br. 135, 389.

¹⁶⁹ *Ibid.*, Knjiga 6, dokument br. 128, 345.

zgrada svratišta „Križ“ koja je izgledala kao neosvojiva.¹⁷⁰ Obavještajni podaci o tom novom razmještanju bunkera i obrambenih punktova te koncentraciji braniteljskih snaga su redovito dostavljani štabovima partizanskih jedinica od strane lokalnih NOP organizacija. Najaktivniji u prikupljanju podataka i širenju netočnih podataka u svrhu dezinformacije su bile lokalne grupe SKOJ-a.¹⁷¹ U Koprivnici se tada prema procjenama nalazilo 500 pripadnika 1. koturaške bojne razmještenih po gradu u Domoljubu, gimnaziji i osnovnoj školi. Satnija od 120 gestapovaca je smještena u hotelu Križ. Dvije satnije ustaša su razmještene u glavnoj i maloj carinarnici te u mlinu. Jedan posadni sat od 60 domobrana je bio smješten u uljarici i sjeniku. Padobranska škola na Danici brojala je oko 120 pripadnika, dok se jedna četvrtina satnije Nijemaca (njih 90) nalazila na Čardi. Žandarmerijska stanica brojila je još 20 ljudi, dok se dodatnih 60 koturaša nalazilo na Dravskom mostu.¹⁷² Dakle u Koprivnici se nalazilo oko 1100 vojnika NDH i njezinih patrona Nijemaca.

Što se tiče koprivničkog garizona uoči partizanskog napada na grad, situacija je bila u najmanju ruku paranojna. Kako se povećavao broj dana u okruženju, a samim time bližio dan napada, izgleda da su živci počeli lagano popuštati braniteljima koji su svake noći pucali u neviđeno i potpuno nepotrebno stoga je *bilo slučajeva, da su domobrani ispalili u ludo kroz noć po desetak hiljada metaka.*¹⁷³ Bila je to posljedica napetih živaca zbog svakodnevno serviranih informacija o napadu, što je svaku noć pretvaralo u noć u kojoj se trebao dogoditi konačni obračun.¹⁷⁴ No unatoč tome čini se da su branitelji u gradu pružili jači otpor nego se to prvotno računalo te je podcjenjivanje domobrana koturaša istaknuto kao jedna od grešaka načinjenih tijekom akcije za oslobođenje Koprivnice.¹⁷⁵

Oslobođenje grada je trebala izvesti 21. brigada XXVIII. divizije zajedno sa KPO-om. Još je krajem listopada u svom izvještaju štab XXVIII. divizije naznačio takav razvoj stvari.

¹⁷⁰ Spomenica župe sv. Nikole u Koprivnici, *Kronika jeseni godine 1943. u Koprivnici*.

¹⁷¹ Željko Pazić, *Mnogi su zaboravljeni (Zapis dr. Krešimira Švarca o radu SKOJ – a na koprivničkoj gimnaziji)*, Glas Podravine, 5.11.1971., 10.

¹⁷² *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, dokument br. 22, 112 – 113.

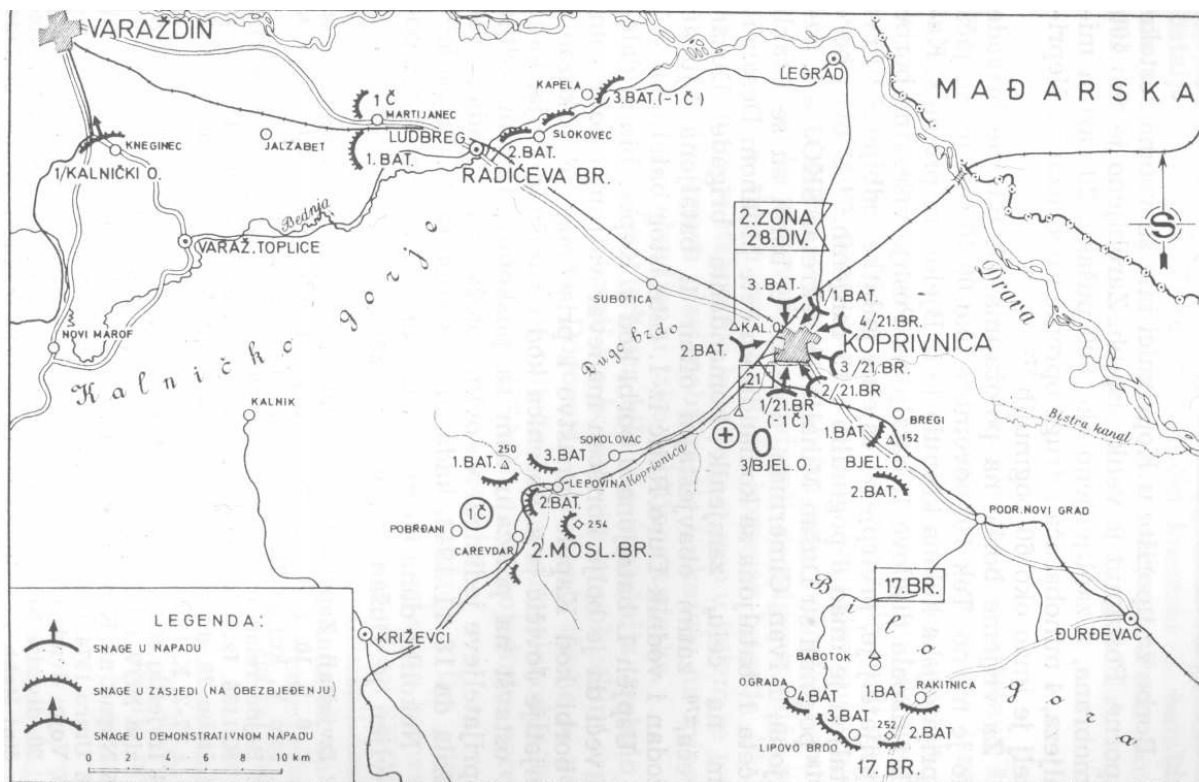
¹⁷³ Spomenica župe sv. Nikole u Koprivnici, „*Kronika jeseni godine 1943. u Koprivnici*“.

¹⁷⁴ Pavle Gaži, *Sjećanje na jesen 1943.*, Glas Podravine, 7.11.1963.

¹⁷⁵ Bogdan S. Bosiočić, *21 slavonska udarna brigada*, Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije / Vojnoizdavački zavod, knj. 229. Monografije jedinica NOV i PO Jugoslavije ; knj. 62 (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1981), 95.

Namjera štaba bila je da se iskoristi 21. brigada kako bi stekla što više borbenog iskustva obnašajući centralnu ulogu u ovako složenoj operaciji.¹⁷⁶ Njena četiri bataljuna su napala grad nekoliko minuta iza ponoći sa 6. na 7. studeni. Drugi bataljun 21. brigade koji je prilazio gradu iz smjera Subotice odnosno Vinice napadao mlin je, uljaru, carinarnicu i ustaše utvrđene na željezničkoj stanici i maloj carinarnici.

¹⁷⁶ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 20, dokument br. 192, 679 – 680.

Slika 1 - Napad na uporište u Koprivnici,

Preuzeto iz Zdravko Cvetković, *Sedamnaesta slavonska NOU brigada* (Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1978), 115.

Ostala tri bataljuna prilazila su gradu iz smjera Bakovčica i Starigrada te su nastupala prema Miklinovcu odakle je četvrti bataljun kretao u napad na koturaše stacionirane u Domoljubu, sjenjaku i munjari. Treći bataljun je napadao koturaše u osnovnoj školi te po likvidaciji tog uporišta napadao je gimnaziju, dok je prvi bataljun zaobilazio sa sjeverne strane selo Miklinovec te nastavio s napadom prema bolnici i svratištu „Križ“ koje su držali gestapovci te je po likvidaciji ovog uporišta trebao nastaviti daljnjim napredovanjem prema centru grada.¹⁷⁷ KPO koji je također imao zadatak napasti grad dobio je naredbu da ponovo napadne na istoj lokaciji gdje je već napadao prilikom napada na padobrasku školu početkom rujna koja je bila smještena na Danici.¹⁷⁸ Njegov prvi bataljun trebao je napasti Nijemce smještene u vojarni na Čardi i padobrasku školu na Danici, dok je njegov drugi bataljun trebao osiguravati prilaz Čardi i Danici kako se snage iz grada i njegove periferije (Čarda i Danica) koju je KPO napada, ne bi povezale i na taj način koncentrirale. Varaždinska četa KPO-a se nalazila na Varaždin Bregu kod Varaždina i trebala je izvesti fingirani napad na Varaždin, dok je međimurska četa

¹⁷⁷ Ibid., Tom V, Knjiga 21, dokument br. 30, 143 – 145.; „Kronologija oslobođenja Koprivnice“, Glas Podravine, 4. 11. 1983., 5.

¹⁷⁸ Ibid., Tom V, Knjiga 19, dokument br. 3, 17.

bila kod Torčeca, sela van Koprivnice u smjeru Mađarske čiji je zadatak bio spriječiti bijeg branitelja grada u slučaju da ih napad potisne.¹⁷⁹ Napad na grad je također trebalo osigurati od mogućnosti protunapada od smjera većih uporišta snaga NDH i Nijemaca stoga je 17. udarna brigada XXVIII. divizije osiguravala napad iz smjera Bjelovara, II. „moslavačka“ brigada je osiguravala od strane Križevaca, Brigada braće Radić je osiguravala napad od strane Varaždina, dok je Bjelovarski partizanski odred osiguravao napad od strane Đurđevca.¹⁸⁰ Bitna strateška odrednica bio je i istovjetni napad XII. divizije na Viroviticu koji je također započeo 7. studenog te je na taj način vezao kompletnu posadu Virovitice i istočnih uporišta na sebe.¹⁸¹

Signal za početak napada je trebala biti jaka detonacija koju je proizvelo dizanje u zrak željezničkog mosta u selu Štaglinec odmah izvan Koprivnice. Nakon te detonacije svi bataljuni 21. brigade i KPO-a su trebali krenuti u izvršenje svojih zadataka kako bi oslobodili grad, a znakovi za raspoznavanje tijekom cijelog trajanja borbe su bili: pobjeda (doziv) – sloboda (odaziv).¹⁸²

Napad je izgleda kasnio nekoliko minuta po detonaciji i borbe na lokacijama koje su napadali bataljuni 21. brigade su započele s određenim vremenskim odmacima, što je omogućilo veći manevarski prostor braniteljima, a kao posljedicu je imao veći broj gubitaka kod napadača.¹⁸³ Bunker koji su okruživali zgrade Domoljuba, Pučke škole i Gimnazije likvidirani su u prva dva sata borbe kombiniranim jurišima bombaša pod zaštitnom vatrom mitraljezaca pa su se sada posade branitelja koncentrirale u navedenim zgradama. S tih lokacija nastavile su prižati otpor trećem i četvrtom bataljunu koji su napadali njihove položaje. U to vrijeme se već borba kod utvrđenog svratišta „Križ“ uvelike rasplamsala, a gestapovci pružili su jai otpor te su se kontranapadima na prvi bataljun pokušavali izvući iz teške situaciju u kojoj su se našli. Budući da je prvi bataljun likvidirao to uporište te krenuo prema centru grada odnosno žandarskoj stanici, ispostavilo se da su ih ti kontranapadi skupo stajali. Koturaši su iz Domoljuba izgleda dobro uzvraćali napadačima i držali su svoje položaje koji po ocijeni

¹⁷⁹ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 140.

¹⁸⁰ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, dokument br. 22, 113 – 115.

¹⁸¹ Ibid., Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 178, 616.; Savo Velagić, *Virovitica u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji* (Virovitica: Skupština općine : SUBNOR općine, 1979), 70 – 71.

¹⁸² *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 9, 44.

¹⁸³ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 62, 294.

napadača i nisu imali neku veliku obrambenu vrijednost. Trebalo je proći dosta vremena da se prvi laki topovi dovedu u poziciju s koje su se mogli koristiti nad zgradama u kojima su bili utvrđeni branitelji. Prema procijeni štaba *XXVIII. divizije* sporost prebacivanja topova s jedne lokacije na drugu je bila posljedica nedovoljnog iskustva rukovođenja u štabovima bataljuna koji su se više ponašali kao borci, nego što su koordinirali akcije. S druge strane bila je to posljedica i samog neiskustva u korištenju artiljerije s obzirom na to da im je ovo bila prva akcija ovakvog tipa. Prvi pucnjevi topova po utvrđenim pozicijama branitelja ujedno su bili i znak koturašima za predaju te su se oni sad počeli predavati procijenivši da im je obrana uzaludna.¹⁸⁴ Grad je bio u dobroj mjeri oslobođen već u osam sati ujutro¹⁸⁵: prvi, treći i četvrti bataljuni 21. brigade obavili SU svoje zadatke, no drugi bataljun je imao poprilično problema. Njegov zadatak da likvidira ustaše na željezničkoj postaji i okolnim zgradama nije tekao po planu. Naime radilo se o ambicioznom planu koji je predviđao da se bataljun podijeli na dva dijela te da na suprotnim dijelovima svoje operativne zone krene u likvidaciju prvo zgrada koje su na neki način štitile položaj postaje, a onda po likvidaciji obje carinarnice i uljare krene u likvidaciju i stanice. Prema izvještaju štaba *XXVIII. divizije* izgleda da sa napadom nije bilo dobro koordinirano te je sam štab bataljuna izgubio vezu sa svojim jedinicama koje su trebale djelovati u sinergiji ako su mislile ispuniti zadatak. Zbog te nekoordiniranosti napad drugog bataljuna je odbijen od strane ustaša sa stanice te su oni čak izvršili i protunapad na njegove položaje u kojem su čak uspjeli ugroziti i štab II. operativne zone zajedno sa štabom *XXVIII. divizije* koji su se nalazili na Vinici.¹⁸⁶ Tu je štab u borbu gurnuo i treći bataljun II. moslavačke brigade koji se kod njih nalazio kao rezervna jedinica te su ustaše potisnute natrag na svoje položaje na kojima su se zadržali sve do prvog mraka 7. studenog kad su se u blindiranom vagonu uspjeli prebaciti do Čarde u kojoj su Nijemci zajedno sa padobrancima sa Danice odolijevali napadima KPO-a.

Dok je situacija u gradu povodom navale bataljuna 21. brigade išla relativno po planu, stvari su se komplicirale na njegovoj sjevernoj periferiji kod Čarde i Danice. Tamo je KPO naišao na žestoki otpor Nijemaca koji su branili svoje pozicije u kasarnama. Borbe na Čardi su izgleda bile prilično teške i nadilazile su tadašnje borbene mogućnosti KPO-a, zbog čega on

¹⁸⁴ Ibid., Tom V, dokument br. 103, 384 – 386.

¹⁸⁵ Izvještaj Zapovjedništva glavnog stožera domobranstva navodi kako je do 14.30, 7. studenog grad bio pod kontrolom partizana osim željezničke postaje, Danice i Čarde. Vidi: Ibid., Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 179, 619.

¹⁸⁶ Šibl, *Sjećanja II - Ratni dnevnik*, 304.

nije uspijevaao likvidirati to uporište. Vojarna na Čardi je bila okružena minskim poljima pa je napad bio moguć samo iz jednog pravca na čiju su branu Nijemci koncentrirali sve raspoložive snage. Cijela noć je protekla u borbi, a pomaka nije bilo.¹⁸⁷ Borbe su se nastavile i kroz cijeli dan. KPO se nalazio pod vatrom avijacije NDH i pritisak na Čardu i Danicu naprosto nije bio dovoljno jak pa se prvi bataljun KPO-a morao povući do željezničke pruge kako bi zauzeo bolji položaj. Tu se našao izložen kontranapadu Nijemaca koji su jurišali na njegove položaje ne bi li ga razbili, no prvi bataljun se održao. Drugi bataljun nažalost nije uspio spriječiti prebacivanje šarolikih braniteljskih snaga koje su sada bježale iz grada potisnute od strane 21. brigade te su se one sve u noći 7. studenog koncentrirale u Čardi koja je sada bila prepuna vojske.¹⁸⁸ Ta Čarda koja se nalazila sjeverno od tadašnjeg grada (danas je njegov sastavni dio zajedno sa Danicom) je u tome trenu bila jedina točka gdje su se nalazile organizirane snage branitelja, što potvrđuje i izvještaj Zapovjedništva glavnog stožera domobranstva za 8. studeni i stanje u gradu koje su mogli saznati jedino zrakoplovnim izviđanjem.¹⁸⁹ Odatle se oko 700 vojnika uspjelo probiti kroz položaje koje je osiguravala međimurska četa KPO-a na položajima kod Torčeca i Đelekovca te se na taj način spasilo od uništenja ili zarobljavanja.¹⁹⁰ Taj neuspjeh da se unište ili zarobe sve postrojbe koje su se nalazile u gradu vjerojatno je posljedica nesnalaženja jedinica u borbama u urbanom okolišu pa stoga nisu efikasno izolirale braniteljske ekipe raštrkane po gradu.¹⁹¹ Naime oslobođenje Koprivnice je predstavljalo do tada najveću i najsloženiju operaciju koja je izvedena od strane NOP-a na području sjeverozapadne Hrvatske, a Koprivnica je predstavljala i najveće mjesto koje je bilo do tada oslobođeno.

Neposredni epilog bitke za Koprivnicu 1943. godine jest da je bilo zarobljeno ...500 *koturaša, gestapovaca, ustaša i nešto posadnog sata*. NDH je u bitci izgubila 60 vojnika koji su bili ubijeni u borbi, dok je još veći broj bio ranjen. Na strani jedinica NOP-a u bitci je poginulo 20 partizana, dok ih 54 bilo ranjeno. Uz velike količine oružja koje su zaplijenjene u gradu zaplijenjene su i ogromne količine drugog materijala koji se tamo gomilao s obzirom na to da se već mjesec dana prije oslobođenja iz Koprivnice nije moglo izaći. Plijen je bio spektakularan – *oko 20 vagona novinskog papira, 2 tiskare, 7 vagona šećera, 2 1/2 vagona soli,*

¹⁸⁷ Ivica Čičin, *20 sati do slobode*, Glas Podravine, 7.11.1969.,19.

¹⁸⁸ Brunović, *Kalnik u borbi*, 228 – 229.

¹⁸⁹ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 180, 622.

¹⁹⁰ Ibid., Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 181, 624 – 625.

¹⁹¹ Ibid., Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 80, 325.

*1.000 pari vojničkih odijela i mnogo druge ratne spremu, koje se još uvijek prebrojava. Na koprivničkom kolodvoru bilo je nagomilano 400 vagona i 12 lokomotiva.*¹⁹² Riječima Ivana Šibla, tada komesara *XXVIII. divizije, koprivnička akcija dala je najveći plijen koji se našao u neprijateljskom uporištu.*¹⁹³ Mobilizirane su kolone zaprežnih kola na kojima su seljaci otpremali zarobljenu opremu iz grada u sigurnost slobodnog teritorija na Kalniku, a s njega diljem Jugoslavije. Šibl navodi kako je na kolodvoru u jednom od vagona pronađena nova limuzina marke Horch, a borci su se šalili a su zaplijenili Pavelićeva kola.¹⁹⁴ Ovakav nesvakidašnji plijen već je sam po sebi dovoljno govorio kako se radi o vojnom poduhvatu kakav se u ovom dijelu NDH još nije izveo.

10. PODRAVSKA REPUBLIKA

Slobodni teritorij se nastavio širiti, tako da su već istog dana kad je oslobođena Koprivnica jedinice NDH pobjegle iz Novigrada u koji je bez borbe ušao Bjelovarski partizanski odred osiguravajući napad iz smjera Đurđevca.¹⁹⁵ Kloštar Podravski je oslobođen 12. studenog gdje su nakon kratkotrajne borbe oružnici u selu razoružani i skinuti te im je dana propusnica kako bi se vratili svojim kućama. Pitomača je oslobođena 16. studenog te se s ustašama i lokalnim oružnicima postupilo na isti način, razoružavanjem i skidanjem te puštanjem da bi ona ponovo pala 22. studenog u ruke Nijemaca¹⁹⁶, a nakon čega je ponovo oslobođena od strane Bilogorskog partizanskog odreda te je predstavljala istočni rub širenja Podravske Republike. Izuzetno bitan poduhvat čini i oslobođenje okružnog središta Čazme 29. studenog nakon dvodnevnihi krvavih borbi u samom gradu, te nakon oslobođenja grada višednevnihi borbi koje su se nastavile na prilazima gradu koje su zauzimale brigade *XXVIII. divizije.*¹⁹⁷ Đurđevac su jedinice NDH jednostavno napustile na Staru godinu 1943. te su i ovdje

¹⁹² Ibid., Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 80, 320.

¹⁹³ Šibl, *Sjećanja II - Ratni dnevnik*, 305.

¹⁹⁴ Ibid., 323. Taj Horch je dodijeljen štabu II. op. zone koji se nalazio u dvorcu plemićke obitelji Inkey u Rasinji. Bulat i Šibl su ga okrenuli na krov vraćajući se jedne noći sa glumačkom družinom na zadnjem sjedalu iz Koprivnice. Nesreća je prošla bez ozlijeđenih, ali Horchu nije bilo spasa.

¹⁹⁵ *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument 76, 284.

¹⁹⁶ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 202, 678 – 679.

¹⁹⁷ Ibid., Tom V, Knjiga 22, Dokument br. 27, 99 – 106.

kao u slučaju Novigrada jedinice Bilogorskog odreda jednostavno ušetale u sada kotarsko središte.¹⁹⁸

Oslobođenje Koprivnice je predstavljalo samo dio jedne šire vojno-političkoj dinamike na prostoru Podravine i Prigorja. U svakom slučaju radilo se o kompaktnom teritoriju koji se protezao podravskom nizinom od Varaždinskih Toplica do Pitomače i koji se sada nominalno nalazio pod partizanskom kontrolom.¹⁹⁹ Važnost Koprivnice i njezinog oslobođenja za razvoj NOP-a ovog kraja odmah je bilo pravilno uočeno. Odmah po oslobođenju grada 21. brigada je promaknuta u udarnu brigadu²⁰⁰, a Koprivnica je trebala postati središte male partizanske *državice* u srcu ustaške NDH. No iako se radilo geografski kompaktnom teritoriju, on to administrativno nikad nije ni bio. Cijeli taj prostor bio je ispresijecan raznim jurisdikcijama raznih partijskih komiteta, tako da se Ludbreg zajedno s Varaždinskim Toplicama nalazio pod ingerencijom OK KPH Varaždin. Koprivnica i Đurđevac su bili pod ingerencijom OK KPH Bjelovar, Pitomača se nalazila pod kontrolom Zapadne grupe odreda VI. slavonskog korpusa, a Čazma i teritorij oko nje je bio pak dio ingerencije OK KPH Čazma. Sve te partijske organizacije bile su objedinjene pod Oblasnim komitetom za Zagrebačku Oblast. S vojničkog aspekta cijeli prostor potpadao je pod štab II. operativne zone čija je jurisdikcija prestajala oko Pitomače na istoku. Dok je s vojnog stajališta stvar bila manje-više jasna, s političko-partijskog (onog koji je trebao biti jezgra političkog razvoja) aspekta stvar je bila vrlo autonomna. Lokalne organizacije su imale dosta slobode da grade svoje organizacije koje su nakon godina izloženosti ustaškom teroru u ilegali sada počele nicati u oslobođenom teritoriju pod zaštitom partizanskih brigada i odreda.

¹⁹⁸ *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 206, 814 – 817.

¹⁹⁹ Pod kraj 1943. godine promatraču iz Zagreba se činilo da je glavni grad NDH okružen sa svih strana partizanskim stražama koje čuvaju slobodni teritorij. Vidi: Mario Kevo i Tatjana Melnik, *prir., Veze Međunarodnog odbora Crvenog križa i Nezavisne države Hrvatske: dokumenti* (Slavonski Brod: Zagreb: Jasenovac: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje; Hrvatski državni arhiv; Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2009), 169.

²⁰⁰ Brigada je prvo pohvalio štab II. op. zone, a onda je predloženo da se proglasi udarnom brigadom, što je i učinjeno 2. prosinca 1943. nakon oslobođenja Čazme čime je i završena kampanja XXVIII. divizije po Podravini, Zagorju, Prigorju. Vidi: *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 60, 242 – 243.; Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 80, 325.; Bosiočić, *21 slavonska udarna brigada*, 103.

Termin oslobođenog teritorija također treba uzeti s dozom soli. Partizanska kategorizacija političkog stanja na određenom geografskom prostoru je podrazumijevala tri termina – *oslobođeni, poluoslobođeni i neoslobođeni teritorij*. I dok su sva tri termina manje-više razumljiva i jasna, čini se da realno stanje na terenu nije bilo moguće baš tako jasno kategorizirati. Frank Winter ukazuje na taj problem kada govori o dijelovima čazmanskog okruga koji su naslonjeni na prugu Dugo Selo-Banova Jaruga pa... *je tako Moslavina u stalnom tijesnom obruču neprijateljskih uporišta. To djeluje na narod ustrašujuće, jer očekuju dnevno upad bandi, a nije još prožet sviješću da će se od toga najbolje sačuvati, ako bude sav naoružan.*²⁰¹ Iako se ovdje radilo o oslobođenom teritoriju Moslavine iz zime 1943., Povjerenstvo Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske za Slavoniju i Zagrebačku oblast taj isti problem primjećuje već početkom prosinca 1943. na cijelom netom oslobođenom prostoru II. operativne zone. Oni tvrde da ... *sam narod iako iz dna duše mrzi i ustaše i Nijemce, ne želi da sam pomogne do kraja čišćenje njihovih sela od neprijateljskih elemenata, jer smatraju, da smo mi samo na prolazu i da će oni biti izvrgnuti teroru i naletu neprijatelja poslije našeg odlaska.*²⁰² Šibl odmah po oslobođenju Koprivnice svjedoči o potpuno drugačijoj situaciji oduševljenja odmah po oslobođenju Koprivnice gdje *Koprivničanke donose kolače i kompote za ranjenike. javljaju se za bolničarke. Omladinci i omladinke javljaju se u brigade i odrede. Građani se aktiviraju masovnim organizacijama i narodnooslobodilačkim odborima... ... Imam osjećaj da koprivnički građani misle da je rat gotov i da ustaška vlast nikad do njih neće doprijeti. Sve rade javno, i jednom budemo morali odstupiti i ostaviti ih, oni koji ostanu loše će se provesti.*²⁰³ Vjerojatno se radilo o iskrenom oduševljenju dijela građana Koprivnice nakon što se okončala agonija okruženja koja je trajala više od mjesec dana, a onda i agonija NDH koja je bila očita i čiji su oni bili taoci s obzirom na to da se nije moglo otići ni do kleti van grada bez da se susretne partizanska straža ili udarna grupa. No već nekoliko dana kasnije postajalo je jasno kako situacija nije ni izbliza gotova. Naime u snažnom protuudaru koji je uslijedio iz smjera Varaždina 12. studenog partizanske snage Brigade braće Radić bile su potisnute iz Ludbrega prema Koprivnici te se mislilo da će Koprivnica pasti svega pet dana nakon oslobođenja. Ludbreg je cijeli jedan dan bio pod kontrolom ustaških snaga, da bi u kontranapadu konsolidirane Brigade braće Radić bio potisnut iz Ludbrega te su se linije 14.

²⁰¹ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 90, 335.

²⁰² *Ibid.*, Knjiga 7, Dokument br. 137, 521.

²⁰³ Šibl, *Sjećanja II - Ratni dnevnik*, 305.

studenoga vratile na pozicije gdje su bile prije teškog ustaškog napada.²⁰⁴ Leander Brozović u spomenici koju smo već citirali taj dan spominje kao *dan strave i konsternacije* te je u gradu zavladała velika panika u kojoj su građani iz grada bježali na selo ili u svoje vinograde van grada. Da je situacija bila ozbiljna potvrđuje i činjenica da su svi preostali vagoni i lokomotive na kolodvoru bili uništeni jer se računalo padom grada kao mogućnosti.²⁰⁵ U svakom slučaju prvotno oduševljenje građana oslobođenjem grada i kraja lagano je kopnilo kako je vrijeme odmicalo i postalo je jasno da će partizanske jedinice vrlo teško braniti podravsku ravniciu od ustaša i njihovih sponzora. Dobar broj građana počeo je uviđati da je Koprivnica pod NOP-om tek epizodno rješenje, mali intermezzo u povijesti NDH.²⁰⁶ Iz incidenta od 6. veljače 1944. koji se dogodio u koprivničkom Domoljubu²⁰⁷, a o kojem izvješćuje OZN, vidljivo je da je širem građanstvu već duže vrijeme bilo jasno da je pad Koprivnice izvjestan i da je to sada samo pitanje vremena.²⁰⁸ Takvo stanje je sasvim sigurno utjecalo na intenzitet angažmana ljudi da se uključe i prihvate narodnu vlast koju su sasvim sigurno prihvaćali u dobroj mjeri te su i sami bili angažirani. Nocijela stvar je priječila da se ostvari potpuni angažman u obliku priključenja vojnim jedinicama NOP-a, što je bio njegov najvažniji zadatak. Stoga možemo ustvrditi kako je postojala stanovita razlika između oslobođenih teritorija diljem Jugoslavije. Oslobođena Podravina predstavljala je tek netom oslobođeni teritorij koji je bio okružen ustaškim posadama sa svih strana te je kao takva bila izložena ustaškoj intervenciji kojom bi se taj izgubljeni prostor vratio pod suverenitet NDH. Bjelodana nemogućnost partizana da brane taj otvoreni i nizinski prostor predstavljala je jednu ozbiljnu kočnicu stanovništvu da se u potpunosti angažira u NOP-u.

Štab II. operativne zone se od samog starta pokušao nositi s izazovima obrane oslobođenog teritorija. Svi napadi koji su uslijedili iz pravca Bjelovara, Križevaca i Varaždina

²⁰⁴ *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Tom V, Knjiga 21, Dokument br. 98, 367 – 371.

²⁰⁵ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 49, 190.; Spomenica župe sv. Nikole u Koprivnici za 1943. godinu.

²⁰⁶ Dobrila iznosi oklijevanje jednog dijela Okružno NOO - a Bjelovar prema ideji da NOO - i i njihovi članovi nakon oslobođenja Koprivnice izađu pred stanovništvo javno, odnosno da izađu iz ilegale. Čini mi se da je tu također primjetan taj strah od posljedica ponovne normalizacije NDH na tek oslobođenom prostoru. Vidi: Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 136.

²⁰⁷ Domoljub je Društveni dom koji i dan danas postoji u Koprivnici.

²⁰⁸ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv (dalje: HDA) – fond 1491 – Odjeljenje za narodnu zaštitu (dalje: OZNA) – 4.14.1.

u danima po oslobođenju su odbijeni. Prisutnost udarnih (17. i 21.) brigada *XXVIII. divizije* na području Podravine i Prigorja zajedno s Brigadom braće Radić je osiguravala ovaj prostor prilično dobro. Štab je očekivao već ofenzivu tijekom prosinca budući da je bilježio stalni priljev novih jedinica u Bjelovaru, Križevcima i poglavito Varaždinu. Stalo su slani zadaci da se izvidi snaga neprijatelja te da se pokuša adekvatno pripremiti obrana. Ofenziva se nije ipak dogodila u prosincu.²⁰⁹ Jedinice NDH su se pojačavale u svojim preostalim uporištima te nisu imale snage za izvođenje većih manevara u tom periodu, pogotovo dok je *XXVIII. divizija* bila na terenu. No čim je divizija napustila teren i otišla početkom 1944. godine za Slavoniju, krenule su ozbiljne pripreme za *Poduhvat Dubrovnik 2*. Koliko je bio važan ovaj prostor za NDH govori i količina okupljenih vojnika za realizaciju *Poduhvat Dubrovnik 2, Podravska republika* se 6. veljače 1944. našla okružena s 480 Mađara u Legradu; u Gyekenyesu se nalazilo 3.000 Nijemaca, na Dravskom mostu se nalazilo 370 ustaša i Nijemaca dok je u Križevcima bilo 4.320 ustaša (Bobanov V. stajaci zdrug – Crna legija), domobrana i Nijemaca, u Sv. Ivanu Zelini 420 ustaša, u Brezničkom Humu 600 ustaša, u Novom Marofu 520 ustaša, u Varaždinu 2.400 ustaša, domobrana i Nijemaca, u Bjelovaru 7.210 ustaša, domobrana i Nijemaca, itd... Prije samog napada na Koprivnicu jedinice NDH i sponzora su već bile zauzele Novi Marof, Varaždinske Toplice i Ludbreg. Napadom je rukovodio ustaški pukovnik Ante Moškov.²¹⁰ Grad su trebale braniti obje brigade (Udarna brigada braće Radić i Brigada Matije Gubca) I. divizije (kasnije *XXXII. divizije*) II. operativne zone koje su se pod tolikim naletom neprijatelja ipak slomile te je Koprivnica vraćena u sastav NDH već 9. veljače 1944. godine. Nakon Koprivnice uslijedili su Novigrad i Đurđevac. Bio je to kraj *Podravske republike*, male partizanske državnice u srcu NDH.

Ta kako su je kasnije nazvali *Podravska republika* je izgleda od samog starta imala svoje dvojbe. NOP je uvidio veliku šansu koja se nalazila pred njime da se promovira pred stanovništvom Podravskog kraja ne bi li pridobio njegovu potporu za svoj politički projekt. No ipak čini se da bez obzira primamljivost situacije i očitu nužnost da se ona politički kapitalizira NOP je od samog starta znao da je ovo samo privremeno rješenje odnosno da će prije ili kasnije doći trenutak kad će se morati povući u sigurnost Bilogore i Kalnika čim se NDH i njeni patroni konsolidiraju od ovog neočekivanog i drskog udara. Sudeći prema brzini evakuacije ratnog plijena iz Koprivničkog kolodvora, čini se da su u komandi II. operativne zone smatrali da će taj trenutak doći prije umjesto kasnije. Kako god bilo, ono što se sada nalazilo pred NOP-om

²⁰⁹ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 96, 362.

²¹⁰ Despot, *Vrijeme zločina*, 145 – 146.

dio je zadatak sasvim druge prirode: kako sada konsolidirati svoju vlast na način da ona proizvede pozitivnu reakciju među stanovništvom koje okuplja, naravno u potpuno nesigurnim uvjetima gdje je sasvim jasno da je pitanje dana kada će se neprijatelj regrupirati te napasti teritorij pod partizanskom kontrolom. Taj oslobođeni teritorij je bio kao klin u središtu ustaške NDH, a to je ujedno i značilo okruženje sa svih strana. Takav će zadatak, čini se, imati cijeli niz svojih izazova. Izazova na koje će trebati znati odgovoriti puno smjelije iako se do sada na slične i nije odgovaralo najbolje u puno manje složenim uvjetima. Ono što će se sada politički nalaziti pred NOP-om je izgradnja paralelnih institucija koje bi trebale konstituirati novu narodnu vlast, a koje će onda služiti kao glavno polje sa kojeg će barem u ovim uvjetima NOP voditi svoj *rat pozicija*.

11. INSTITUCIJE

Sukob koji smo pratili do druge polovice ljeta 1943. manje-više se svodio na vojni sukob koji smo preuzimajući gramscijansku teoriju okarakterizirali kao *rat manevra*. Radilo se prije svega o dominantno vojnom sukobu koji je svakako imao i svoju političku komponentu, no ona nije dolazila toliko do izražaja. Vojni sukob i neke od pobjeda u njemu su osigurale dovoljan prostor za razvoj NOP-a na području koje istražujemo. Te pobjede i političke aktivnosti koje su uslijedile uspjele su pospješiti rast NOP-a i njegove popularnosti koju smo pratili kroz rast njegovih jedinica.²¹¹ S oslobađanjem prostora dolazi i od potrebe da se oslobođeni prostor konsolidira. Ne toliko u trajnom političkom smislu budući da NOP i dalje koristi tehniku gerilskog ratovanja pa je kontrola na teritorijem vremenski vrlo ograničena, već konsolidacije u smislu da se politički maksimalno iskoristi vrijeme u kojem NOP drži određeni tip prostora pod svojom kontrolom.²¹² Zadaća NOP-a na prostoru koji drži pod kontrolom bila je dvojaka. Prva zadaća koju je NOP provodio od samog svog početka ratnog sukoba je bila demontaža institucija NDH. Radilo se prije svega o poništavanju suvereniteta NDH nad određenim područjem na način da su uništavani njeni nositelji – općine, željeznice, pošte te politički i

²¹¹ Rast jedinica kao indikator rasta potpore i nije najsretnije rješenje i ograničenja takvoga pristupa su mnoga. No on nam danas predstavlja jedini i sa svim svojim ograničenjima najpouzdaniji indikator potpore projektu.

²¹² Pojam kontrole ovdje treba uzeti uvjetno jer se uistinu rijetko događalo da NOP u potpunosti kontrolira određeni tip prostora u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Prepad snaga NDH na određeni teritorij pod nominalnom vlašću NOP – a je bio otvorena mogućnost gotovo svugdje. Čak i ako je on ostao samo kao mogućnost već je to dovoljno da ne možemo govoriti o potpunju kontroli budući da su građani te situacije svjesni.

civilni predstavnici. No nakon demontaže čija je svrha bila prije svega delegitimacija projekta NDH među širim stanovništvom trebala je uslijediti institucionalna izgradnja NOP-a koja je stanovništvu koje ciljalo osloboditi trebala nuditi jasan oblik alternative. Taj oblik alternative podrazumijevao je izgradnju kontrahegemonijskog narativa kojem bi se osigurala potpora određenog dijela stanovništva, a za njegovu izgradnju bile su potrebne narodne institucije. Taj dio institucionalne izgradnje, institucionalnog funkcioniranja i političkog cilja NOP-a ćemo pokušati u ovom drugom dijelu diplomskog rada i skicirati.

Izgradnja paralelnih institucija na području Kalnika i Prigorja je u velikom mahu počela u ljeti 1943. Radilo se o jednoj široj dinamici izgradnje narodnih institucija na cijelom prostoru Jugoslavije, poglavito Hrvatske. Taj zamah je prije svega katalizirala velika količina oslobođenog teritorija pod kontrolom NO -a, a onda i osnivanje te djelovanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH-a) koji je sada postao najviše političko tijelo NOP-a. Od ljeta se počinje više ulagati u nova restrukturiranja civilnih i političkih institucija narodne vlasti od strane GŠH i KPH da se pospješi njihov razvoj iz, vidjeti ćemo, katkad smrtonosnog zagrljaja vojnih institucija NOP-a.

Gramscijanska podjela na civilno i političko društvo je prije svega opisne i analitičke prirode. I jedno i drugo društvo su kod njega u dijalektičkom jedinstvu, stoga ne postoji nikakva oštra podjela u smislu da je prvo zaduženo samo za ideološku reprodukciju i proizvodnju pristanka, dok bi drugo bilo samo zaduženo za represiju i proizvodnju prisile. Iako je civilno društvo zaduženo za proizvodnju pristanka, to ne znači da ono ne može proizvoditi i prisili te obrnuto. To je bitno imati na umu kod ovog poglavlja s obzirom na to da su ovdje partijske organizacije, NOO-i i komande naznačene kao političko društvo koje je zaduženo za neki tip represije, dok bi civilno društvo obuhvaćalo organizacije kao AFŽ, USAOH i SKOJ.

11.1 POVRATAK PARTIJE

Prva objektivna pretpostavka da se uopće počne raditi na izgradnji paralelnih institucija vlasti je osiguranje oslobođenog teritorija. Jedinice II. op. zone zajedno sa brigadama *XXVIII. divizije* su uspjele osloboditi znatnu količinu teritorija od kasnog kolovoza do kasnog studenog 1943. godine. Kao što smo vidjeli radilo se o teritoriju od Varaždina do Virovitice, a koji je uključivao kotarska središta kao što su Novi Marof, Ludbreg, Koprivnica, Đurđevac i Čazmu kao središte okruga. Iako pod partizanskom kontrolom, taj se teritorij nalazio izložen upadima

vojske NDH i njezinih patrona koji su se u njega zalijetala sa svojih gradskih uporišta koja su ga okruživala. Situacija u svakom slučaju nije bila idealna, ali je pred novu 1944. godinu izgledala poprilično nevjerojatnom svakom borcu koji se još u prvoj polovici 1943. nalazio u redovima neke od partizanskih jedinica koja je djelovala na ovom području. Iz te perspektive radilo se sasvim sigurno o nevjerojatnom uspjehu. Dakle partizanskim oslobođenjem Podravine i Prigorja osiguran je prostor koji je barem minimalno bio zaštićen od stalnog prepada neprijatelja i osiguran je prostor na duže vrijeme (iako se to prilikom oslobođenja Koprivnice i nije baš tako činilo).

Druga objektivna pretpostavka da se počne graditi paralelne narodne institucije je bila obnova partije na području Podravine i Prigorja. Ona je u sukobu 1941. godine bila gotovo pometena. Partijske organizacije u gradovima su stradale jako i u drugom valu represije nakon uhićenja Miškine da bi onda konstantno bile izložene divljačkoj represiji u uporištima diljem Podravine u kojima su trebale djelovati. Prvo je tijekom lipnja, srpnja i kolovoza obnovljen i počeo s djelovanjem OK KPH Bjelovar u čijoj je ingerenciji bio kotar Koprivnice.²¹³ Početkom kolovoza konsolidirao se te počeo s radom i KK KPH Koprivnica za koji je u sklopu OK KPH Bjelovar bio zadužen Ante Dobrila Pepo kojeg je kasnije naslijedio Ivan Cmrk Jovo nakon povratka iz sisačkog logora.. Taj kotarski komitet pokušava okupljati partijske organizacije po kotarskim selima te igra ključnu ulogu u građenju ilegalne mreže na području koje je još uvijek kontrolirala NDH.²¹⁴ Iz dnevnog reda sastanka KK KPH Koprivnica od 9. kolovoza 1943. kojeg donosi Dobrila Pepo u svojoj knjizi, a koji je i predsjedavao sastankom, vidljiva je uloga članstva Komunističke partije u formiranju kasnijeg političkog krajolika koji će se pojaviti pred samo oslobođenje u ilegali, a onda nakon oslobođenja izaći javno pred građane. Neke od točaka tog dnevnog reda su bile:

- Ojačati i osamostaliti rad partijskih organizacija i osnivanje novih
- Osnovati Kotarski komitet SKOJ-a i pružiti punu pomoć omladincima na proširenju organizacije kroz formiranje USAOH-a
- Prići osnivanju Gradskog NOO Koprivnica, općinskih i mjesnih NOO-a i bez sustezanja uvlačiti poštene HSS-ovce u organe vlasti
- Raskrinkavati reakcionarno vodstvo HSS-a na čelu s Mačekom i politikom „čekanja“

²¹³ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 95 – 97.

²¹⁴ Ibid., 104 – 106.

- Osnivati omladinske udarne grupe i čistiti teren od neprijateljskih špijuna i suradnika okupatora i ustaša
- Voditi kampanju „ni zrna žita okupatoru“
- Pomoć na organizaciji osnivanja odbora AFŽ-a. Svi komunisti dužni su uključiti svoje drugarice u rad AFŽ-a²¹⁵

Prema izvještaju s treće kotarske konferencije održane 3. listopada 1943. u bazi KK KPH Koprivnica Javorovcu stvari su se donekle konsolidirale te Dobrila tvrdi da je KK ispunio zadatke koje je postavio pred sebe. Tada je kotarski komitet brojao 5 članova, a još 11 članova je bilo okupljeno u 3 partijske organizacije u kotaru dok je još 11 kandidata bilo prijavljeno za članstvo u partiji.²¹⁶ Imajući na umu da se partijska organizacija nakon kratkog uzleta pod angažmanom Mije Šimeka potpuno pasivizirala i raspala nakon njegovog uhićenja, možemo ustvrditi kao se ipak radilo o znatnoj konsolidaciji, iako je ona brojčano bila i dalje daleko potkapacitirana za zadatke koji su joj se nametali. Koliko god napredak bio očit, izgleda da nije bio dovoljan. Nekoliko dana nakon kotarske konferencije iz okružnog komiteta su u izvještaju javili kako partijske organizacije ne zadovoljavaju, a pogotovo partijska organizacija u Koprivnici (u koju se doduše sa njihove strane nije previše ulagalo zbog ograničene brojnosti kadra).²¹⁷ Vojna situacija za NOP se nekoliko puta poboljšala te su mogućnosti i zadaće koje su se nalazile pred samim NOP-om prelazile njegove kapacitete. Sukob koji se tada primarno odvijao u obliku vojnog sukoba protiv puno nadmoćnijeg neprijatelja, a zbog kojeg se stalno moralo ulagati u širenje vojnih kapaciteta pokreta, sada je izvojevao svoju ogromnu pobjedu koju je trebalo kapitalizirati. Nju je bilo moguće kapitalizirati ipak na političkom planu – izgradnjom narodnih institucija koje su sačinjavali politički radnici koji su zapravo vodili bitku *za srce i dušu revolucije* s narodom na terenu.

Upravo će neiskustvo i potkapacitiranost u odnosu na velike i komplicirane zadatke predstavljati ključni problem za daljnji razvoj NOP-a na ovom području. Devastacija koju je NDH pretrpjela u bjelovarskom okrugu je bila enormna. Partizanskim jedinicama je uspjelo da od 52 općinske jedinice u tom okrugu ugase sve osim njih 7. Ta dinamika već sama po sebi je odvela izvjesnu količinu stanovništva pod crveni stijeg NOP-a ili riječima Okružnog NOO – a

²¹⁵ Ibid., 105 – 106.

²¹⁶ Ibid., 118 – 119.

²¹⁷ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 6, Dokument br. 135, 385 – 402.

Bjelovar: „*narod je u neposrednoj blizini osjetio svu jakost i snagu naše NOV, što je mnogo olakšalo politički rad i još jače okupljanje i aktiviranje narodnih masa.*“²¹⁸ Sada je trebalo strpljivim i kontinuiranim strateškim političkim radom trebalo graditi institucije narodne vlasti diljem okruga, od kotara preko općine do samog mjesta. To nije bio nimalo lak zadatak. Pogotovo u šumi raznih organizacija civilne ili vojne prirode čije su se funkcije nerijetko preklapale.

11.2 NARODNOOSLOBODILAČKI ODBORI (NOO-i)

NOO-i su predstavljali civilnu narodnu vlast. Oni su bili političke jedinice koje su trebale organizirati civilni život na oslobođenim i neoslobođenim područjima. Njihova osnivanja dobivaju na zamahu nakon prvog zasjedanja ZAVNOH-a čije direktive inzistiraju na povećanom naporu u osnivanja NOO koji su bili nositelji narodne vlasti koji će postepeno obuhvaćati sve sfere civilnog života u pozadini. Od ljeta 1943. kada NOP stječe dovoljno veliki manevarski prostor na području Kalnika i Bilogore počinju se organizirati oblasni, okružni, kotarski, općinski i mjesni NOO-i.

Formiranje Okružnog NOO-a Bjelovar u Mičetinskom jarku 12. rujna 1943. godine je indikator koliko su se stvari promijenile. U izvršni odbor O NOO Bjelovar su ušli Stjepan Prvčić (on poslije uhićenja prvog predsjednika O NOO Bjelovar Petra Frančine iz Đurđevca postaje predsjednik O NOO Bjelovar te kasnije postaje i predsjednik Oblasnog NOO-a za zagrebačku oblast) i Tomo Gaži, oba HSS-ova čelnika iz Koprivničkog kotara koji su se sada otvoreno svrstali na stranu NOP-a. Na osnivanju O NOO Bjelovar je bilo prisutno 120 delegata i uzvanika, a koprivnički kotar je bio zastupljen sa 25 delegata.²¹⁹

Kotarski NOO je osnovan između 15. i 20. listopada 1943. Prvotno je osnovan inicijalni odbor u kleti Tome Gažija u kojem je ulogu predsjednika preuzeo Franjo Gaži iz Hlebina (nasljednik Miškine) dok su u njemu još bili sada već učestali sumnjivci – Tomo Gaži, Stjepan Prvčić, Tomo Čiković, Đuro Savić, Josip Belčić i Stjepan Pavlek Gavran.²²⁰ Dobrila, i sam

²¹⁸ Ibid., Knjiga 7, Dokument br. 84, 312.

²¹⁹ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 108.; U razgovoru koji sam proveo sa Pavlom Gažijem, sinom Tome Gažija, Gaži se prisjećao odlaska svog oca na tu skupštinu u Mičetinac. Sa sobom je uzeo sjekiru kako bi mu poslužila kao alibi u slučaju da ga netko od vlasti zaustavi i pita gdje ide. Sjekira bi poslužila kao argument u prilog priči da se zaputio u šumu po ogrjev, a u slučaju ne prihvatanja argumenta i kao obrambeno sredstvo.

²²⁰ Ibid., 109.

sudionik tih događanja kao sekretar KK KPH Koprivnica tvrdi da je *osnivanje Inicijalnog NOO-a i njegov sastav od dosta velikog broja lijevih radićevaca, značajna prekretnica u razvoju NOP-a na koprivničkom području*. Na formalnoj osnivačkoj skupštini prisustvovalo je 50 delegata te je Tomo Gaži izabran kao predsjednik K NOO Koprivnica. Ovo priključivanje renomiranih HSS-ovaca u NOP je uvelike pomoglo dizanju ugleda i NOP-a, a onda i NOO-a kao legitimne narodne vlasti. Bez obzira na realne probleme u njihovom funkcioniranju kako u ilegali tako i u legalno na oslobođenom teritoriju.

Kako se Podravina oslobađala tako su nicali NOO-i. Izvještaji govore kako su partijski aktivisti razvučeni po cijelom okrugu te da na pojedinim mjestima NOO-i niču odozdo bez ikakve intervencije partije.²²¹ Na području sjeverozapadne Hrvatske u drugoj polovici 1943. godine osnovano je više od tisuću novih NOO-a.²²² Broj NOO-a u koprivničkom kotaru je porastao sa 21 (koliko ih je bilo 12. rujna na dan osnivanja O NOO Bjelovar) na 62 (koliko ih je bilo krajem studenoga).²²³ U svakom slučaju širenje NOO-a i njihovo osnivanje je bilo jedno od najbitnijih partijskih aktivnosti pred samo oslobođenje i po oslobođenju Koprivnice. Takva dinamika je indikator koliko je renome NOP-a porastao među stanovništvom Podravine. Nakon osnutka brojnih NOO-a partijski zadatak je bio njih konsolidirati odnosno osigurati da oni slijede liniju NOB-a te da uopće funkcioniraju odnosno izvršavaju svoje obveze koje imaju prema zajednici koju bi trebali voditi.

Točan datum i mjesto osnutaka gradskog NOO-a Koprivnica je u najmanju ruku dvojbjen. Postoje tri kontradiktorna svjedočenja o točnom vremenu i funkcijama unutar tog odbora. U svakom slučaju jasno je da je osnovan prije 7. listopada kada se u izvještaju OK KPH Bjelovar konstatira da postoji uz još dva gradska NOO-a.²²⁴ No u njega su ušli već poznati protagonisti kao što su Stjepan Prvčić, Tomo Čiković, Tomo Gaži i dodani su im Mijo Šimek, Valko Loborec, Tomo Prosenjak i Petar Mihajlović.²²⁵

²²¹ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 91, 344.

²²² *Ibid.*, Knjiga 7, 9.

²²³ Vidi bilješku 216.

²²⁴ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 6, Dokument br. 135, 385 – 402.

²²⁵ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 112 – 115.; *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, Knjiga 6, Dokument br. 135, 385 – 402.

Dok su se zadnji ostaci branitelja povlačili pred bataljunima 21. brigade prema Čardi na sjevernoj periferiji grada, ilegalni gradski NOO se sastao u kući Valka Lobarca te je dogovoren sastanak za idući dan s potencijalno novim članovima NOO-a. Na tom proširenom sastanku 8. studenog je odlučeno da se izda proglas kojim će se pozvati sve građane, „*na prvi ljudski i iskreni govor, jer se, pa i uz kлокotanje mitraljeza, mora ići dalje te zaključuju Tko je Hrvat, Srbin, i Slovenac, tko je čovjek neka dodje...*”²²⁶ Skup na kojem se javnim glasanjem potvrdio G NOO Koprivnica je održan 10. studenog. Građanima je na tom skupu predložen sastav G NOO Koprivnica kakav je bio predstavljen na otisnutom pozivu koji je polijepljen po gradu, a on je glasio:

Predsjednik: Čiković Tomo, seljak

Potpredsjednik: Serdar Ljubomir, profesor

Potpredsjednik II: Jambrešić Stjepan, strojov.

Tajnik: Šimek Mijo, gostioničar

Blagajnik: Kovačević Svetozar, trgovac

Prosvjetni odjel: Paprika Janko, bivši porezni činovnik

Ljepava Bosiljka, profesor

Trbuhović Zlatko, bivši šef okružnog ureda

Petrić Blaž, seljak

Mihajlović Petar, stolar

Nebojsić Franjo, trgovac

Odbornici: Petričević Franjo (seljak), Prosenjak Tomo (postolar), Gregurek Blaž (posjednik), Sabolić Martin (seljak), Veseli Maja (profesor), Jambrešić Branko (maturant), Loborec Valko (knjižar).²²⁷

²²⁶ Franjo Horvatić, Proglasi, leci, plakati, oslobođene Koprivnice 1943. i 1944. godine. U: *Podravski zbornik* (Muzej grada Koprivnice: Čakovec, 1979) 48 – 49.

²²⁷ Isto.

Nakon predstavljanja građani su javnim glasovanjem potvrdili taj gradski NOO.²²⁸ Iako sama forma u kojoj je to napravljeno za današnje standardne nije ni izbliza demokratska, radilo se ipak o svojevrsnom presedanu u povijesti ovog kraja. Radilo se možda prvi puta o glasanju kojem su imali pravo pristupiti svi (osim pojedinaca koji su činili dio NDH). Radilo se uistinu o narodnoj listi na kojoj su se nalazili ravnatelj i profesori gimnazije, nekadašnji popularni političari HSS-a te bitni pojedinci zajednice koji se naravno nisu kompromitirali na način da su sudjelovali u vlasti NDH.

Jedna od prvih zadaća koje je gradski NOO imao bila je organizirati evakuaciju materijala zatečenog u Koprivnici nakon oslobođenja u sigurnosti Kalnika, Bilogore i Moslavine. G NOO je skupljao građane koji su sa svojim kolima transportirali taj teret dalje na odredište. Radilo se o zaista složenom poduhvatu s obzirom na količinu zarobljenog materijala. Izuzev toga G NOO imao je ulogu u redistribuciji hrane i namirnica među stanovništvom. Na raspolaganje mu je dano brašno i šećer koje je trebao preraspodijeliti među narodom. NOO je vodio i brigu o funkcioniranju koprivničkog paromlina koji su uspjeli staviti u pogon. je Također NOO vodio brigu oko organizacije gradske bolnice i funkcioniranja obrazovnog sustava u gradu.²²⁹

Uloga Gradskog NOO u Koprivnici je bila da komunalnog karaktera. Njegova zadaća bilo je organizirati društveni život u gradu Koprivnici tijekom trajanja Podravske republike. Tu zadaću je izvodio u suradnji s Komandom grada i štabom II. operativne zone, a kasnije X. zagrebačkim korpusom.

11.3 KOMANDE

Komanda grada je bila represivni aparat narodne vlasti na području grada. Van gradskih granica represivni aparat je bila Komanda kalničkog područja koja je osnovana 1. listopada 1943. godine, a koja je ujedno bila nadležna i Komandi grada Koprivnice.²³⁰ Komanda grada

²²⁸ Član CK KPH Dragutin Saili - Konspirator je bio jako zadovoljan održanom skupštinom te konstatira njen uspjeh s obzirom na dobar odaziv građana. Vidi: *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 7, Dokument br. 67, 245.

²²⁹ Ibid., Knjiga 7, Dokument br. 76, 282.; Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 146.

²³⁰ O genezi komandi vidi: *Grada za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 8, Dokument br. 44, 211.

počela je djelovati tek 10. studenog i provodila je uhićenja osoba povezanih s NDH koji su sada predstavljali prijetnju narodnoj vlasti. Za komandanta grada je postavljen Ante Dobrila – Pepo, sekretar KK KPH Koprivnica. Komanda je održavala red i mir u gradu te je donosila čak i presude oko manjih prekršaja, dok je za velike prekršaje nadležnost imao vojno-sudski odsjek Komande kalničkog područja.²³¹

Prvi nad kojima je izvršena smrtna kazna strijeljanjem nakon oslobođenja grada su dvoje partizana iz 21. brigade koji su zatečeni u pljački nakon borbe. Također je došlo i do pljačke građana.²³² Kako bi se tome stalo na kraj pristupilo se drastičnoj mjeri kojom je komanda grada u nekoliko navrata upozoravala da je kazna za pljačku i krađu smrt strijeljanjem.²³³

Odmah po oslobođenju pred vojno-sudski odsjek Komande kalničkog područja dovedeno je 14 osoba koje su bile osuđene na smrt strijeljanjem. Radilo se o ustaškim vojnim i civilnim dužnosnicima u gradu i kotaru koji su zarobljeni u borbi za oslobođenje, a među njima su bili i Mijo Udžbinac (ustaški logornik) i Alojz Sabadi (zapovjednik ustaške pripremne bojne). U proglasu stoji kako su *svi gore navedeni surađivali sa ustaškim izdajicama svoga naroda i učestvovali u progonima, stradanjima, i ubojstvima poštenih i mirnih građana, radi čega su proglašeni narodnim neprijateljima i kao takovi suđeni*.²³⁴ To nisu bile jedine osude na smrt strijeljanjem vojno-sudskog odsjeka Komande kalničkog područja. Poznati i indikativan je slučaj bračnog para Ljubaj iz Koprivnice koji su surađivali s Ustaškom nadzornom službom (UNS) te su osuđeni radi špijunaže na smrt strijeljanjem.²³⁵ Nadalje poznat je i slučaj već spominjanog Viktora Galinca kojem je suđeno kao organizatoru *bijele garde* na području koprivničkog kotara, a osuđen je na smrt strijeljanjem.²³⁶ OZN u jednom izvještaju donosi kako je od oslobođenja do 8. prosinca, kad je i izvještaj datiran, u Koprivnici uhićeno 59 ljudi od kojih je 25 strijeljano, 4 na prisilnom radu, a 7 ih je pušteno.²³⁷

²³¹ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 146 – 147.

²³² Spomenica župe sv. Nikole u Koprivnici za 1943. godinu; HR – HDA, 1491, OZNA, 4.1.2., 43.

²³³ Horvatić, 1979, 42.

²³⁴ Horvatić, 1979, 48.

²³⁵ HR – HDA, 1491, OZNA, 2.2.17., 233.

²³⁶ HR – HDA, 1491, OZNA, 4.1.2., 69.

²³⁷ HR – HDA, 1491, OZNA, 4. 12.1., 28.

Komanda grada je pak 21. prosinca 1943. s gradskog područja protjerala 24 osobe u neprijateljsko uporište. Radilo se o osobama koje su bile rodbinski povezane s ustaškim dužnosnicima kao što je npr. obitelj Martina Nemca.²³⁸

Obavještajni centar NOP-a za Koprivnicu kritizira rad cijelog vojno-sudskog odsjeka i komande grada. Iako neke ocjene od strane obavještajnog centra treba uzeti sa zrnom soli s obzirom na to da se radi o dijelu represivnog aparata čija je i jedna od funkcija bila da se bavi represivnim aparatom NOP – a kako bi oni bili efikasniji. Obavještaji navode kako je posao koji odrađuju vojno – sudski odsjek i komanda grada vrlo loš i površan, da su iskazi iznuđivani te da su ponekad prebrzi sa smrtnim osudama, a da s druge strane drže u pritvoru ljude koji duže vrijeme čekaju suđenje. Ističu kako je samo jedan od svih članova odsjeka bio u partizanima, a to je šef odsjeka Vlado Ranogajac, dok su svi drugi došli iz državnog aparata.²³⁹ No nisu samo obavještajni centri kritični prema vojno-pozadinskim institucijama, već su i one kritične same prema sebi pa onda Odsjek za vojne vlasti u pozadini X. zagrebačkog korpusa tvrdi kako sve komadne područja (koje su u reorganizaciji tijekom siječnja 1944. dospjele pod njegovu ingerenciju), „oskudijevaju na dobrom i rukovodećem vojnom i rukovodećem kadru.”²⁴⁰ Taj problem su u štabu II. operativne zone vidjeli davno prije, pa zamjenik načelnika štaba Milan Brunović uvidio kako *oslobađanjem novih sela i gradova, naše pozadinske vojne vlasti postavljaju se pred mnoge, sasvim nove probleme, čijem rješenju te vlasti često puta nisu dorasle.*, a ključni razlog toga je činjenica da *su se pri osnivanju komandi mjesta u ista postavljali takovi drugovi (u najvećoj mjeri), koji u borbenim jedinicama nisu mogli ni u kojem pogledu da zadovolje.*²⁴¹ Iz cijelog niza izvještaja je očito kako je i ovaj dio tog institucionalnog mozaika narodne vlasti bio ozbiljno potkapacitiran što se tiče adekvatnih kadrova koji bi mogli provoditi efikasnu politiku.

11.4. CIVILNO DRUŠTVO

Ključne organizacije civilnog društva na prostoru koje je kontrolirao NOP bile su AFŽ i USAOH. Direktna funkcija svih organizacija je bila skupljati i mobilizirati

²³⁸ Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 149.; Despot, *Vrijeme zločina*, 118.

²³⁹ HR – HDA, 1491, OZNA, 43, 134.

²⁴⁰ *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 8, Dokument br. 44, 211.

²⁴¹ Ibid., Knjiga 7, Dokument br. 7, 38.

stanovništvo oko raznih društvenih manifestacija. One same su bile i mjesto na kojem su se proizvodile određene društvene vrijednosti koje je NOP baštinio, a za koje je bilo bitno da ih društvo internalizira na taj način normalizirajući određeni tip političke pozicije kao što je ravnopravnost i emancipacija žena i antifašizam.

Gradski odbor AFŽ-a je osnovan sredinom studenog 1943. godine i njega su sačinjavale manje-više žene istaknutih odbornika ili partijaca. Tako je Marija Prvčić postala predsjednica, Marija Šimek je bila potpredsjednica, Ana Gaži je bila tajnica, a u odboru su još bile Bosiljka Ljepava, Slava Gregurek, Maja Veseli, Anka Kudelić, Franca Zlatić.²⁴² Da žene odbornika budu u odborima AFŽ-a bio je slučaj diljem oblasti s obzirom na to da pitanje ženske ravnopravnosti na patrijarhalnom selu i nije najbolje kotiralo,²⁴³ bez obzira na predratne stanovite napore HSS-ove Mare Matočec da stvari po tom pitanju izmjeni. No čini se da je taj gradski odbor AFŽ-a za razliku od drugih mjesnih u kotaru (osim Đelekovačkog) dobro funkcionirao. Oko AFŽ-a su se skupljale druge žene koje su zajedno sudjelovale u političkim diskusijama te su mobilizirale i organizirale razne druge radne akcije.

Ujedinjeni savez antifašističke omladine je izgleda na području Koprivnice imao dosta uspjeha. Radilo se o organizaciji koja je trebala okupljati sve omladinske organizacije koje su preživjele čvrsti ustaški stisak te su im bile ideološki prihvatljive. Radilo se manje-više o klerikalnim organizacijama pa tako recimo u Ludbregu u USAOH ulazi Omladina Srca Isusovog. Dakle radilo o organizaciji koja je trebala okupljati jednu šarenu političku frontu i objedinjavati je u antifašističkom stavu. Ta organizacija se na terenu često znala poistovjećivati sa SKOJ-om, što je bila česta greška budući da je SKOJ bila partijska organizacija koja je kontrolirala rad USAOH-a. Iz USAOH-a bi se učlanjivali najbolji pojedinci u SKOJ.

Rad s omladinom je imao velikog uspjeha u Koprivnici. Poglavito zato što se tamo duže vrijeme radilo sa omladinom u gimnaziji od strane profesora Serdara te profesorica Ljepave i Veseli. Svo troje bili su uvjereni antifašisti te su radili u tom duhu i sa svojim učenicima. Treba također reći da je između ostaloga i omladina bila jedan od glavnih adresata NOP-a što se tiče novih pristalica.²⁴⁴

²⁴² Dobrila-Pepo, *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja*, 152 – 153.

²⁴³ Česti su slučajevi da odbornici nisu dopuštali svojim ženama da uđu u AFŽ, a onda je bio problem što je u odborima AFŽ po selima bilo malo domaćeg kadra. Vidi: *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*, Knjiga 8, Dokument br. 69, 263.

²⁴⁴ Ibid., Knjiga 7, Dokument br. 39, 149.

Koprivnica je tijekom partizanske vladavine izgleda bila grad u pokretu. Diljem kotara su organizirani razni mitinzi na kojima se pozivalo u redove NOP-a.²⁴⁵ Sve je bilo podređeno tome da se narod u što većem broju uključi u NOP i redove vojske. Organizirane su česte zabave pa tako Brozović u svojoj spomenici tvrdi kako jedini koji je zadržao svoj posao iz uprave grada nakon oslobođenja bio je gradski bubnjar koji danonoćno bubnja na mitinzima, čajankama i zabavama. Omladina je tu igrala jednu od ključnih uloga budući da je ona izvodila te mitinge. Poznati je i jedan slučaj kad su omladinci iz Đelekovca prošli cijeli kotar i skupljali mladiće da pođu sa njima u partizane noseći veliki transparent – *mi idemo u partizane, a šta vi čekate!*

12. ZAKLJUČAK

Vidjeli smo da je partija na ovom prostoru u ustanak ušla kao gotovo marginalni politički faktor u odnosu na Miškinin HSS. Političkim poljem je godinama dominirala politika HSS-a koja je potencirala nacionalno pitanje kao primarno političko pitanje. Nacionalna autonomija je bila univerzalno političko rješenje koje je između ostaloga i adresiralo strašne životne uvjete na selu koji su se sa dolaskom velike svjetske krize još više pogoršali. U tako konstruiranom političkom polju koje je bilo dominirano pitanjem nacionalnog određenja mala i zabranjena komunistička partija sa svojom klasnom politikom nije imala šanse. Kako je vrijeme odmicalo i kako se spomenuta ekonomska situacija na selu pogoršavala, tako se i s vremenom počelo radikalizirati političko polje. Mihovil Pavlek Miškina i njegovi suradnici u HSS-u (Gaži, Prvčić, Čiković) su izraz te polagane radikalizacije političkog polja u kojem je Miškina inzistirao na ekonomskim pitanjima kao primarnim političkim pitanjima. No bez obzira na te male pomake političko polje je i dalje bilo određeno nacionalnim pitanjem koje je objedinjavalo sva druga rješenja i u isto vrijeme se nudila formula da je rješenje nacionalnog pitanja ujedno i rješenje svih drugih problema. Eksploatacija je gledana u terminima nacionalnih antagonizama, umjesto klasnih antagonizama.

U takvo političko polje direktno se veže i politika NDH. Doduše ustaški pokret kao ideološki hegemon koji zapravo parazitira na cijelom nizu prijašnjih nacionalnih pokreta (od preporoda do Radića) se direktno integrira u to političko polje tražeći podršku svom projektu

²⁴⁵ Frank Winter ističe kako je problem tih mitinga da se na njima samo govori, a uopće ne raspravlja pa je narod nezainteresiran. Ne objašnjava im se dovoljno dobro politika NOP - a oko koje nisu mogli biti dovoljno dobro informirani budući da su bili pod vlastima NDH. Ibid., Knjiga 7, Dokument br. 90, 339.

NDH koji je već realiziran od strane nacističkih gospodara. Podrška projektu NDH i njeno variranje s obzirom na kronološku i regionalnu odrednicu je tek nešto sa čime bi se hrvatska historiografija trebala ozbiljno pozabaviti, ali mislim da možemo tvrditi kako je NDH na području Podravine mogla steći i imati dobru inicijalnu podršku. Mi smo u ovom diplomskom pokušali ukazati na neke od bitnih značajki koje bi govorile tome u prilog, a ključna nam je bila korištenje države i njenih aparata u osiguranju ideološke hegemonije na određenom prostoru među određenom grupom ljudi.

Ako je pak NDH i ustaški pokret koji ju je vodio u skladu sa željama nacističkih i fašističkih gospodara imao resurse i aparate države da se reproducira mali skromni NOP koji je rastao oko još manje komunističke partije to sasvim sigurno nije imao. Resursi koje je on imao pred sobom su bili veze komunističkih partijskih organizacija koje su išle kroz cijelu bivšu Kraljevinu Jugoslaviju. Objektivnih uvjeta za onako masovan ustanak kakav je bio u žarištu ustanka, na Baniji i Kordunu te u Lici, u Podravini nije bilo. Male partizanske grupe koje su se okupljale oko partijskih jedinica po Kalniku nisu mogle izazvati suverenost NDH na prostoru kojeg je ona zauzimala. Bez velikih i umreženih organizacija NOP nije bio u stanju čak ni plasirati svoj politički program stanovništvu pa se čak sve do druge polovice 1943. godine u izvještajima nalazilo cijelih sela koja nisu ni najmanje obaviještena o političkim ciljevima NOP-a. Naznake promjena političkih odnosa moći između NDH i NOP-a se počinju pokazivati već sa Lajnerovima partizanima da bi dolazak KPO-a na Bilogoru i Kalnik nekoliko mjeseci kasnije predstavio početak trajne izmjene odnosa na području Podravine. Važan proces u toj izmjeni odnosa moći odnosno u borbi za podršku stanovništva jednom od ta dva projekta je imao i proces autodelegitimacije koje je ustaški pokret vršio nad samim sobom. Taj proces autodelegitimacije bio je posljedica radikalizacije ustaškog režima u Podravini koji je u odnosu na ustanička žarišta ipak bio umjereniji. Ubilačka radikalizacija režima NDH je pak bio jedini ustaški odgovor na pojačane aktivnosti NOP-a. NOP se pak sada našao u poziciji da je dovoljno jak da primarno vodi *rat manevra* odnosno da vodi aktivni ustanak napadajući i rušeći vlast NDH na planinskom prostoru Kalnika i Bilogore čisteći taj prostor od svog političkog konkurenta. Već sama aktivnost oružanog ustanka i oružane borbe protiv države je uspjela polučiti zavidan rezultat u smislu jačanja KPO-a u ljudstvu i utjecaju na spomenutom prostoru. Iako je rezultat s obzirom na početnu poziciju bio nevjerojatan, on je zbog odgovora NDH s povećanjem broja njezinih vojnika i vojnika nacističkog Wehrmachta s jedne strane i odljeva partizana iz KPO -a prema Slavoniji gdje su bili bolji uvjeti za podizanje ustanka s vremenom

počeo kopniti. KPO kao jedinica koja će se adekvatno suprotstaviti NDH na ovom prostoru to više nije bio.

Čekalo se ljeto 1943. godine kako bi se NOP dodatno pogurao na prostoru sjevernog dijela zagrebačke oblasti. Izvršeni su dodatni naponi da bi se slavonske divizije prebacile na prostor II. operativne zone na Bilogori, Kalniku, Zagorju, Podravini i Moslavini. Preraspodjelom njemačkih i ustaških snaga prema jugu nakon kapitulacije Italije vojni odnosi su se uvelike izmijenili u korist NOP-a te je jedna velika jedinica kao što je bila *XXVIII. divizija* mogla polučiti zapanjujuće rezultate oslobađajući velike količine teritorija. S oslobađanjem te rušenjem i likvidiranjem elemenata vlasti NDH postignuti su ponovo zapanjujući rezultati u smislu broja novih pridruženih boraca.

S oslobađanjem teritorija dolazi i obveza upravljanja tim teritorijem. NOP se jako trudio istaknuti svoju državotvornu komponentu. Na prostoru koji je uspostavio ispunjavao je dvije osnovne zadaće. Prva je bila rušenje institucija NDH što je značilo političku, a u velikom broju i fizičku likvidaciju općina, pošta, arhiva, ustaških vojnih i civilnih dužnosnika. To je bio *rat manevra* koji je podrazumijevao u gramscijanskom smislu primarno ustanak protiv države i direktan vojni sukob s njom i njezinim predstavnicima. Taj direktni vojni sukob je bio glavna karakteristika političke strategije NOP-a na području Kalnika i Bilogore sve do kasnog ljeta i rane jeseni 1943. godine. Zbog uvjeta rata vojni sukob će i dalje predstavljati glavnu karakteristiku političke strategije NOP-a na ovom području, ali malo p malo će NOP preuzimati i političku strategiju *ideološkog rata* odnosno u gramscijanskim terminima *rata pozicije* u kojem će pokušati graditi svoj hegemonijski aparat kroz izgradnju svojih institucija i vlasti i institucija civilnog društva. Osposobljavanjem i podizanjem tih institucija na noge NOP će pokušavati kontrirati NDH nudeći stanovništvu jasnu političku alternativu u odnosu na NDH i još uvijek aktualan Mačkov HSS.

S obzirom na to da se radilo o uvjetima rata koji je trebalo dobiti, ili riječima Save Zlatića, člana CK KPH i njegova povjerenstva za Slavoniju i Zagrebačku oblast: *stvaramo demokratsku republiku. Ne stvaramo je kuglicama, već oružjem*²⁴⁶ Rat je trebalo dobiti na bojnopolju u vojnom sukobu, stoga je kompletna politička strategija NOP-a i njegovih institucija bila usmjerena ka povećanju vojnih jedinica. Mobilizacija je bila ključna aktivnost, a čiji je cilj bilo povećanje broja vojnih jedinica kako bi te iste mogle dobiti rat. Rast vojnih jedinica je bio direktno povezan sa količinom podrške koju je NOP uspio prikupiti za sebe.

²⁴⁶ Ibid., Knjiga 8, Dokument br. 86, 467.

Ubrzo po oslobađanju jedinice NOP-a su počele eksponencijalno rasti. One su zapravo rasle cijelo vrijeme trajanja Podravske republike tako da su narasle od jedinica koje su u krajem kolovoza brojale sedamsto ljudi na sedam tisuća ljudi krajem veljače. Zbog takvog rasta bilo je moguće osnivanje *XXXII. divizije* sredinom prosinca 1943. godine, a kasnije krajem siječnja 1944. godine i *XXXIII. divizije*. Osnutkom te dvije domaće divizije od boraca s prostora II. operativne zone ta ista zona je sada unaprijeđena u X. zagrebački korpus. Radilo se o nevjerojatnom rastu, a ove brojke ne računaju druge borce iz područja II. operativne zone, sada X. zagrebačkog korpusa koji su završili u drugim borbenim jedinicama, poglavito u *XXVIII. diviziji*. No bez obzira na ovaj nevjerojatan uspjeh mobilizacija nije tekla kako se planiralo i koliko se moglo. Konstantne su pritužbe višim partijskim organima da mobilizacije ne uspijevaju te da se dovoljno ljudi ne mobilizira. Nepregledno je more izvještaja raznih partijskih instanci te onda i civilnih i vojnih instanci koje se žale na slabe uspjehe mobilizacije. Možda sav *očaj situacije* najbolje opisuje ocjena vrhovnog partijskog tijela za zagrebačku oblast – Povjerenstva CK KPH za Slavoniju i Zagrebačku oblast u kojoj kažu kako je *stanje na cijelom terenu zadovoljavajuće. Uslovi za pokretanje najširih masa u borbu vrlo su veliki, a ukoliko se to još ne izvodi u dovoljnoj mjeri uzrok su naše organizacije, koje radi svoje slabosti i političke i brojčane, ne mogu da do kraja iskoriste sve objektivne mogućnosti koje za to postoje.*²⁴⁷ Kako bi se maksimalno iskoristila situacija, bilo je nužno izgraditi i učvrstiti institucije. Vidjeli smo da su se sve partijske i vojne instance angažirale na osnivanju NOO-a diljem oblasti. Taj proces i nije bio zahtjevan jer su jedinice NOP-a gotovo u potpunosti počistile teren od vlasti NDH pa su u nekim predjelima NOO-i nicali sami od sebe nošeni početnom euforijom oslobođenja. Problema je bilo s učvršćenjem njihova djelovanja koje je podrazumijevalo da budu ravnopravni vojnim jedinicama na terenu što nikad nisu bili s obzirom na ratno stanje, a učvršćenje NOO-a kao narodne vlasti je ovisilo i o kvaliteti političkog kadra, a on je kronično nedostajao i u vojnim institucijama, a kamoli u civilnim. Čini se da Rade Bulat s pravom ističe kako je nedostatak kvalitetnih i politički iskusnih kadrova bila rak rana II. operativne zone (kasnije X. zagrebačkog korpusa) tijekom trajanja cijelog rata. Taj deficit iskusnih kadrova je predstavljao i limit razvoja NOP-a na ovom području budući da su se mladi i novi kadrovi odgajali i razvijali sporo. Jedina šansa za daljnje širenje X. zagrebačkog korpusa je bilo slanje iskusnih rukovodioca iz drugih korpusa što je bilo nemoguće budući da ih je svugdje falilo s obzirom na brzi i eksponencijalni rast NOP-a diljem Jugoslavije, a relativno malu komunističku jezgru iz koje je taj krivudavi i dramatičan rast krenuo. Iskusi i talentirani politički radnici su

²⁴⁷ Ibid., Knjiga 7, Dokument br. 137, 520.

radije slani na korpusna područja gdje su uvjeti za rast i razvoj institucija narodne vlasti bili povoljniji, a to su područja koja su štitile veće partizanske jedinice te područja koja su već duži vremenski period bila oslobođena i nisu bila izložena kao područje X. zagrebačkog korpusa koje se nalazilo u samom srcu NDH. Pomanjkanje kvalitetnih kadrova na svim razinama je bila nova prepreka koja se nametala pred NOP nakon propasti Podravske republike. Jedino rješenje koje je X. zagrebački korpus imao pred sobom je okretanje prema svojim jedinicama i građenje svojih kadrova s kojima je raspolagao. A to je bio dug i mukotrpan proces koji izlazi iz teme ovog diplomskog.

Interesantno je kako je jugoslavenska historiografija zaobilazila raspravljati o ovim problemima. Kad čitamo knjigu Ante Dobrile – Pepa *Prilozi za povijest NOB-a Koprivničkog kraja* primjećujemo probleme koji su naznačeni, ali se ne ulazi dubinski u nje. Umjesto toga dobivamo sliku linearnog rasta NOP-a na ovom području. Upravo rekonstrukcijom zavojite i dramatične dinamike političkog procesa koji je vodio do oslobođenja te problemi s kojima se narodna vlast u gradu susretala možemo vidjeti da razvoj NOP-a ni jednog trenutka nije bio linearan niti izvjestan. Ta nužna plastičnost povijesti koja nastupa sa silovanjem linearosti tamo gdje je nema kako bi se tobože pokazala sva veličina povijesti NOP-a jednog kraja je zapravo miniranje njegove stvarne veličine. Možda bismo mogli reći kako je ta muzealizacija povijesti NOB-a zapravo preteča onih vitezova u crnom koji su opasavali spomenike NOB dinamit štangama.

I vrijeme pluralizma kad su opasani spomenici letjeli u zrak nije dovelo do promjene pristupa ovoj tematici. Pristup temi karakteriziraju dvije dominantne tendencije – jedna je svođenje cijelog jednog kompleksnog sukoba kao što je Drugi svjetski rat na etnički sukoba, a druga je moralno zgražanje i osuđivanje nad metodama i tehnikama vladanja. Čini mi se da nismo ni počeli postavljati prava pitanja, a vjerojatno to nismo jer još uvijek nismo naučili da bismo pitanja trebali postavljati ne kako bismo si opravdali već kako bismo si objasnili.

13. LITERATURA

1. Agičić, Damir. „Hrvatska historiografija o 1941. - polemika bez dijaloga?“ U *Kultura sjećanja: 1941*, 145–55. Zagreb: Disput, 2008.
2. Anderson, Perry. „The Antinomies of Antonio Gramsci.“ *New Left Review*, I, izd 100 (decembar 1976.): 5–78.

3. Anić, Nikola. *Njemačka vojska u Hrvatskoj: 1941. - 1945.* Biblioteka Hrvatska povjesnica. 3. Monografije i studije 19. Zagreb: Hrvatski institut za povijest : Dom i svijet, 2002.
4. Berus, Anka. „Bilješke o radu Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske u Zagrebu od 1942. do 1943. i Povjerenstva Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske za sjevernu Hrvatsku od 1943. do 1944.“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji.* Varaždin: 1976.
5. Boban, Ljubo. *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB-u i socijalističkoj revoluciji: zbornik.* Zajednica općina memorijalnog područja Kalnik, 1976.
6. Bosiočić, Bogdan S. *21 slavonska udarna brigada.* Ratna prošlost naroda i narodnosti Jugoslavije / Vojnoizdavački zavod, knj. 229. Monografije jedinica NOV i PO Jugoslavije ; knj. 62. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 1981.
7. Brunović, Milan. *Kalnik u borbi: historijat Kalničkog partizanskog odreda.* Zagreb: Spektar, 1982.
8. Bulat, Rade, prir. 32. *Divizija NOV Jugoslavije.* Biblioteka Posebna izdanja. Beograd : Zagreb: Vojnoizdavački i novinski centar ; Globus, 1988.
9. Bulat, Rade. „Karakteristike oružane borbe u Zagrebačkoj oblasti.“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji.* Varaždin: 1976.
10. Despot, Zvonimir. *Vrijeme zločina: novi prilozi za povijest koprivničke Podravine 1941. - 1948.* Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2007.
11. Dizdar, Zdravko. „Bjelovarski ustanak od 7. do 10. travnja 1941.“ *Časopis za suvremenu povijest*, 2007.
12. Dizdar, Zdravko. „Djelovanje organizacija Komunističke partije Hrvatske u Podravini uoči rata i u toku 1941. godine.“ *Podravski zbornik.* Muzej grada Koprivnice, 1981.
13. Dizdar, Zdravko. „Odnos ustaša prema HSS-u na koprivničkom području i u ustaškom logoru Danica kraj Koprivnice (1941./42.).“ *Podravina (Samobor)*, 2006.
14. Dizdar, Zdravko. „Politika ljevice na području Koprivnice od 1929. do 1941. godine.“ *Podravski zbornik*, 2002.
15. Dizdar, Zdravko. *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini: 1941. - 1945.* Biblioteka Hrvatska povjesnica. 4. Građa 3. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1999.
16. Dizdar, Zdravko. „Pregled razvitka narodno - oslobodilačkog pokreta u Podravini 1942. godine“ *Podravski zbornik*, 1982.

17. Dizdar, Zdravko. „Razvoj NOB-a u Podravini u 1943. godini.“ *Podravski zbornik*, 1983.
18. Dobrila-Pepo, Ante. *Prilozi za povijest NOB-a koprivničkog kraja: od 1941. do 1944. godine*. Koprivnica: Centar za kulturu, Muzej grada, 1983.
19. Dobrila-Pepo, Ante. „Bjelovarski partizanski odred.“ *Podravski Zbornik*, Muzej grada Koprivnice: 1981
20. Dretar, Milivoj. *Slobodna podravina*, 2013.
21. Femia, Joseph V. *Gramsci's Political Thought : Hegemony, Consciousness, and the Revolutionary Process*. Oxford Oxfordshire: Clarendon Press, 1981.
22. Gaži, Pavle. *Sjećanje na jesen 1943.*, Glas Podravine, 7.11.1963.
23. Goldstein, Ivo, i Goran Hutinec. „Neki aspekti revizionizma u hrvatskoj historiografiji devedesetih godina XX stoljeća - motivi, metode i odjeci.“ *U Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, 187–210. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2007.
24. Goldstein, Slavko. *1941.: godina koja se vraća*. Historiae, knj. 8. Zagreb: Novi Liber, 2007.
25. Gramsci, Antonio. *Prison Notebooks*. New York: International Publishers, 1971.
26. Gregorić, Pavle. „NOB u istočnom dijelu sjeverozapadne Hrvatske.“, *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin, 1976.
27. Hobsbawm, E. J. *How to change the world: reflections on Marx and Marxism*. New Haven, Conn: Yale University Press, 2011.
28. Horvatić, Franjo. „Proglasi, leci, plakati, oslobođene Koprivnice 1943. i 1944. godine.“, *Podravski zbornik*, 1979.
29. Jelić-Butić, Fikreta. *Hrvatska seljačka stranka*. Plava biblioteka. Zagreb: Globus, 1983.
30. Jelić-Butić, Fikreta. *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945*. Monografije - biografije 5. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber : Školska knjiga, 1977.
31. Kevo, Mario, i Tatjana Melnik, prir. *Veze Međunarodnog odbora Crvenog križa i Nezavisne države Hrvatske: dokumenti*. Slavonski Brod : Zagreb : Jasenovac: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje ; Hrvatski državni arhiv ; Javna ustanova Spomen-područje Jasenovac, 2009.
32. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Književnik Mihovil Pavlek Miškina i politika.“ *Podravina (Samobor)*, 2006.
33. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Društveno – ekonomski odnosi u Podravini od 1939. do kraja 1941. godine.“ *Podravski zbornik*, Muzej Grada Koprivnice, 1981.

34. Kolar-Dimitrijević, Mira. „Socijalne karakteristike stanovništva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugog svjetskog rata.“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin, 1976.
35. Kolar-Dimitrijević Mira i Petrić, Hrvoje, *Prilozi povijesti seljačkog pokreta u Podravini (Od početka do 1945. godine)*, Koprivnica. Meridijani, 2015.
36. Krleža, Miroslav. „Pismo iz Koprivnice: u povodu 80. obljetnice objavljivanja.“ *Podravski zbornik*, 2005.
37. Krušelj, Željko. *U žrvnju državnog terora i ustaškog terorizma: politička zbivanja u koprivničkoj Podravini od objave šestosiječanjske diktature do sloma Kraljevine Jugoslavije: 1929. - 1941*. Građa za povijest Koprivnice, knj. 2. Koprivnica: Hrvatski zemljopis - Naklada dr. Feletar, 2001.
38. Matetić, Vlado. „Značajnija dejstva jedinica NOV i POH u sjeverozapadnoj Hrvatskoj od sredine 1943, do oslobođenja“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin, 1976.
39. Maticka, Marijan. „Struktura i položaj seljaštva sjeverozapadne Hrvatske uoči drugog svjetskog rata.“ U: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Varaždin, 1976.
40. Milićević, Žarko. *Kalnički partizanski odred*. 2. izd. Varaždin : Zagreb: TIVA [i. e.] Tiskara Varaždin ; Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske, 2010.
41. Milosavljević, Rade. „Borbeni put prve kalničke narodnooslobodilačke čete.“ *Podravski zbornik*. Muzej grada Koprivnice, 1981.
42. Paprika, Ivan. „Prilog poznavanju suradnje lijevog krila HSS-a i KP u Podravini.“ *Podravski zbornik*. Muzej grada Koprivnice: 1975.
43. Pavone, Claudio. *A civil war: a history of the Italian resistance*. London ; New York: Verso, 2013.
44. Paxton, Robert O. *Anatomija fašizma*. Biblioteka Naslijeđe. Zagreb: TIM press, 2012.
45. Pazić, Željko. *Mnogi su zaboravljeni (Zapis dr. Krešimira Švarca o radu SKOJ – a na koprivničkoj gimnaziji)*, Glas Podravine, 5.11.1971.
46. Poulantzas, Nicos. *The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State*. Priredio James Martin. London: Verso, 2008.
47. Rehmann, Jan. *Theories of Ideology: The Powers of Alienation and Subjection*, 2014.
48. Roberts, David D. „Reconsidering Gramsci’s Interpretation of Fascism.“ *Journal of Modern Italian Studies* 16, izd 2 (2011.): 239–55.

49. Rojčević, Jovo. *Ne znam kako sam izbjegao smrt*. Glas Podravine, 27. VI. 1960. br. 29. – 30.
50. Šadek, Vladimir. „Organiziranost HSS-a središnje Podravine u otporu prema velikosrpskom režimu 1935.-1941.“ *Scientia Podraviana*, 2010.
51. Šibl, Ivan. *Sjećanja II - Ratni dnevnik*. Posebna izdanja / Globus. Zagreb: Globus : Naprijed, 1986.
52. Thomas, Peter D. *The Gramscian moment: philosophy, hegemony and Marxism*. Historical materialism book series, v. 24. Leiden ; Boston: Brill, 2009.
53. Tomašević, Jozo. *Rat i revolucija u Jugoslaviji: okupacija i kolaboracija: 1941-1945*. Zagreb: EPH : Novi liber, 2010.
54. Velagić, Savo. *Virovitica u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*. Virovitica: Skupština općine : SUBNOR općine, 1979.
55. Winter, Marija. „Ludbreg i okolica u vrijeme II. svjetskog rata.“ *Podravski zbornik*. Muzej grada Koprivnice, 1976.

14. IZVORI

Objavljeni izvori:

1. *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe u sjeverozapadnoj Hrvatskoj: 1941-1945*. Zagreb: Savjet za izdavanje „Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941-1945“, 1981.
2. *Zbornik dokumenta i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*. Beograd: Vojno-istoriski institut jugoslovenske armije, 1950.

Neobjavljeni izvori:

1. Hrvatska – Hrvatski državni arhiv – fond 1491 – Odjeljenje za narodnu zaštitu
2. Spomenica franjevačkog samostana sv. Marije u Koprivnici
3. Spomenica župe sv. Nikole u Koprivnici